

ACTA
UNIVERSITATIS
CAROLINAE 1980

**HISTORIA
UNIVERSITATIS CAROLINAE
PRAGENSIS
PŘÍSPĚVKY
K DĚJINÁM UNIVERZITY KARLOVY**

TOMUS XX ● FASC. 1

OBSAH

Články

- 7 Blanka Svadbová, Zapomenutý historik Ladislav Hofman
31 Věra Psotová, Fašizace německého studentstva a ohlas tohoto procesu mezi německými studenty v Československu
61 Ladislav Reitmayer, K otázkám vzniku, vývoje a současného stavu tělesné výchovy na vysokých školách v ČSSR a zvláště na Univerzitě Karlově

Materiály

- 109 Materiály k Einsteinovu pražskému působení z Archivu Univerzity Karlovy.
Jan Havránek

Referáty a zprávy

- 137 Nové práce k starším dějinám pražské univerzity (Michal Svatoš)
138 Antika a česká kultura (Martin Svatoš — Michal Svatoš)
142 Pocta dr. Emmě Urbánkové (Mi. S.)
144 Josef Hejnic, Latinská škola v Plzni a její postavení v Čechách (Michal Svatoš)
144 O nových pracích k dějinám univerzit v NSR (Jan Havránek)
151 Bibliografie k dějinám evropských univerzit (Michal Svatoš)
152 Günter Steiger, Ich würde doch nach Jena gehen... (Jan Havránek)
154 Sabine Schumann, Die „nationes“ an den Universitäten Prag, Leipzig und Wien (Ivan Hlaváček)
157 Karl Konrad Finke, Die Tübinger Juristenfakultät 1477 — 1534 (Jiří Pešek)
159 Jerzy Michalewicz — Marie Michalewiczowa, Liber beneficiorum et benefactorum Universitatis Iagellonicae in saeculis XV. — XVIII. (Mi. S.)
160 Z literatury o cestách polské šlechty za vzděláním v 17. století (Jiří Pešek)

Cizojazyčné resumé

- 29 Blanka Svadbová, Ladislav Hofman — ein vergessener Historiker.
29 Věra Psotová, Die Faschisierung der deutschen Studentenschaft und der Wiederhall dieses Prozesses unter den deutschen Studenten in der Tschechoslowakei.
104 Ladislav Reitmayer, Zu Fragen der Entstehung, der Entwicklung und des gegenwärtigen Standes der Körpererziehung an den Hochschulen in der ČSSR und besonders an der Karls-Universität.
133 Jan Havránek, Materialien aus dem Archiv der Karls-Universität zu Einsteins Prager Wirkungszeit.

PhDr. Blanka Svadbová, Ústav pro českou a světovou literaturu ČSAV

PhDr. Věra Psotová, CSc., Ústav československých a světových dějin ČSAV

doc. PaedDr. Ladislav Reitmayer, CSc., Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy

doc. PhDr. Jan Havránek, CSc., Archiv Univerzity Karlovy (též: Hvr.)

PhDr. Michal Svatoš, Archiv Univerzity Karlovy (též: Mi. S.)

PhDr. Martin Svatoš, Památník národního písemnictví

doc. PhDr. Ivan Hlaváček, CSc., Filozofická fakulta Univerzity Karlovy

PhDr. Jiří Pešek, Archiv hlavního města Prahy

ZAPOMENUTÝ HISTORIK LADISLAV HOFMAN

BLANKA SVADBOVÁ

V politicky a společensky rušných devadesátých letech vykristalizovala na pražské filozofické fakultě metodologicky stimelená generace nastupujících historiků, vyrůstajících pod bezprostředním vlivem svého učitele Jaroslava Golla a dalších profesorů, zejména Antonína Rezka a Josefa Emlera. A to navzdory individuálnímu hledačství, které předurčovalo názorový vývoj každého z nich. Jejich jednotu nelze spatřovat v nazírání na politický, národní a kulturní kvas doby, ale v uvědomění si potřeby a cílů soudobé historiografie, poslání dějepisce a v historické metodě.

Byli to kromě nejstaršího a nejoblíbenějšího Gollova žáka J. Pekaře J. Bidlo, V. Novotný, J. V. Šimák, Z. Tobolka, J. Šusta, K. Krofta, M. Dvořák a další. Všichni z úzké, dlouholeté, vpravdě dělné spolupráce s J. Gollem vytěžili nejen hluboké poznatky historické, nýbrž dokonalou znalost metody dějepisné práce, schopnost pramenné heuristiky. Preferovali zájem o dějiny náboženské i sociální a usilovali o postihu evropských souvislostí. Ve snaze o objektivní pravdu vycházeli z pozitivisticky ovlivněné historiografie a z příklonu k historickému realismu. Zatímco Goll učil své žáky kritické detailní analýze, Rezek v nich probouzel smysl pro politickou aktuálnost historické vědy a Emler ve své pedagogické práci zdůrazňoval rozbor a kritiku starých textů a znalosti paleografické.

Vlastní vědeckou tvorbu odchovanců historického semináře otevřel roku 1895 J. Pekař svou habilitační prací Dějiny valdštejnského spiknutí, o níž z. Nejedlý napsal: „Kdo chce poznati stylistickou dovednost, bystrost, novost úsudku Gollovy školy, necht čte tuto knihu a necht ji srovná se staršími knihami o době bělohorské. Ucítí jaro...“¹⁾

Po Pekařovi se habilitovali další: V. Novotný a G. Friedrich roku 1898, J. Bidlo o rok později a J. Šusta roku 1900. J. V. Šimák, který se už jako student lišil od ostatních svým zájmem regionálním, habilitoval se až roku 1903. Rychle po sobě následující habilitace nejstarších odchovanců pražského semináře

1) Nejedlý, Z.: Spor o smysl českých dějin. Praha 1914, s. 55.

navštědčují péči Gollově o nadané žáky. Projevovala se jak v úsilí zajistit jim vědecké hodnosti, tak i v obstarávání místa svým absolventům. V této souvislosti napsal učitel například B. Navrátilovi: „Mně z mnohých příčin záleží na tom, abyste se všichni jeden jako druhý dostali rychle kupředu.“²⁾ Ty, kteří neodešli na vídeňský Institut jako L. Klicman, G. Friedrich a J. Šusta, snažil se Goll udržet v Praze jako středoškolské učitele (například J. Bidla). Další — L. Klicman, J. B. Novák — začali pracovat v archívech. B. Navrátil odešel do brněnského Zemského archívu a M. Dvořák zůstal jako umělecký historik ve Vídni.

Za předěl v rozvoji historické vědy na pražské filozofické fakultě je jednoznačně označován rok 1896. Toho roku odešel A. Rezek do Vídně a J. Emler požádal pro vážnou chorobu o penzionování. Tehdy vznikly první neshody mezi už individuálně vyzrálými odchovanci pražského historického semináře. Svou úlohu sehrály jistě i podmínky materiální a nedostatek odpovídajících míst. Roku 1896 začali také aktivně vědecky vystupovat mladší žáci J. Golla: Z. Nejedlý, K. Krofta, Z. Nejedlý, L. K. Hofman, J. Glücklich.

Rozdíl mezi staršími a mladšími absolventy pražského historického semináře se snažil postihnout Z. Nejedlý: „Ne, že by první řada neměla smysl pro tak zvané potřeby dne. Pekař žil a žije tak intenzívně, jak málokdo jiný u nás. A Šusta svými pracemi vytvořil svrchovaně aktuální díla. I jiní pak nebyli a nejsou neteční k tomu, co se děje. Ale všimněme si: v podstatě jsou to přece jen jacísi vědečtí Part pour l'artiste. Většinou tak dlouho pracují mimo současný svět a teprv, když tlak života je tak silný, že je takřka nutno mu podlehnout, obrací se i k jeho problémům. Ale i tu, a to je závažnější, zůstávají jen pozorovateli, dokumentátory a v nejlepším případě kritiky. Nejsou však z tohoto života, nejdou v něj, nepůsobí v něm. Šusta krásně vypravuje aktuální děje 19. století, ale vznáší se kdesi nad nimi, více se kochaje díváním na ně, než aby se v ně vmístit a spolupůsobil v nich. A i Pekař, jenž měl k životu nejbliže, spokojuje se kritikou, často prudkou, až bijící, ale i tu cítíme, že dále by nešel a nejde. Udělat děje je věcí jiných; tito historikové jen o nich píš.“³⁾

Rozdíl by však bylo možno spatřit i v dalších aspektech, například ve vztahu k Masarykovi, o němž L. Hofman napsal: „věř, vymaníš se z okruhu jeho bratrské a humanitní myšlenky, ale z jeho vlivu se nevymaníš, ne a ne!“⁴⁾

Když se roku 1897 stal Pekař suplentem rakouských dějin, spolureditelem historického semináře a spoluredaktorem ČČH po odstoupivším Rezkovi, byl

2) J. Goll B. Navrátilovi, 23. 6. 1897. Státní archiv Brno, osob. pozůstalost. Často o této problematice i v korespondenci J. Golla a J. Pekaře. In: Listy úcty a přátelství. Praha 1941.

3) Nejedlý, Z.: Kamil Krofta a jeho generace. In: O Kamilu Kroftovi, historikovi a diplomatu. Praha 1936, s. 38.

4) L. K. Hofman J. Barviřovi, 20. 8. 1896, otištěno in: Ladislava K. Hofmana Sebrané spisy sv. 2, s. 272.

vedle Golla jednou z vůdčích osobností katedry historie. Jak uvedeme níže, obrazil se tento stav pozitivně v Pekařově odpovědném a zároveň velmi citlivém vztahu k Hofmanovi, který je dokumentován v korespondenci.

Faktickým duchem historického semináře však zůstal J. Goll. Usiloval o rozvoj vědy, kterou miloval, o individuální vývoj a růst svých žáků, ke kterým choval vztah takřka otcovský. Jeho žáci v něm ctili svého učitele a po celý život se k němu hlásili. Všichni se stali jeho i Rezkovými pokračovateli zejména ve snaze o zvědečtění dějepisné práce, v historickém realismu, v užití nových analytických metod, ve vědecké akribii a minuciéznosti, v úsilí o hlubší poznání historické skutečnosti, v názoru na poslání dějepisce. Následovali Golla i v revizi Palackého. Nešli však za svým učitelem v odpolitštění historické vědy, ale spojovali historické jevy se životem. Byla pro ně typická analýza dílčího úseku dějin, monografické zpracování uzavřených celků. To platí stejně pro Novětného České dějiny jako pro Šustovy Dějiny lidstva. Důvod lze najít jednak v důsledném individualismu, jednak v úsilí po specializaci, tak typickém právě pro toto období, stejně jako ve snaze po světovosti, jejímž jménem bojovali historici proti romantickému historismu a vlastenectví.

V ovzduší naplněném zmatky doby a zároveň ve vědeckém prostředí pražského historického semináře vyrůstal pod bezprostředním vlivem J. Golla Ladislav K. Hofman.

V Ladislavu Hofmanovi, jehož stoleté výročí narození jsme před čtyřmi lety vzpomněli,⁵⁾ odešel 3. listopadu 1903 ve věku dvaceti sedmi let historik, v jehož vědeckou budoucnost věřil jak Goll, tak Hofmanovi vrstevníci. Hofmanovy práce, vydané jeho přáteli v Sebraných spisech v letech 1904 a 1905,⁶⁾ a Hofmanova rukopisná pozůstalost hypoteticky naznačuje, že jeho historické práce by šly svébytnou cestou. Zároveň se ukazuje, že jeho počáteční vývoj byl ovlivněn nejen školením Gollovým a působením Masarykovým, ale že v tvorbě mladého vědce lze výstoupovat i rysy navazující na dílo Františka Palackého.

Otázku, jakou cestou by se dal tento nadaný historik, položil si každý, kdo o Hofmanovi a jeho tvorbě uvažoval. Kladli si ji již jeho vrstevníci. Roku 1913 se Viktor Dyk tázal: „Pod jaký prapor šel by se bit? K jakému cíli šel by vzdálenému?“ Arne Novák, traumatizován tragikou nedožitých osudů svého bratra Theodora, Ladislava Hofmana a dalších, psal o odkazu „mladého učenice, jenž se teprve chystal k vzletu“ a jehož náповědím příští generace neporozumí, neboť zbyly pouze „trosky“ a „tesklivá vzpomínka přátel podezřelých vždy z pře-

5) Ladislav Hofman se narodil 15. 6. 1876 v Meziříčí u Opočna a zemřel 3. 11. 1903 v Brně.

6) L. K. Hofmana Sebrané spisy, sv. 1, spisy vědecké. K vyd. připravili J. Glücklich a K. Krofta, předmluvou opatřil J. Goll. Praha 1904. L. K. Hofmana Sebrané spisy, sv. 2, spisy smíšené. Předmluvou opatřil V. Dyk. Praha 1905. (Dále jen SS LH). Obsahuje deník, drobné beletristické črty, několik krátkých esejí s obecnou kulturní problematikou, verše a ukázky z korespondence. První svazek přetiskuje všechny Hofmanovy práce vědecké včetně recenzí a referátů.

ceňování“⁷⁾ Viktor Dyk ve Vzpomínce⁸⁾ přistupuje k Hofmanovi jako k „jednomu z nejskvělejších duchů své generace, vyzbrojeného k úkolu historikovu tolika přednostmi“, jenž „hyne, aniž by mohl i jen naskicovat obrisy díla“.

Odlišným způsobem přistupoval k odkazu Hofmanova vědeckého díla Zdeněk Nejedlý.⁹⁾ Racionálně, bez zbytečného patosu. Cenné jsou dále Glücklichovy nerozsáhlé rukopisné záznamy o Hofmanovi.¹⁰⁾ Julius Glücklich byl blízkým přítelem Hofmanovým, málokdo jej znal tak dobře jako on. Je proto škoda, že Glücklich, který se po smrti svého přítele stal bdělým strážcem jeho odkazu, pořádal jeho pozůstalost a aktivně se zúčastnil vydání Hofmanových Sebraných spisů, nikdy nenapsal monografii o životě a díle tohoto historika. (Některé jeho závěry převzal do své rukopisné práce J. Werstadt.) Glücklich, který byl nadaným, avšak nijak ambiciózním člověkem a byl znám svou plachostí i hlubokou citlivostí, stal se jako osoba nejpovolanější příjemcem Gollova dopisu, datovaného v den Hofmanova pohřbu a vyjadřujícího hlubokou bolest nad ztrátou jednoho ze svých oblíbených žáků.¹¹⁾

Význam historického díla Ladislava Hofmana, jenž vzhledem ke svému tragickému životnímu osudu stačil jen napovědět, a nikoli realizovat plánované dílo syntetické, zůstal neprávem nepovšimnut současnou historiografií. Přesto však otázka, kterou si položil A. Novák ve své vzpomínce — „Ale čím to, že přece jen nepohasla teskně slavná svatozář kolem hlavy tohoto mladistvého ztracence z konce století?“¹²⁾ — je otázkou, jež znepokojuje a ukazuje na aktuálnost Hofmanova odkazu. Znepokojovala už Hofmanovy současníky — Nejedlého a Glücklicha. Poznali jedinečnost Hofmanova raného vývoje, spějícího k syntéze obecných dějin s důrazem na vývoj německého národa a německé kultury a politiky, její charakter a kořeny stále vzestupné moci i její

7) Novák, A.: Poprvé v Brně. Lidové noviny, 10. 11. 1921.

8) Dyk, V.: Vzpomínka: Vydána o dva roky později než citovaná práce Novákova k dvacátému výročí úmrtí L. Hofmana.

9) Zdeněk Nejedlý otřesen Hofmanovou smrtí napsal 11. 12. 1903 litomyšlskému historiku Antonínu Tomičkovi: „Vážná a smutná věc byla smrt Hofmanova v Brně. To byla velká ztráta, to, co on by byl dovedl, nedovede dnes u nás nikdo, zvláště 18. a 19. století.“ — Kabinet Zdeňka Nejedlého, pozůstalost Zdeňka Nejedlého, korespondence osobní. Knižně in: Zdeněk Nejedlý, Antonín Tomiček. Kritická edice korespondence, k vyd. připravila B. Svadbová, Hradec Králové, Kruh, 1976. — Významný je Nejedlého nekrolog za L. Hofmanem: Ladislav Hofman (1876—1903). Rozhledy, 14, 1903, s. 153—157; kn. in: Sebrané spisy Zdeňka Nejedlého, sv. 15, 2. vyd., s. 341—347. (Dále jen SS ZN).

10) Nebyly nikde publikovány, zůstaly jako rukopisné dvoustránkové torzo přístupné v Archívu ČSAV, pozůstalost Julia Glücklicha.

11) „Kdo stál nad otevřeným hrobem svého dítěte, ten zkusil bol, nad který většího již nepozná. Mně je souzeno poznati takový bol v životě podruhé. Neboť tomu přírozenému svazku, jenž poutá rodiče a dítě, nejbližší a nejpříbuznější je ten svazek, jenž pojí učitele a žáka. Klademe do hrobu Květ, jenž se plně rozvinul a sliboval ovoce — budoucnost bohatou, vzkvetlou a jistou. Ale i přítomnost. Neboť co již přítomnost dala, bylo více než záruka budoucnosti, mělo již svou cenu samostatnou, trvalou. V šiku mladých bojovníků, kteří se vypravili na pole vědy dobývat těch nejvyšších statků, které život dává, povstává prázdné místo, které nebude vyplněno dlouho.“ — J. Goll. J. Glücklichovi, 6. 11. 1903. Archív ČSAV, pozůstalost J. Glücklicha.

vztah k české otázce. Zejména Nejedlý vyzdvihoval schopnost syntézy svého kolegy a jeho umění odpovídat historickými pracemi na aktuální dobové problémy. Z tohoto vědomí vyrostla zřejmě i výše citovaná otázka Novákova.

V poslední době — v druhé polovině padesátých let a počátkem let šedesátých — se dílem Ladislava Hofmana zabýval Jaroslav Werstadt.¹³⁾ Jeho rukopis zůstal torzem zamýšlené synteticky pojaté práce. Dochoval se kromě výpisků a poznámek rukopis čtyř přednášek, z nichž dvě J. Werstadt pronesl v Historickém klubu. Osobnost a dílo L. Hofmana jsou pojaty v kontextu dobových politických a kulturních událostí konce devadesátých let minulého století a počátku století dvacátého. Autor, využívaje hojně zejména Hofmanovy korespondence s přáteli, osvětluje genezi Hofmanovy osobnosti a kořeny jeho tvorby v sepectí s osobnostním vývojem a tvorbou V. Dyka a A. Nováka a ve srovnání Hofmanova historického díla se stavem soudobého českého dějepiscetví.

Ladislav Hofman patřil ke generaci vyvíjející se a zrající v době, již Zdeněk Nejedlý ve třicátých letech charakterizoval jako období, které se zrodilo „ne z rozkoše, zábavy a hravosti“, nýbrž „z bolestného poznávání lidské bídy, hmotné a psychické“.¹⁴⁾ V devadesátých letech a na přelomu století vznikl s příchodem mladé generace nový proud české vědy a kultury, jejíž mluvčí vystoupili proti předcházející generaci staročesky orientované, proti pojetí staročesky vlastenecké vědy a umění. Pro mladou generaci, „která zastihla hnutí pokrokové zkomírající a hynoucí a hnutí realistické zvolna se zmocňující nového dorostu“¹⁵⁾, byla typickým rysem kritičnost a prohloubený zájem o otázky morálně etické a problematiku národní.

Na L. Hofmana, jako typické dítě devadesátých let, tragicky doléhal pocit marnosti nad politikou Vídně i české buržoazie, která tlumením projevů pokrokové části národa vycházela vstříc vídeňskému centralismu. Po Badeniho porážce se Hofman dokonce zaměstnával otázkou, kterou tak pregnantně vyjádřil roku 1886 H. G. Schauer v úvodníku Času a jejíž autorství bylo původně přičítáno T. G. Masarykovi. Hofman aktivně prožil rok 1897 a stal se členem studentského spolku Slavie. Živě se zajímal o veřejné dění, politickou situaci a o otázky postavení českého národa. Žil stejně intenzivně obecné problémy,

12) Novák, A.: Tragika nedožitych osudů. Lidové noviny, 14. 6. 1936.

13) V jeho pozůstalosti v Archívu ČSAV se dochovaly rukopisy čtyř přednášek, proslovenských v Historickém klubu, případně ve Spolku pro postavení pomníku V. Dykovi. Jde o tyto tituly: Ladislav Hofman, ztracená naděje českého dějepiscetví, v životě a paměti A. Nováka. Přednáška přednesena v Historickém klubu dne 11. 5. 1960; Mladé přátelství básníka a historika z rozhraní dvou století: Viktor Dyk a Ladislav Hofman. Dvě části přednesené ve Spolku pro postavení pomníku V. Dykovi ve dnech 29. 9. a 20. 10. 1955; Místo a odkaz Ladislava Hofmana v našem dějepiscetví. Přednáška přednesena v Historickém klubu dne 21. 3. 1962; Mrtvý Ladislav Hofman a kult mrtvých u Viktora Dyka. Přednáška přednesena ve Spolku pro postavení pomníku V. Dykovi dne 29. 11. 1956.

14) Nejedlý, Z.: Litomyšl. Tisíc let života českého města. Praha 1934. Cit. ze SS ZN, Litomyšl, sv. 2, s. 161—162.

15) Dyk, V.: Konec Hackenschmiedův. Praha 1904, úvod, s. 5.

jako bolestně prožíval těžkosti osobní. Zapojil se do pokrokového hnutí, které prožil od jeho vzniku přes vrcholné období až k postupnému vyhraňování jeho příslušníků. Již tehdy však poznal, že jeho introvertní povaze vyhovuje více než přímá politická angažovanost vlastní tvůrčí práce — ať beletristická, ať literárněhistorická. Tento analytik se schopností syntézy si později volil taková témata, v nichž se prožitek dobových problémů obrazel přímo nebo která odpovídala na aktuální otázky.

Ladislav Hofman se narodil v Meziříčí u Opočna, jeho rodina však brzy přesídlila do Černilova u Hradce Králové. Na hradeckém gymnáziu Hofman roku 1895 maturoval. Pocházel z početné rolnické rodiny rodově postižené tuberkulózou, což mělo psychologicky nepříznivý účinek na jeho dorůstání i pozdější zdraví. Za svého života pohřbil matku a několik sourozenců. Také Hofmanova křehká konstituce neodpovídala zdravému venkovskému typu. Jeho tvář vyzařovala intenzivní život intelektuální a citový. Podle slov svých přátel (nejkrásnější charakteristiky Hofmana prodchnuté přátelským porozuměním se dochovaly z pera Dykova) byl milý, s povahou snadno dostupnou dojmům a citům, „jemností až přílišnou“.¹⁶⁾ Jestliže lze hovořit o „citlivosti až nešťastně vystupňované“, pak tomu tak bylo především v posledních letech Hofmanova života, v době, kdy ho existenční starosti závaly do nenáviděného Brna, kdy se cítil osamocen a kdy se začaly hlásit těžké a pro něho osudné potíže zdravotní. Až do tohoto posledního období z jeho osobnosti vyzařovala harmonie ducha a srdce, rovnováha rozumu a citu.

Hofmanův osobní i odborný vývoj probíhal v překvapivé jednotě už od doby gymnaziálních studií. Důležitou roli v něm sehrál Hradec Králové. Hradec Králové na sklonku století žil intenzivním životem kulturním i politickým. Hofman zde plně užil studentského zázemí, přátelského kruhu, v studentských časopisech publikoval své první prozaické pokusy a verše milostného zaměření. V citlivém a intelektuálním prostředí se záhy uplatnilo Hofmanovo nadání a jeho energie, kterou vkládal do studia, odtud si přinesl zásadovost mravně etickou. Ale Hradec, to bylo také první citové vzplanutí, tak krásně ztvárněné v povídce Pepka.¹⁷⁾ Vznikla v zimě roku 1895 — 1896 jako „prchavý okamžik srdce konce 19. století“, jak si o ní zaznamenal Hofman ve svém Deníku. Byla psána citlivým jazykem bohatým na metafory.

Z Hofmanových veršů, zahleděných do pisatelova nitra, čerpajících z osobního citového a myšlenkového života, se dochovalo jen velmi málo. Jejich charakteristickým rysem je niternost, senzitivnost, kultivovanost. Jsou soukromé povahy a zřejmě z toho důvodu jich uveřejnil časopisecky jen málo. Některé

¹⁶⁾ V. Dyk podrobně charakterizuje L. Hofmana v nekrologu In memoriam; detailně se Hofmanovou vnější i vnitřní charakteristikou zabývá J. Werstadt v přednášce Mladé přátelství básníka a historika na rozhraní dvou století: Viktor Dyk a Ladislav Hofman.

¹⁷⁾ Pepka byla vydána in SS LH, sv. 2, s. 327—343.

z nich jsou otištěny v Hofmanových Sebraných spisech. Původní tvorba básnická a prozaická, Hofmanův vztah k umění vůbec se později obrazil v jeho historickém díle typickými uměleckými prvky ve slohu, ve schopnosti plastickeho výrazu i ve snaze po sepětí historie s uměním, v požadavku psychologicky líčit charaktery jednotlivců.¹⁸⁾

Z hradeckého gymnázia si Hofman odnesl širokou orientaci po české a světové literatuře i obsáhlou znalost jazykovou (naučil se zde francouzsky, rusky a polsky). Zaslouhou svého prvního učitele Jindřicha Vančury našel zálibení ve studiu dějin. Z Hradce Králové odešel Hofman jako vyhraněná osobnost, převyšující své stejně staré kolegy. Snoubily se v něm hluboké znalosti obecně kulturní, zájem filologický, orientace na filozofii, historii a literaturu, smysl pro umění i zaujetí pro beletristickou tvorbu se zjitřenou vnímavostí a citlivostí, kterou vnějškově zastírala ironie a jemný sarkasmus. Do Prahy přišla „individualita záhy v podstatě hotová, harmonicky uklidněná a vyrovnaná“.¹⁹⁾

Na gymnáziu počíná rozpor v Hofmanově bytosti mezi tvorbou uměleckou a vědeckou, který mladý student velmi intenzivně prožíval. Vždyť otázky, jimiž žil a jež ho vzrušovaly, zvláště problematika jedince v jeho proměnlivosti, žije v umění i ve vědě.²⁰⁾ I když v Hradci Králové tíhl více k tvorbě beletristické, ozýval se v něm již zájem o historii. Deník z těchto let je svědectvím o prohloubeném myšlení o smyslu a cíli historie a historikovy práce. „Co jest úkolem historie?“ táže se Hofman a odpovídá: „Podat co možná nejvěrněji obraz vývoje člověčenstva v jisté už ukončené fázi“. Zabývá se smyslem vědecké práce. Jaký má pro Hofmana věda smysl? „Uvědomění si svého stavu jako člověka 19. století, chci znáti bilanci moderních lidí. A pak se rozhodnu.“²¹⁾ V Praze přestal psát verše, k nimž se vrátil až v poslední — brněnské kapitole svého života. Vyjímaje drobné útvary beletristické, soustřeďuje se výhradně na studium literatury a dějin.

Roku 1895 vstoupil Hofman na filozofickou fakultu. Začal studovat češtinu

¹⁸⁾ V dopise z 22. 7. 1902 napsal J. Pekař J. Gollovi o Hofmanově pojetí historické práce a jeho stylu: „Je to velký talent — mně se mnoho líbil např. referát o Aulardovi. Zato se mně nelíbila Krausova kniha o Cavourovi a v referátu o ní bych nehistoričnost té práce ukázal především. Ale Hofmana zajímá víc autor než jeho práce a myšlenka reformy katolicismu je Hofmanovi snad bližší než komukoliv u nás. Jaký stylist je, jaký mistr formy, je však z obou referátů patrné. Je především talent literární, ale velkého bohatství myšlenkového, jemný a elegantní, vysoko stojící nad řemeslnou prací cechovní — snad však až příliš dává přednost vybroušenému nápadu, lesku vtipné paralely, duchaplnému aperçu před prvním a jediným: wie es eigentlich gewesen?“. — Listy úcty a přátelství, s. 324—325.

¹⁹⁾ Goll, J.: Ladislav Hofman, 1876—1903. ČCH, 10, 1904. Přetištěn jako předmluva k I. sv. SS LH. Zde s. IV.

²⁰⁾ V této době čteme v deníku: „Domýšlím se, že jistý stupeň talentu mám. Ale jsem roztrášen, nevyjasněn, nerozhodnut: verše, próza beletristická (ovšem realisticke), věda (a to historie duchem dobytá a srdcem proctěná). Kde? Kam? To dosud nevím... Cítím v sobě sílu k vědecké historii — ale oživené citem a pochopením — připravují se na práce prozaické (a zde, celkem, nejvíce si dočím) a píšu verše...“ — Deníkový záznam, 16. 12. 1894; otiš. in SS LH, sv. 2, s. 68—69.

²¹⁾ Deník, záznam, 25. 11. 1894 a 4. 3. 1895; otiš. in SS LH, sv. 2, s. 64 a 89.

a francouzštinu. Teprve ve čtvrtém semestru přestoupil na historii. V prvních dvou ročnících studoval český jazyk u J. Gebauera, francouzský u J. U. Jarníka. Hojně navštěvoval Masarykovy přednášky a filozofické semináře. Jako žák Masarykův se podrobně seznámil s jeho pojetím filozofie, a přestože mu tento filozof imponoval, vyslovoval se k němu kriticky. Hofmanovo pojetí filozofie oscillovalo mezi přístupem Masarykovým a filozofií francouzského myslitele E. Renana. Hofman tápe od vlivu Masarykových Základů moderní logiky k historickému subjektivismu Renanovu a k dekadenci a odtud opět k Masarykovu realistickému programu.

V letech 1895 — 1897 si Hofman rozšířil své znalosti jazykové a literární, prohloubil svůj filozofický pohled na svět a kulturní znalosti vůbec. Vývojově směřoval od raného kréda „jdu hledat boha“ k následujícímu změněnému „jdu hledat člověka“. Tato léta se stala přípravným obdobím pro jeho tvůrčí práci. V této době si také vyřešil svár mezi uměním a vědou ve prospěch vědy. Ve prospěch historie, v níž by se obrazila plnost života a v níž by se historie spojila s uměleckým nazíráním.

Roku 1898 vznikla literárněhistorická a filozofická studie Adam Mickiewicz.²²⁾ Mladý historik ji napsal pod vlivem Masarykovým v jeho semináři. V porovnání se soudobým českým badáním se stala nejúspěšnější monografií o polském spisovateli, neboť Hofman se v ní zdařile vyrovnal s pojetím osobnosti i s vystižením podstatných rysů polského mesianismu. Masarykovi se tak líbila, že nabídl svému žáku, aby pokračoval v jeho nedokončených Slovan-ských studiích.²³⁾ K realizaci této nabídky však již nedošlo. Hofman přestoupil na studium historie a historická věda jej zcela absorbovala navzdory tomu, že ho odstrašovala časově náročná práce heuristická. Zajímal ho však člověk ve svých proměnách a svém vývoji, typický byl pro něho vřelý, opravdový vztah k studovanému problému, jehož prostřednictvím se vyrovnával s dobovými otázkami.

Charakteristická pro jeho osobnost i tvorbu byla analytičnost. Zřetelně se projevuje i v Deníku oktávána, jež Hofman psal od svých gymnaziálních studií. Zpočátku byl pojat jako přípravný materiál pro pozdější autobiografickou studii, jejímž obsahem měly být kromě vnitřního subjektivního vývoje Hofmanovy osobnosti, „psychologické analýzy (mého) vlastního já v různých poměrech, a pak (mé) vzpomínky“,²⁴⁾ dobové otázky politické a jejich kořeny (měl pojmut historii pokrokového hnutí a genezi Hofmanova vztahu k němu) i soudobé otázky kulturní tak, jak se odrážely v životě a myšlení oktávána.

Ačkoli v této syntetizující podobě Hofman Deník oktávána nikdy nerealizoval,

22) Hofman, L.: Adam Mickiewicz. Naše doba, 7, 1899—1900; otišř. in SS LH, sv. 1, s. 1—130.

23) O tom v cit. rkp. J. Glücklicha.

24) L. Hofman J. Malířovi — Barvířovi, 4. 8. 1895. SÚA, pozůstalost Ladislava Hofmana; otišř. in SS LH, sv. 2, s. 264.

zoval, přesto zaujímá významné místo v jeho pozůstalosti. Nejen proto, že nezakrytě ukazuje Hofmanovy myšlenky, tvůrčí i osobní plány a že z něj pochopíme vnitřní podstatu pisatele, staneme se svědky Hofmanova vývoje a proměn v poznávacím procesu i geneze jeho vědecké práce, ale také proto, že cílem je mu vylíčit sebe sama ve vztahu k době, k objektivní situaci veřejně-politické a společenskokulturní.²⁵⁾ Tím se deník stal také zrcadlem doby, důležitým pramenem pro poznání situace přelomu století i jejího hodnocení mladou, vnímavou generací. A protože nemá memoárový ani vzpomínkově pamětní charakter a nebyl určen veřejnosti, ale stal se vnitřním zrcadlem a bezprostředním zpovědníkem Hofmanovým, nebyl psán „na efekt“, stranicky, přerostl běžný dokument tohoto charakteru a stal se prvořadým objektivním pramenem. Subjektivní pečeť svého pisatele nese ve stejné míře jako každý literární produkt.

Později je psán s nepravidelností, neboť v období soustředěného studia historického se Hofman v Deníku odmlčoval. Zvláště patrné je to koncem roku 1898, kdy už Hofman při plném soustředění k práci historické a častém publikování neměl čas na dříve tak hojně kritické komentáře k různým jevům. Naopak v době oddychu, krystalizace myšlenek či tvůrčích krizí se stránky deníku zaplňují. Po stránce obsahové je odrazem jemnosti, kultivovanosti i úporného hledání svého pisatele. Už od svého počátku je umělecky ztvárněn a stylisticky zvládnut.

Při četbě Hofmanova deníku jsme svědky, že od poznání sebe sama a doby, jež formovala jeho myšlení, směřoval k poznání jevů a událostí minulosti, jež ovlivnily přítomnou situaci. Od zájmu o politické dění současnosti obrátil se Hofman k problematice novověkých dějin evropských, konkrétně německých, k otázkám podstaty a vývoje německví a jeho vztahu k českému národu a „české otázce“. Prostřednictvím vědecké historické práce, v níž jednu z dominant tvořil historikův zájem o postizení podstaty a vývoje individua v historickém procesu, hledal kořeny soudobého stavu. V jeho pojetí dostala „historie duchem dobytá a srdcem procítěná“, vědecká historie „oživená citem a pochopením“ své nejvlastnější poslání a smysl. Vědecká historie tu supluje pojem pozitivistické historiografie, jejíž základy dostal Hofman od osoby nejpovolanější — od profesora obecných dějin na filozofické fakultě Jaroslava Golla. Zároveň se však od Gollových požadavků na historiografii odklání vkládáním subjektu do historické práce a filozofickodějinným nazíráním na historický problém.

Po přestupu na obor historie, pro nějž se rozhodl v první polovině roku 1896, lákala Hofmana problematika českých bratřů, zakladatelé jednoty českobratr-

25) „Chtěl bych vylíčit sebe jako jeden atom moderní společnosti ve speciálních poměrech studenstva, vylíčit náš život rozumový, citový, popsat ty výsledky, jaké způsobily na nás moderní vlivy, vylíčit náš rozum v jeho činnosti a naše srdce.“ — Deník. záznam, 16. 12. 1894; otišř. in SS LH, sv. 2, s. 68.

ské a osobnost Petra Chelčického.²⁶⁾ Roku 1896 plánoval „prostudovati historii nazírání na M. Jana Husa v české literatuře“.²⁷⁾ Výsledkem tohoto studia měl být jednak příspěvek k poznání „historického života“, jednak pohled na filozofii českých dějin, kterým by se Hofman vyrovnal se stanoviskem Masarykovým. Postižení obrazu M. Jana Husa v literatuře mělo být založeno na soudech katolických „fanatiků 15. století“ a názorech josefinistů a myslitelů období následujících až po současnost s důrazem na pojetí Palackého a Masaryka. V této souvislosti chtěl Hofman sledovat vliv husitství v českých zemích i za hranicemi.

Kořeny Hofmanova zájmu o českou reformaci nacházíme už na gymnáziu. Na této době, v níž spatřuje „zvláštní poezii, jakousi podivnou, kouzelnou vůni“, ho více než vlastní dějinný proces v Čechách zajímala evropská politika a začlenění české otázky do evropského politického kontextu. Podobně jako další Gollův žák, Hofmanův o rok mladší kolega Zdeněk Nejedlý, se Hofman domníval, že má-li se plně porozumět husitství, pochopit tehdejší smýšlení a citění národa, „českou duši 15. století“ a odpovědět na otázku, co bylo obsahem a smyslem českých dějin tohoto období, je třeba znát náboženské otázky, jednotlivé myšlenkové proudy v jejich vývoji spolu s teoretickými stanovisky jednotlivých stran ke koncilu a papeži. Tuto problematiku plně osvětlí traktátová literatura. Těmito stanovisky se Hofman projevuje jako žák Gollův a kritik Palackého.

Vědecký zájem o husitské hnutí nevznikl u Hofmana a Nejedlého náhodou. Pro mladé historiky, připomeňme z dalších ještě K. Kroftu a o něco staršího J. Pekaře, se stalo základním kamenem při hodnocení českých dějin. Důraz na náboženské hledisko lze vysvětlit tím, že kromě Palackého, který tyto otázky přehlížel, se husitskou problematikou zabýval V. V. Tomek přístupem objektivně popisným, v němž zdůrazňoval hlavně vnější události. Zájem o náboženské otázky husitství a o husitské hnutí vůbec lze vysvětlit i situací přelomu století. Český národ, žijící v těžkých podmínkách národa národnostně i politicky utlačovaného, se potřeboval se svým nejsvětlejším dějinným úsekem vyrovnat a vyzdvihnout jeho pozitivní rysy. Mladou historickou generaci podporoval v zájmu o husitskou problematiku Jaroslav Goll, u Hofmana, jenž měl „živý a nezkrácený smysl pro náboženství“, pak měl později vliv na volbu této tematiky i T. G. Masaryk.²⁸⁾

Hofmanův zájem o náboženské otázky zesilovala i jeho náboženská výchova, od níž se sice postupně emancipoval, přesto však jeho osobnost silně ovlivnila.

²⁶⁾ V deník. záznamu z 27. 1. 1895 (otišť. in SS LH, sv. 2, s. 83) čteme: „A mám cíl vytčený: České bratry. Bratr Rehoř díl 1., Br. Lukáš díl 2., etc. etc.“

²⁷⁾ O plánech studovat M. Jana Husa píše Hofman v deník. záznamu 28. 7. 1896 (otišť. in SS LH, sv. 2, s. 151).

²⁸⁾ O vlivu Masarykově pojednává Hofman např. v deník. záznamu z 19. 4. 1896; otišť. in SS LH, sv. 2, s. 133.

Vždyť pocházel z Černošova, z místa, které mělo dramatickou náboženskou minulost. Z 2 000 obyvatel byly dvě třetiny katolíků a jedna třetina evangelíků, z převážné většiny reformovaných a jen menšina augsburských.²⁹⁾ Svůj ideál „individualistický“, tj. vztah „uvědomělého a hrdého jedince ke společnosti“, srovnával Hofman s ideou Petra Chelčického „o pravém životě křesťanském“. Kde Chelčický mluví o „pravém křesťanu“, tam Hofman staví individuuum.³⁰⁾ I když lze připustit analogii obou těchto ideálů podmíněných klimatem doby, nelze je ztotožňovat. V devadesátých letech minulého století byl individualismus projevem novoromantismu, Hofman a jeho vrstevníci usilovali o samostatnost a nezávislost člověka na společnosti. V učení Chelčického naopak se jedinec musí obětovat pro celek. V jeho pojetí „pravého křesťanství“ šlo v důsledku náboženské modifikace o vytčení ideálů lidské dokonalosti.

Hofmanův katolický původ a katolické vychování, jež mu podle vlastních slov zprostředkovalo větší spravedlnost ke katolicismu a menší entuziasmus pro protestanství, „více klidu a objektivnosti v úsudcích o náboženských otázkách českých“, formovalo jeho nazírání na dějiny a filozofii dějin. Z tohoto hlediska kritizoval na počátku století Palackého filozofii dějin náboženství — tj. pojetí katolictví a protestanství jako zásadně protikladných směrů — jako „smrtnou zlomeninu“. Protestanství, jež Hofman chápal jako projev „svobodného rozumu, manifestace opozice, ducha samostatnosti“, vytýkal prvky racionalismu, jež se s pozitivním náboženstvím, jakým protestanství je, nesnese.³¹⁾ Naopak Rokycana žije v jeho podání jako člověk ryziho přesvědčení, avšak neschopný rozhodného a důsledného myšlení. Ve své disertaci se Hofman s Palackým vyrovnává slovy: „Je nutno odložit onu liberalistickou nechť k traktátové literatuře, kterou jsme zdědili po Palackém.“

Rozdíl v přístupu k náboženským otázkám husitství mezi Hofmanem a ostatními příslušníky Gollovy školy spočívá hlavně v tom, že pro většinu z nich byl předmětem vědeckého poznání náboženský aspekt husitství, jím vyzdvíhovali jeho význam národní a sociální. (V pojetí husitství rozeznává například Zdeněk Nejedlý tři směry — klerikální, náboženský, kam zařazuje Palackého, a pokrokově národní, k němuž se hlásí v Dějinách husitského zpěvu za válek husitských, nikoli však ve Sporů o smysl českých dějin z roku 1912, kde zastává princip historický.) Rozdíl v pojetí husitství mezi J. Pekařem a L. Hofmanem tkví pak především v tom, že Pekař hodnotil toto období náboženských dějin českých na počátku století z hlediska národních a politických zájmů současnosti, zatímco Hofman posuzoval jmenovitě jednání českých bratrů historicky, s plným pochopením pro soudobou atmosféru doby.

Zajímavé je v této souvislosti stanovisko historiků k této otázce: J. Werstadt

²⁹⁾ O tomtéž J. Werstadt v c. d. Místo a odkaz L. Hofmana v našem dějepisectví.

³⁰⁾ Deník. záznam 17. 1. 1897; otišť. in SS LH, sv. 2, s. 198 an.

³¹⁾ Tamtéž.

hodnotil Hofmanovo pojetí katolictví a protestanství kladně, neboť se domníval, že Hofman jako katolík měl více klidu a objektivnosti v úsudcích o českých náboženských otázkách a dovedl být proto spravedlivější i k protestantství. Z. Nejedlý v nekrologu za L. Hofmanem oceňoval na Hofmanovi jeho prohloubené studium husitství, charakteristické ostatně i pro ostatní příslušníky Gollovy školy, jež se zajímalo o vnitřní ideovou a bohoslovnou náplň husitského hnutí podle zásady „když jde o teologii, tedy s chutí do teologie“. A. Novák, ačkoli se později přihlásil k světovému významu protireformace, Hofmanovo stanovisko kritizoval.

V historickém semináři ukládal Goll Hofmanovi takové práce, v nichž si mladý student osvojil historickou erudici, řád, historickou metodu, naučil se „řemeslu“. V tom tkví zásadní význam Jaroslava Golla pro rozvoj Hofmana — historika. S porozuměním pro psychologii člověka poznal podstatu Hofmanovy mentality, jež potřebovala ukáznit, soustředit se na třeba malé, na první pohled nezajímavé téma, jež však v budoucím historikovi zafixuje základní technické předpoklady pro historickou tvorbu. Hofmanova disertace i jeho pozdější vývoj dokazuje, že základ umožněný Gollem byl trvalou hodnotou a platformou, na níž pak Hofman mohl stavět své pojetí historie.

Tím měl Jaroslav Goll ve vědeckém vývoji Ladislava Hofmana nezastupitelné místo, přestože žák svého učitele, který proti Palackému opomíjel filozoficko-sociologické otázky a jako důsledný zastánce exaktní historiografie a historismu nehledal smysl dějin, postupně přerůstal. Jaroslav Goll se svými názory odpoutal od Palackého Dějin, které v sobě nesly všechny znaky díla vznikajícího v době národního útlaku pro potřeby národa. Proti Palackého syntetickému pojetí dějin zdůrazňujícímu zápas česko-německý a smýšlení demokratické proti feudálně-mocenskému, Goll se jako zástupce historiografie ovlivněné pozitivistickým přístupem k historii orientoval většinou na analytické studie, zdůrazňoval význam faktů, jejich výběr a verifikaci. Zobecňující filozofické závěry odmítal podobně jako filozofii dějin. Jejím potlačením se Goll dostal na pole historického relativismu. Nehledal jako Palacký široké souvislosti dějinných jevů a událostí a jednotící hledisko, jehož prizmatem by přistupoval k historické látce. Tematicky se orientoval na otázky českých náboženských dějin 15. a 16. století, potlačené u Palackého. Na konkrétním rozboru Hofmanových historických prací lze doložit jeho spojitost s dílem Františka Palackého viděným školením Gollovým, který vyzbrojil mladé historiky vědeckou akribií a smyslem pro přesnost vědecké práce.³²⁾

Co bylo řečeno o lidském přístupu Jaroslava Golla k většině jeho žáků, platí i v případě Hofmanově. Laskavostí a přátelstvím J. Golla k senzitivnímu Hofmanovi přerostl tento vztah dalece běžný katedrový poměr učitele a žáka.

32) O významu Golla pro vědecký vývoj L. Hofmana též Červinka, F.: Boje a směry českého studentstva na sklonku minulého a na počátku našeho století.

Jeho svědectvím je vzájemná korespondence a v neposlední řadě i Gollovy dopisy hlavně Pekařovi. Z nich je zřejmé, že Gollovy sympatie přesáhly rámec vztahů, které ho vázaly k ostatním žákům, a že si Goll vážil Hofmana nejen z hlediska odborného, nýbrž i lidského, jak dosvědčil také v nekrologu za L. Hofmanem: „Ve své dlouholeté učitelské činnosti nesetkal jsem se s nikým, kdo by svá studia končil s takovou zásobou rozmanitých vědomostí, tak harmonicky se doplňujících. Slovem — byl to hotový člověk, o kterém se již vědělo, jaký bude i dále“, soustředilo se v něm „nadání, energie práce i mravní povaha.“³³⁾

Goll si oblíbil Hofmana velmi brzy. Vedl a sledoval jeho práci na fakultě, zařizoval mu stipendium na zahraničních univerzitách v Berlíně a Paříži, kde ho doporučil významným profesorům, a po ukončení studia snažil se mu sehnat zaměstnání v Praze.

Hofman pracoval zpočátku jako knihovník v historickém semináři. Z Gollova dopisu Pekařovi ze 6. září 1901 vysvítá, že Goll usiloval o ustavení asistentského místa pro Hofmana, ale že ještě na zimní semestr 1901—2 mu bylo povoleno pouze 400 korun na honorování místa knihovnického. Místo asistentské s platem 1000 korun bylo v historickém semináři zřízeno až k 1. lednu 1903.

Hofmanovy ambice akademické vzhledem k tomu, že všechna místa na fakultě byla obsazena, tak nemohly být uspokojeny. Právě tato skutečnost a Hofmanova domněnka, že Goll nevyužil všech možností, aby svému žáku opatřil místo v Praze, zasela do nemocné bytosti Hofmanovy hořký pocit křivdy vůči Gollovi, který vyvrcholil zřejmě na jaře 1902, kdy se Hofman ucházel o místo v Uměleckoprůmyslovém muzeu.

Goll, zdá se, tehdy skutečně zůstal pasívně stranou a vyřizováním záležitosti pověřil Pekaře. Snad proto psal Pekař Gollovi: „Hofman. Bude žádat. Psal Vám do Nizzí... Dodatkem k tomu listu poznamenávám, že by bylo radno trochu protekce u Řivnáče a u Laury. Na Řivnáče byste mohl poslati Tomka. Třeba klást důraz na praxi jeho ve službě knihovní, tedy na to, že je to síla, jaké potřebují. Včera Hofman odejel domů; rozstonala se mu matka.“³⁴⁾ Po Gollově odpovědi „Když to Hofmanovi nedají, bude též dobře. Je to jen asekurace pro všechno“³⁵⁾ a poté, kdy učitel požádal Pekaře, aby tuto záležitost převzal sám, Pekař ještě jednou (v dopise z 15. 4. 1902) požádal bezvýsledně Golla o přímluvu u Tomka. Goll tehdy odpověděl: „...když to nedostane, bude mi to milejší. Nebudu psát nikomu, ale chceš-li, dojde k Řivnáči v mém zastoupení, tj. řekni, že přicházíš mým jménem. Řekni (ač-li toho třeba) Hofmanovi, že mám, co se jeho týče, vždy stejné plány a intence. Ale při nejistotě akademické kariéry [zejména jejího rytmu] jsem přece musil na to upozornit.“³⁶⁾ Pekař

33) Goll, J.: c. d., SS LH, sv. 1, s. III.

34) J. Pekař J. Gollovi, 6. 4. 1902. Listy úcty a přátelství, s. 306.

35) J. Goll J. Pekařovi, 8. 4. 1902. Tamtéž, s. 308.

36) J. Goll J. Pekařovi, 18. 4. 1902. Tamtéž, s. 311.

se tedy do Uměleckoprůmyslového muzea vydal sám. Hofman však místo, které bylo obsazeno až o dva roky později Z. Wirthem, tehdy neobdržel.

Na první pohled zaráží Gollova nechuť pomoci Hofmanovi. Teprve následující běh událostí, který lze rekonstruovat právě z korespondence, naznačuje, že Goll měl zájem na Hofmanově akademické kariéře, zatímco Hofman se snažil hlavně o to zůstat v Praze, a proto mu tolik záleželo na místě v Uměleckoprůmyslovém muzeu. Odchod do Brna, kde se uvolnilo místo v knihovně u profesora Kameníčka, považoval za svou osobní tragédii a názorový nesoulad mezi ním a Gollem v této otázce trpce nesl. Goll však považoval za zhora nemožné — ostatně jako Hofman sám — žádat o čtvrtou profesuru všeobecných dějin na pražské filozofické fakultě a počítal s tím, že se Hofman bude habilitovat na brněnské technice. Ze zmínky, kterou napsal 28. července 1902 Pekařovi — „Snad se nám podaří jej zase dostat do Prahy — dříve nebo později“³⁷⁾ — lze soudit, že Hofmanovo brněnské působiště považoval za přechodné. Sám se jistě zbavoval nadaného žáka nerad,³⁸⁾ ale jiné východisko nenalezl.

A tak L. Hofman odjel do Brna sklíčený a s pocitem roztrpčenosti, a navzdory laskavému a přátelskému chování profesora Kameníčka nepřestával hledět na Brno jako na vyhnaství, jemuž iracionálně přisuzoval vinu i za své obtíže zdravotní. V hluboké depresi psychické a zvyšujících se bolestech fyzických psal svým přátelům i učitelům do Prahy dlouhé a smutné dopisy. Na podzim roku 1903 rezignoval i Jaroslav Goll: „Hofman mi psal podobně jako Tobě. Víš, jak Hofmana cením. Je to velký zármutek. Ale nemám nadějí. On má iluzi, že by jinde než v Brně bylo lépe — i to je chorobné. Jde mi to těžce z pera, ale bojím se, že zanedlouho pojedě domů... Myslím, že je na všechno pozdě“.³⁹⁾ Osud Hofmanův se skutečně za necelý měsíc naplnil...

Záměrně jsme se zdrželi u této dosud neobjasněné otázky. Dokresluje nejen vztah Goll—Hofman, ale naznačuje též širší problematiku — obtíže nových absolventů pražského historického semináře při shánění odpovídajících míst — otázku naléhavou právě od počátku nového století.

Vraťme se však zpět do Prahy, do doby nadějí, tvůrčích plánů a prvních rozletů a všimněme si Hofmanovy vědecké práce, jejího pojetí i smyslu od vstupu na fakultu až po předčasnou smrt.

V první své seminární práci dostal Hofman od Golla za úkol pořádit regesta jednání Čechů v Basileji. Výsledkem byla práce, v níž Hofman fakta zpřístupnil a chronologicky seřadil, aniž by je hodnotil. Hofman se nevyhýbal jednotlivostem a detailům na první pohled nevýznamným. Pracoval rychle, ukázně a trpělivě stejně jako na druhém úkolu — výkladu Tertullianova traktátu *De corona militis*.

³⁷⁾ Tamtéž, s. 326.

³⁸⁾ 13. 9. 1902 píše Goll Pekařovi: „Odejde-li Hofman, bude mně velice líto, a nedostane-li to v Brně, bude mi ho líto atd. atd.“ — Tamtéž, s. 347.

³⁹⁾ J. Goll J. Pekařovi, 14. 9. 1903. Tamtéž, s. 381.

Disertace Husité a koncilium basilejské v letech 1431 a 1432,⁴⁰⁾ již za svého pobytu v Berlíně upravil pro publikování, vznikla na základě zmíněné seminární práce. Motivem jejího vzniku byla skutečnost, že od doby Palackého a Tomka se tímto tématem, pro něž byly objeveny další prameny, nikdo nezabýval. Disertace (jejím cílem bylo postihnout, jak koncil přijímal „českou otázku“ a jaký význam měla v jeho první fázi) je společně s deníky důležitým pramenem pro poznání Hofmanova pojetí husitského hnutí. V disertaci je patrné sepětí Gollova přístupu k historii s hledáním vyššího smyslu historického bádání a úsilí o začlenění české otázky do evropského kontextu. Lze v ní vystopovat rysy navazující na dílo Františka Palackého.

První dvě kapitoly mají obecný ráz, třetí popisuje taktiku koncilu vůči husitům, úlohu jednotlivých stran a evropských politických osobností té doby a vliv husitství na sousední země. V dalších kapitolách rozebírá Hofman postoje jednotlivých stran v Čechách v období před koncilem, které vedly k dílčím vítězstvím v tzv. soudci chebském. Pojímá jej jako důležitý mezník v historii basilejského jednání. V závěru včleňuje domácí situaci do celoevropského kontextu a popisuje přípravy jednotlivých zemí na koncil.

Už v této rané práci se plně projevuje Hofmanův smysl pro postavení české otázky v celoevropských souvislostech. Zvláště v těchto partiích se odpoutává od pozitivistického popisu zaujímáním osobního stanoviska, kritickým hodnocením a hledáním smyslu českých dějin. Návaznost na Palackého se plně prokazuje zejména v doslovu: „Pokud lze se omezit jen na vnější průběh událostí, máme tu konečně klasické dílo Tomkovo, ale chceme-li studovat plnou historii jednání v jejím obsahu, nezbyvá než historika spojit s teologem. A pro to nám chybí namnoze i práce průpravné.“⁴¹⁾ Prostřednictvím pochopení náboženských otázek a sporů 15. století chce porozumět soudobému smýšlení a citění národa, samé podstatě jeho dějinného vývoje v 15. století, vysvětlit „českou duši 15. století“, poznat, „jaký byl ideový základ, z něhož rostla a se vyvíjela česká reformace“.

Své názory na husitství však již Hofman dále nerozvíjel: získáním doktorátu na filozofické fakultě skončilo jedno období jeho života. Druhé počalo odjezdem do Berlína a Paříže. Během svých studijních pobytů na zahraničních univerzitách shromažďoval materiál pro habilitační práci, navštěvoval přednášky a semináře významných evropských historiků, ověřil si správnost svého přístupu k historii a intenzivně žil soudobými politickými událostmi. Zajímal se hlavně o otázky postavení českého národa v evropských, zejména německých souvislostech. Impulsem k tomu bylo zřejmě i to, že se stal přímým svědkem politiky německých studentů vůči studentům slovanským na německých univerzitách. Protiruské nálady německého studentstva roku 1901 v Mnichově po-

⁴⁰⁾ Hofman, L.: Husité a koncilium basilejské v letech 1431 a 1432. ČČH, 7, 1901; SS LH, sv. 1, s. 175—272.

⁴¹⁾ Tamtéž.

tvrdily Hofmanovy obavy před německou expanzívností.⁴²⁾ Hluboký prožitek soudobých politických událostí jej tak ovlivnil ve volbě vědeckého tématu. Mladý historik započal svůj výzkum historických kořenů současného stavu.

V Berlíně byl pro Hofmana nejceněnější Lenzův seminář, kde se na konci roku 1900 probírala šmalkadská válka a roku 1901 „několik Bismarckových memorandum z let 1861, 1863 a 1865 důležitých pro poznání, jak se vyvíjel a zrál politický program Bismarckův“.⁴³⁾ Tematicky pro něj nejzajímavější byly německé dějiny 19. století a osobnost Bismarckova.

Z Paříže přivezl zajímavý článek o organizaci vysokoškolského studia.⁴⁴⁾ Článek, který vznikl na popud Gollův, přinesl cenný historický úvod a objasnil objektivním způsobem strukturu vysokého školství v Paříži. V Čechách byla tato problematika dosud neznámá. Situaci na tamějších vysokých školách hodnotil Hofman kriticky, konfrontoval chaos, rozdrobenost a nesoustavnost pařížského školství s poměry na berlínské univerzitě. Vysoce hodnotil francouzskou historiografickou tradici. A ačkoli Francií počátku století vládla „historie uklidněná a exaktní“ a z převážné části byly současné francouzské historické práce analytické, pohlížel na budoucnost francouzského dějepisceví optimisticky. Analýzu chápal Hofman jako „první a nezbytnou“ podmínku každého zobecnění, každé syntézy. Byl přesvědčen o tom, že historiografie každého národa musí projít pozitivistickým obdobím. V článku se plně uplatňuje Hofmanův rozhled po historii, kritičnost, vyhraněnost stanovisek, důraz na historickou syntézu, k níž sám směřoval.

V Paříži poslouchal Hofman soustavně přednášky tehdejších význačných francouzských historiků — Lavisse, Denise, Aularda, Tardeho. Poznal tam také Monoda, Bémonta, Chéradamma a Violleta. Ze srovnání obou národů, jejichž mentalitu důkladně poznal, vychází vítězně Německo, příslovečně svou disciplinovaností, smyslem pro pořádek, logikou a racionálností vědecké práce. Tam Hofman našel téma své další práce. Pro původní téma své habilitace — odraz francouzské revoluce ve veřejném mínění — začal shromažďovat materiál až v Berlíně, kde mu první rady poskytl M. Lenz. Už tehdy se však hlásily pochybnosti o možnosti obsáhnout tak širokou problematiku v daném čase. Roku 1901 požádal v dopise Golla o změnu tématu. Zúžil studované otázky se svolením svého učitele na kritické zhodnocení historiografie francouzské revoluce. Záhy

42) O situaci v Mnichově píše Hofmanovi K. Velemínský do Paříže 8. 6. 1901: „Páni studenti v Mnichově ráčí zahajovati akci proti slovanům (ruským) studentům, kteří prý zaplňují ústavy a laboratoře. Německo prý si lacino vychovává nebezpečnou — konkurenci!“ Informuje Hofmana o těchto událostech též v jednom ze svých dalších dopisů z 9. 7. 1901. — SÚA, pozůstalost Ladislava Hofmana. — K. Velemínský napsal článek o této problematice do Studentských směrů roku 1901.

43) Hofman podával J. Gollovi průběžně zprávy o svém studiu. O programu v Lenzově semináři např. L. Hofman J. Gollovi 8. 11. 1900. — Archiv ČSAV, pozůstalost Jaroslava Golla.

44) Hofman, L.: O organizaci historického studia na vysokých školách v Paříži. ČCH, 8, 1902; otišť. in SS LH, sv. 1, s. 273—304.

však po poradě s Pekařem a posléze s Gollem změnil téma své habilitace úplně. Zdá se, že v této kritické chvíli pomohl mu pracovně i lidsky zvláště J. Pekař.⁴⁵⁾

Problematika francouzská tak ustoupila tématu z německých dějin, vztahu Friedricha II. k Čechám. Goll o tom v nekrologu napsal: „Toto Prusko a toto Německo — to byl problém, který ho 'rozrušoval' — problém zosobněný onde ve Friedrichovi Velkém, zde v Bismarckovi, fascinujícím i iritujícím zároveň, ve Friedrichovi, vlastním původci rozdělení Polska, v Bismarckovi, jenž ze staré nenávisti Němců ke Slovanům v podobě zášti Prusa k Poláku udělal systémem...“⁴⁶⁾

Změna habilitace nebyla podmíněna jen důvody časovými, nýbrž především příčinami, jež v Hofmanovi dlouho zrály a jež vyvrcholily v Berlíně a Paříži. Znamenala zásadní překročení historické vědy vytčené Gollem. V Hofmanově pojetí se, i když jen v koncepci habilitace, dostával výklad německé a zejména pruské problematiky, tj. vzniku a povahy soudobého Německa, nad hranici pozitivisticky ovlivněné historiografie, do oblasti historického hodnocení filozofického a etického. Hofmana zajímalo to, co se za exaktní historiografií skrývá — řečeno slovy Gollovými, šlo mu o problém „politiky a morálky, a zejména politické morálky“.

Přerůstání Gollova pojetí historie a návaznost na Palackého se nejzřetelněji projevuje v Hofmanových studiích Max Lenz⁴⁷⁾ a Bismarck.⁴⁸⁾ Tyto stati a Hofmanovy recenze historických publikací též naznačují perspektivy jeho vědeckého vývoje. Studie Max Lenz, založená na rozboru Lenzových historických prací, vznikla jako bezprostřední reakce na studijní pobyt v Berlíně. Ukazuje Hofmanovu orientaci na novověkou historii a zároveň dosvědčuje, že Hofman je přitahován osudy osobností v dějinách. Vedle příspěvku o Bismarckovi je

45) Důkazem je nám dopis J. Pekaře J. Gollovi z 12. 5. 1902: „Na cestě z Vinohrad vylil mi Hofman své srdce. Pozoroval jsem již týden dva týdny, že je neklidný; nevypadá také dobře. Jeho kandidatura v Uměleckoprůmyslovém muzeu vyvolala v něm všechny otázky, souvisící s jeho budoucností, co zatím jeho práce habilitační počala jej unavovati a také plnit nedůvěrou. Stěžoval si mi již před týdnem, jak mu téma roste a se rozplývá do ohromna a že je to již vlastně druhé téma. Mluvil o dvou třech letech, jichž k dokonání jeho je zapotřebí. Mají-li se věci tak, pravil jsem mu, nechte tématu toho vůbec. Potřebujete 8—10 archovou práci, nejlépe o konkrétní otázce; vezměte si téma Friedrich II. a Čechy, co z toho na 8—10 archů dohotovíte, vydejte jako I díl; ze svých studií dosavadních napište, aby práce nebyla celem marna, studií o Treitschkovi, 2—3 archy. Mám zato, že mi nezalžete tyto rady, jež Hofman sám měl za velmi dobré; jak je situace, nevidím, co by se jiného mohlo dělat. Hofmanovi je třeba dát konkrétní, přesně omezenou otázku; z témat, na němž dosud pracoval, stvoří si Hofmanovy velké představy o práci historické úkol, k jehož řešení by bylo třeba let, a to let prázdně. On zatím musí v Slovníku psát pány z Pernštejna a dějiny Persie.“ — Listy úcty a přátelství, s. 319—320.

46) Goll, J.: c. d., s. XVIII.

47) Hofman, L.: Max Lenz. Vzpomínka z berlínské univerzity. Naše doba, 9, 1902; otišť. in SS LH, sv. 1, s. 305—320. Odtud násl. citace.

48) Hofman, L.: Bismarck. (Ref.: Lenz, M.: Geschichte Bismarcks. Lipsko 1902, 455 s.) ČCH, 9, 1903; otišť. in SS LH, sv. 1, s. 321—336.

Hofmanovou nejzdařilejší studií, vzniklou po získání doktorátu. Už v pojetí Mickiewiczze se projevilo Hofmanovo široké zázemí kulturní, kritický duch a filozofická erudice. Plně rozvinuté jsou tyto hodnoty v příspěvku k biografii významného německého historika. Studie Max Lenz je brilantní ukázkou toho, jak lze spojit historii s uměním. Projevuje se zde Hofmanův lyrismus, zaujetí pro věc vystupuje na povrch v dramatickém líčení. Studií prostupuje autorův smysl pro psychologii a filozofii jedince i doby, hlavním mravním kritériem je ideál humanitní.

Studii založil Hofman na paralele Lenze se zakladatelem německé pozitivistické vědy Rankem. Lenz se mu jeví jako dovršení impozantní plejády historiků Ranke — Sybel — Treitschke — Lamprecht. Na Rankeho navazuje Lenz v Hofmanově pojetí zejména v nazírání na úkoly historie a filozofie dějin. Hofman ukazuje, že pro oba historiky — Rankeho i Lenze — je základem filozofie dějin stát (na rozdíl od Rankeho u Lenze ustupují Rankovy ideje do pozadí), jehož principem je síla, vůle k životu, moc a „až mystické ctění hrdinů“. U obou historiků pak takto pojaté dějiny, založené na principu moci, ústí v popření pokroku jako hnací síly historického vývoje. Na rozdíl od Rankeho je pak v Hofmanově pojetí Lenz, jenž vyrostl v novém prostředí Německa, „útočnější a stráničtější“. Je vychován těmi historiky, kteří „připravovali novou říši“, je ovlivněn a oslněn osobností Bismarcka. Proto se u něj projevuje nový, všeurčující rys: vědomí síly Německa a víra, že Němcům patří budoucnost. V tomto bodě počíná Hofmanův dialog s Lenzem: s takovým postojem stejně jako s Lenzovým přístupem k otázce mravnosti v politice se Hofman nemůže ztotožnit. Lenz v pojetí českého historika chápe politickou mravnost jako „slepu sílu přírodní“, rozvoj historický pojímá z hlediska moci a moc samu nazývá jako základní princip státu. Vojenská moc pak je jako výraz filozofie násilí v zásadním rozporu s Hofmanovou filozofií založenou na ideálu humanitním.

Hofman, přestože byl přitahován německou inteligencí, vědou i kulturou a oslněn osobností M. Lenze na berlínské univerzitě, uvědomil si nebezpečí, vyplývající z Lenzova chápání funkce historie, ze zdůrazňování německé síly a hledání filozofického východiska jako argumentu pro takto pojatý historický výklad a soudobý smysl dějinného vývoje i německé pozice v rámci evropského dění. V kritice Lenze jako historika, jemuž byl stát hnací silou dějin a dějiny mu byly založeny na principu moci, se Hofman zřetelně projevuje jako historik opačné filozofie dějin. Svým pojetím mocenského Německa v protikladu k české humanitě je blízký Palackému. V přímém rozporu s Palackým spatřuje však kořeny německé filozofie dějin v Lenzově nekritickém protestantismu. Ve vědomí luterském a z toho odvozeném vědomí pruském (to jsou v Hofmanově vidění dva základní axiomy Lenzovy historické práce, jejichž kontinuitu Hofman naznačil) pramení podle Hofmana Lenzův princip němečtví, jeho „rozhodný politický amoralism, ... tj. tvrdá politika moci, úspěchu a síly“.

V souladu se svým pojetím protestantství a katolictví nesouhlasí Hofman

s Lenzovým názorem, že pouze luteránství je principem pokroku. Kritizuje Lenze, že žije v zajetí luteránství, které pojímá nehistoricky, nekriticky a úzce — stejně jako Luthera samotného. Také katolictví podle Hofmanova názoru chápe Lenz nespravedlivě, subjektivně; aniž by pronikl k jeho kořenům, spatřuje v něm pouze „vtělení římského ducha“.

V Hofmanově pojetí má filozofie německých dějin dva základní rysy, z nichž pouze jeden Hofman akceptuje — „politiku práce, ducha všestranné iniciativy a energie... Živnou sílu všeho, přísný smysl pro povinnost, mužné proniknutí se kategorickým imperativem“. Na druhé straně však tyto rysy plodí „politiku krve a železa, systematickou ve své bezohlednosti, tvrdou politiku reální, která, pokud je úspěšná, je i ospravedlněna“. Tyto Lenzovy názory se staly terčem Hofmanovy kritiky. Lenz jako historik v podstatě nefilozofující, jako představitel „rozumové a mravní krize moderního Německa“ neznal podle Hofmana etický ideál, jímž by mohl najít východisko ze soudobého stavu Německa. Proto volá „boží soud“, pravou moc, jež rozhodne, proto určuje ortel — katastrofu a konec. A proto doporučuje návrat k Rankovi; ten podle Hofmana není v nových podmínkách možný.

Ze stejných pohnutek jako studie o Lenzovi vznikla také stať Bismarck,⁴⁹⁾ založená na recenzi Lenzovy práce o Bismarckovi. Dokresluje Hofmanovy názory vyslovené v předchozí práci a naznačuje směr Hofmanova dalšího vědeckého vývoje. Vzhledem k tomu, že nebyly dosud soustředěny všechny materiály o německém politiku 19. století, věnuje úvodní část hodnocení dostupných pramenů. Lenzovi vytýká hlavně podcenění lidské stránky Bismarckovy a důraz na „historii Bismarckovu“ bez přihlídnutí k dobovému kontextu. Proti Lenzovi zdůrazňoval Hofman, jenž se zabýval jenom Bismarckovou vůlí k moci, „podrobné psychologické i filozofické studium základů jeho bytosti“. Zajímal se o vzájemné působení osobnosti a doby v dějinách. Politicko-veřejná stránka osobnosti Bismarckovy jeví se mu jen jako jedna strana bohatě rozvětvené osobnosti, k jejímuž objasnění lze dojít pouze vyčerpávajícím studiem této osobnosti. Hofman domýšlel hlouběji Lenzovy myšlenky zejména ve slovech „moc, která byla principem jeho politiky, byla i základem jeho osobnosti“. Na Lenzovi oceňuje hlubokou znalost materiálu, kritický postoj a osobní zaujetí pro zkoumanou látku, tedy přednosti, které byly i přednostmi Hofmanovými. Zásady osvojené v Gollově semináři, jímž se řídil a jež vyznával, určovaly jeho přístup k historii. (Z tohoto hlediska je pochopitelná Hofmanova výtku, že knize chybí kritické bibliografické poznámky.)

Hofmanova studie o Bismarckovi zachycuje podstatu osobnosti německého státníka, období, kdy Bismarck vytvořil politický program a politickou soustavu. Sleduje jeho růst k moci ústící v myšlenku dominantní hegemonie a vzájemný vztah Bismarcka a Viléma I. Rok 1886 chápe Hofman jako klíčový pro

⁴⁹⁾ Násl. citace z c. d. Bismarck.

rozšíření německé otázky a obrat Bismarckovy politiky. V této souvislosti vzdvihuje státnické umění Bismarckovo, neboť se nevzdal svého programu, ale za změněné situace stala se idea pruská „ideou německou“. V závěru se Hofman zmiňuje o významu Bismarckově v oblasti sociálního zákonodárství, v politice hospodářské a finanční, líčí jeho v podstatě indiferentní postoj ke koloniální politice a ukazuje, jaký kladl důraz na otázky zahraniční politiky.

Hofmana nezajímá jenom mrtvé téma historie, ale téma v současnosti aktuální. Dnes vidíme, jak Hofman, který se zcela orientoval na problematiku německých, hlavně pruských dějin a jejich vazbu na českou otázku, anticipoval německé nebezpečí. To byl také důvod, proč chtěl „podrobiti toto pojetí národního ideálu hlubšímu rozboru“. Vždyť jeho výsledná forma „je nepoměrně význačné signum temporis pro kulturní život německého národa v 2. polovině 19. století“. V této souvislosti je třeba říci, že Hofman považuje plánované dílo za „zvláště zajímavé“ také proto, že by ukázalo německé historiky jako „tvůrce idejí tohoto druhu“ (tj. německých idejí moci a síly). Měl na mysli celou řadu německých historiků druhé poloviny 19. století, jež žili a pracovali ve službách národní myšlenky. Jedním z nich, o němž připravoval studii, byl Treitschke, z jehož školy vyšel M. Lenz.

Na to, aby podrobil pojetí německého národního ideálu hlubšímu rozboru, už nezbyl Hofmanovi čas. Víme však, že chtěl postupovat (zřejmě pod vlivem Masarykovým) jednak směrem historicko-politickým, jednak filozoficko-morálním. Byl přesvědčen, že jediné tímto způsobem lze dojít „až k samým základům, až ke kořeným principům, na nichž stojí lidská společnost“, že jediné tak je možno dospět k základnímu problému etickému — k otázce „humanita, či boj o moc“. Právě na protikladu těchto idejí, na jejich stýkání a potýkání postavil svou filozofii dějin František Palacký. Ačkoli oba ve svém výzkumu vycházejí z rozdílných historických období, je pro ně český národ v protikladu k německé filozofii násilí nositelem humanitní myšlenky. Oba tak vyjadřují stanovisko malého národa, jehož existenci a vůdčí dějinnou myšlenku má česká historiografie ospravedlnit a hájit. V případě Palackého v obrozené české společnosti druhé poloviny 19. století, u Hofmana v dusné atmosféře počátku století dvacátého.

Hofman si plánovaný výzkum rozdělil do dvou fází: V první chtěl postihnout vývoj Němců od humanismu v klasickém období k idejím roku 1870, „k svému hrdému 'evangeliiu' boje a výboje“, v druhé fázi filozoficko-kritickou — nikoli historickou a politickou, ale mravní — oprávněnost těchto idejí. Hofmana znepokojovalo, zda je možno „učiniti je trvalým a plodným principem života“, či zda je jejich význam pouze dočasný. V této souvislosti dokonce plánoval vypracovat rozbor německých idejí z roku 1897 a srovnat je s idejemi slovanskými — zejména s polskými a ruskými —, aby se v plném světle ukázala idea německé moci a síly. Přitahovala jej problematika slovanské myšlenky, jak se projevovala ve třech proudech: v ruském slavjanofilství, polském mešanis-

mu a české myšlence slovanské vzájemnosti. A protože Hofmanovi šlo vždy hlavně o „českou otázku“ v širším kontextu, také v tomto pracovním plánu jej zajímá zvláště otázka ruského vlivu na Čechy a zjištění, jak byl v Čechách chápán význam Ruska pro Slovensko.

Hofmanova studie o Bismarckovi končí úvahou nad hlavními myšlenkami Lenzovými. Jít dále, znamenalo by — slovy Hofmanovými — dojít za meze pouhého referátu, a to na pole politiky a morálky, a politické morálky zejména. Historické studium by se podle Hofmana změnilo v „tractatus — ethicopoliticus“. Tím by se Hofman podle svého vyjádření vzdálil od historie exaktní.

Ačkoli Hofmanovo východisko bylo ryze individualistické, vývojově se ukazuje postupné překonávání individualistických rysů v Hofmanově vědecké práci. Dokazuje to také Hofmanovo hodnocení Karějevovy knihy Dějiny západní Evropy v nové době.⁵⁰⁾ V ní Hofman spatřoval „v jistém smyslu ideál obecných dějin“. Co se týče koncepce idealistické a materialistické, jak je proti sobě klade Karějev, Hofman vidí ideál v jejich syntéze. Stejně tak považuje za optimální sepětí individualistického a kolektivistického pojetí dějin, neboť je přesvědčen, že historický proces je určován spolupůsobením osobnosti s kulturně-sociálním prostředím. Neodtrhuje jedince a dobu, protože si je vědom, že na sebe vzájemně působí a že jsou v tomto vztahu neodlučitelnými. Je přesvědčen, že bez geneze jedince a bez jeho komparace s dobovou problematikou a obecnými souvislostmi by nedospěl k pravdivému poznání. Historický vývoj chápe L. Hofman nikoli jako neměnný, nýbrž z hlediska historického pokroku.

Zmíněnými pracemi a naznačenými plány se Hofman odchýlil od Gollova pojetí historie, od cíle historické práce, jenž spočívá ve zjištění „jak to vlastně bylo“. Vychází z Golla, ale na rozdíl od svého učitele usiluje o širší záběr zkoumané problematiky a zdůrazňuje potřebu filozoficko-historického pohledu na historický problém. Jeho metodou je postup od analýzy k syntéze, jež by měla v symbióze zahrnovat nejen dějiny kulturní a politické se zřetelem k historické zákonitosti, ale i k filozofii dějin. V tomto smyslu kritizuje například práci Sternovu.⁵¹⁾ Historie je u Sterna podle Hofmana „pouze událost a událost“, „brání vůbec vyššímu a širšímu pojetí“, „pro samá fakta „ztrácí se nám duše, vlastní smysl a podstata dějin v jejich celkovém evropském proudu“. Nemůže být dáno výmluvnější svědectví o Hofmanových názorech na historiografii, z nichž se dá usuzovat na jeho budoucí vývoj. Hofmanova historie byla naplněna bolestmi i snahami přítomnosti. Jaroslav Werstadt v této souvislosti napsal, že Hofman chtěl své abstrakce a sny převést do skutečnosti, „pořeboval svazek s přítomností“. Tím, že hledal kořeny současných problémů, snažil se nalézt

⁵⁰⁾ Karějev, N. I.: Istorija zapadnoj Evropy novovo vremeni. Petrohrad 1894—1909 (9 sv.).

⁵¹⁾ Ref. Hofman, L.: Stern, A.: Geschichte Europas seit den Verträgen von 1815 bis zum Frankfurter Frieden von 1871. Berlín 1894, 1897, 1901. ČČH, 8, 1902; otišť. in SS LH, sv. 1, s. 362—369.

i východisko pro jejich řešení. Svým pojetím historie jako stále živé struktury, vážného mementa pro současnost se Hofman stále víc vzdaloval Gollovu pojetí historie.

Hofmanovo morálně filozofické vidění historických jevů nazval Goll „mystickým moralismem“. Ale nenajdeme podobně dějinně filozofické a mravně ideové nazírání právě u Palackého? Souhlasně s názorem J. Werstadta se domnívám, že u Hofmana více než o mystický moralismus šlo o zesílení etického proti estetickému chápání života.⁵²⁾ Ačkoli Hofman hledá kořeny německé filozofie násilí jinde než Palacký, svým pojetím německé a české filozofie dějin a jejich vztahu, stejně jako filozoficko-psychologickým přístupem k historické problematice na něj navazuje.

Když roku 1929 zemřel Jaroslav Goll, napsal Arne Novák Juliu Glücklichovi: „A tak velký zakladatel vědecké české školy historické náleží minulosti. Přítomnost musí přes něho dále, vzdělána jím, ale neohlížejíc se naň a na jeho stanoviska. Z nichž mnohé bylo právě jen vyhýbání se stanovisku. Pokládám emancipaci od Golla za pravdě podobnější než návrat ke Gollovi.“⁵³⁾ Tato slova se potvrdila prvně u Gollova žáka Ladislava Hofmana. Hofman, jehož více zajímaly otázky vývoje myšlení a poznání než činy a boje, přebral pozitivní rysy Gollova přístupu k historii povýšil jeho metodu dějinně filozofickým nazíráním a směřováním k syntetickému uchopení látky. V návaznosti na Palackého usiloval o vytvoření širších požadavků a vyšších cílů historického bádání. Jejich realizaci však už neuskutečnil.

Svou historickou tvorbu z počátku století, která zůstala vzhledem k jeho časnému skonu prací jedinou, chápal Hofman jako průpravnou analytickou přípravu k pozdějším syntézám. Bohužel, Hofman považovaný svým učitelem, kolegy i přáteli za historika, jenž je schopen na základě verifikovaných fakt syntetického zpracování českých dějin v kontextu dějin evropských, se k druhé syntetické fázi historické tvorby už nedostal. Jeho práce zůstala na polovině cesty, jeho studie se staly torzem proti původně zamýšleným plánům. V našem povědomí žije proto Hofman jako nenaplněná naděje českého dějepiscectví.

Uzavřeme svoje zamyšlení nad předčasně zemřelým historikem otištěním jeho historické kréda, které si zapsal 3. února 1902 do svého deníku: „Veliké dílo, dílo, které má význam pro život, musí vyrůst ze života, tj. z nitra vzrušeného, z krve — mít bolestí duši zjemnělou a duši jako strunu napjatou, aby se ozvala při nejlehčím záchvěvu, duši člověka z konce 19. století, duši umělce a přitom cítit se životem a růst z něho: mít jeho cíle a snahy — jen tak se rodí velký historik s velkými díly...“⁵⁴⁾

⁵²⁾ O tom J. Werstadt in c. d. Místo a odkaz Ladislava Hofmana v našem dějepiscectví.

⁵³⁾ A. Novák J. Glücklichovi, 18. 7. 1929. — Archív ČSAV, pozůstalost Julia Glücklicha.

⁵⁴⁾ Deník, záznam, 3. 2. 1902. Rkp. — SÚA, pozůstalost Ladislava Hofmana.

In den neunziger Jahren des letzten Jahrhunderts wuchsen an der Prager philosophischen Fakultät junge Historiker heran, die unter dem Einfluss ihres Lehrers J. Goll und der Professoren A. Rezek und J. Emler standen. Zur methodologisch einheitlichen Generation gehörten mehr als zwanzig junge Wissenschaftler, die trotz ihrem individuellen Suchen, durch eine vollkommene Kenntnis der Methode der historischen Arbeit und die Bemühung europäische Zusammenhänge zu erfassen, verbunden waren. Ihr Ausgangspunkt war die positivistisch beeinflusste Historiographie und die Zuneigung zum historischen Realismus. Ein konsequenter Individualismus, eine enge Spezialisierung und das Streben nach Weltbedeutung, führten sie zu einer Analyse von Teilgebieten der Geschichte.

In den politisch und gesellschaftlich bewegten neunziger Jahren und gleichzeitig im wissenschaftlichen Milieu des Prager historischen Seminars, wuchs unter dem unmittelbaren Einfluss Golls sein Schüler Ladislav K. Hofman (1876—1903), an dessen wissenschaftliche Erfolge nicht nur seine Lehrer, sondern auch seine Zeitgenossen glaubten. Die veröffentlichten Arbeiten des hoffnungsvollen Historikers und sein handschriftlicher Nachlass deuten hypothetisch an, dass sein wissenschaftliches Werk, welches als Thorso nur Andeutungen über seinen Autoren machen kann, sich einen selbständigen Weg gebahnt hätte. Hofmans frühe Entwicklung scheint durch ihre Richtung zur Synthese der allgemeinen Geschichte, eine einmalige zu sein.

Der feinfühlig, zarte und kultivierte Student, der von der Problematik des Subjektes in seiner Wandelbarkeit erregt war und der sich lebendig um politischen Ereignisse interessierte, begann als Prosaiker und Dichter, aber schon als Student konzentrierte er sich ganz auf die wissenschaftliche Arbeit — auf die Erforschung der Hussitenbewegung. Das Objekt der wissenschaftlichen Erkenntnis Hofmans war das religiöse Aspekt des Hussitentums. Durch diese Problembetrachtung trat er in seiner Dissertation „Die Hussiten und das Baseler Konzil in den Jahren 1431 und 1432“ als Kritiker Palackýs auf.

Unter dem Einfluss seiner Studienreisen nach Paris und Berlin und infolge des tiefen Erlebens der damaligen politischen Ereignisse, begann der junge Historiker seine wissenschaftlichen Untersuchungen über die historischen Wurzeln der gegenwärtigen Zustände. Der Analytiker mit der Fähigkeit der Synthese wählte solche Themen, in welchen sich die damaligen Probleme des gerade Erlebten direkt widerspiegelten oder die aktuelle Fragen beantworteten. Er orientierte sich auf die Problematik der europäischen Geschichte der Neuzeit, konkret auf die deutsche Geschichte, auf Fragen der Grundlage und der Entwicklung des Deutschtums und seines Verhältnisses zum tschechischen Volke und zur „tschechischen Frage“. Durch das Studium der Wurzeln der gegenwärtigen Probleme bemühte er sich einen Ausgangspunkt für ihre Lösung zu finden. In seiner unvollendeten Habilitation über das Verhältnis Friedrichs II. zu Böhmen und in den veröffentlichten Studien Max Lenz und Bismarck und in anderen trat besonders das Problem „Politik und Moral und besonders der politischen Moral“ auf. Gegen das ästhetische betonte er das ethische Aspekt.

Um die Auffassung der nationalen Ideale einer tieferen Analyse zu unterstellen blieb Hofman schon keine Zeit. Wir wissen aber, dass er in der historisch-politischen und philosophisch-moralischen Richtung mit dem Ziel vorgehen wollte zu den Wurzeln zu gelangen, auf welchen die menschliche Gesellschaft steht, und also zu der

Grundfrage der Ethik — „Humanität oder Kampf um die Macht“. Seine Philosophie der Geschichte war so analogisch mit der Auffassung Palackýs, obwohl beide in ihrer Forschung aus unterschiedlichen historischen Perioden ausgingen, ist für sie das tschechische Volk im Gegensatz zur deutschen Philosophie der Gewalt, ein Träger humanistischer Gedanken, die die tschechische Historiographie rechtfertigen und verteidigen soll.

Hofman, die positiven Züge von Goll's Auffassung der Historie übernehmend, erhob seine Methode durch eine geschichtlich-philosophische Anschauung, durch seine Hinzielung zum synthetischen Ergreifen des Stoffes. Er unterschied sich von ihm durch die Einsetzung des Subjektes in die historische Arbeit und die Auffassung der Geschichte als immer lebendiger Struktur. An Palacký anknüpfend bemühte er sich um die Hervorbildung von breiteren Anforderungen und höheren Zielen der historischen Forschung. Hofmans Werk, mehr Fragen der Entwicklung des Denkens und der Erkenntnis beinhaltend als Taten und Kämpfe, dokumentiert so die Verbindung mit dem Werke F. Palackýs durch die Schulung Goll's gesehen.

Sein historisches Schaffen aus dem Jahrhundertbeginn, welches durch sein frühes Ableben die einzige Arbeit geblieben war, verstand Hofman als eine analytische Vorarbeit zu einer späteren Synthese. Seine Studien wurden in Beziehung zu seinen ursprünglichen Plänen zu einem Thorso. In unserem Bewusstsein lebt deshalb Ladislav K. Hofman als eine unerfüllte Hoffnung der tschechischen Geschichtsschreibung.

FAŠIZACE NĚMECKÉHO STUDENTSTVA A OHLAS TOHOTO PROCESU MEZI NĚMECKÝMI STUDENTY V ČESKOSLOVENSKU

VĚRA PSOTOVÁ

Politický vývoj nacionální většiny německého studentstva v meziválečném období je součástí problematiky fašismu a byla mu proto v poválečné historické literatuře věnována poměrně značná pozornost. K tomuto tématu byla napsána řada prací zabývajících se historií jednotlivých vysokých škol¹⁾, studentských organizací²⁾, jednotlivých konkrétních problémů³⁾ či celkovým

1] Z marxistických prací sem patří především: Gerhard Fliess, Die politische Entwicklung der Jenaer Studentenschaft vom November 1918 bis zum Januar 1933. Jena 1959, 2 sv., 377 a 378—768 s. Fil. dis. Jena. Rkp.; týž, Die Universität Jena in der Weimarer Republik 1918—1933. Ve: Geschichte der Universität Jena 1548/58—1958. Festgabe zum vierhundertjährigen Universitätsjubiläum. Vyd. Fr. Schiller-Universität Jena. Jena, VEB Gustav Fischer Verlag 1958, kap. VIII., s. 515—614; týž, Über die Rolle der bürgerlichen Studentenbewegung in der Zeit der Weimarer Republik. Wissenschaftliche Zeitschrift der Fr. Schiller-Univ. Jena, Gesell. u. sprachwiss. Reihe 14/1965, s. 303—306; Werner Prokoph, Demokratische Bestrebungen und faschistischer Ungeist an der Universität Halle-Wittenberg in den Jahren 1929 bis 1934. Halle 1968. Dis. práce. Rkp.; týž, Die politische Seite des „Falles Dehn“. Zum Faschisierungsprozess an der Universität Halle-Wittenberg, 1931—1933. Wissenschaftliche Zeitschrift der Martin Luther—Universität Halle-Wittenberg, Gesell. u. sprachwiss. Reihe 16/1967, H. 2/3, s. 249—271; Hans Schröder, Zur politischen Geschichte der Ernst Moritz Arndt-Universität Greifswald. Ve: Festschrift zur 500. Jahrfeier der Universität Greifswald. Vyd. E. M. Arndt-Univ. Greifswald. Greifswald sv. 1., s. 53—156; Peter Köppen, Die Universität Rostock in den Jahren der revolutionären Nachkriegskrise (1919 bis 1923—24). Rostock 1969. Dis. práce, Rkp.

Z buržoazní literatury je třeba jmenovat především práce: Wolfgang Kreutzberger, Studenten und Politik, 1918—1933. Der Fall Freiburg im Breisgau. Göttingen, Vandenhoeck u. Ruprecht 1972, 230 s.; Manfred Franze, Die Erlanger Studentenschaft 1918—1945. Veröffentlichungen der Gesellschaft für fränkische Geschichte, Reihe IX: Darstellungen aus der fränkischen Geschichte, sv. 30. Würzburg, Ferd. Schöningh 1972, 440 s.; Helga Bauer a Gerlinde Supplitt, Einige Aspekte zur Entwicklung der Hamburger Studentenschaft 1919—1969. Ve: Festschrift zum 50-jährigen Bestehen der Universität Hamburg. Hamburg 1969, s. 311—332; Helmuth Kittel, Die Entwicklung der pädagogischen Hochschulen 1926—1932. Eine zeitgeschichtliche Studie über das Verhältnis von Staat und Kultur. Berlin, Hannover, Darmstadt, Schroedel 1957, 335.

2] Peter Stitz, Der Cartel Verband 1919—1938. Der hochschulpolitische Weg des CV der katholischen deutschen Studentenverbindungen vom Ende des 1. Weltkrieges bis zur Vernichtung durch den Nationalsozialismus. München, Seitz u. Höfling 1970, 419 s.

3] Adolf Leisen, Die Ausbreitung des völkischen Gedankens in der Studentenschaft der Weimarer Republik. Heidelberg 1964, fil. dis.; Anselm Faust, Der nationalsozialistische Studentenbund. Düsseldorf, Verlag Schwann 1973, 2 sv. Michael H. Kater, Studentenschaft und Rechtsradikalismus in Deutschland 1918—1933. Eine sozialgeschichtliche Studie zur Bildungskrise in der Weimarer Republik. Hamburg, Hoffmann u. Campe 1975, 361 s.

politickým vývojem německého studentstva v širším nebo užším časovém úseku⁴). Tyto práce jsou založeny mnohdy na zpracování velkého množství dosud nevyužitého pramenného materiálu a jsou tak užitečnými sondami k poznání dané problematiky.

V tomto příspěvku půjde o to, ukázat podíl, který měli na celkovém politickém vývoji nacionálního německého studentstva a jeho cestě k fašismu i studenti německých vysokých škol v Československu. Tento podíl vyplýval mj. i ze skutečnosti, že německé studentstvo bylo po první světové válce organizováno na základě velkoněmeckém, tj. že jeho ústřední organizace Deutsche Studentenschaft zahrnovala mimo studenty z Německa také studenty svobodného města Gdaňska, Rakouska a Československa. V partiích týkajících se vývoje poměrů v Československu se studie opírá především o archivní materiál a soudobý tisk. Zdrojem informací o politickém vývoji studentstva v Německu je převážně literatura.

★

Až do první světové války neexistovala žádná jednotná organizace německého studentstva ani v rámci Německé říše ani rakouské monarchie. Studentské organizace byly roztrženy do různých spolků, z nichž většina se formovala během 19. století v úzké souvislosti s vytvářející se buržoazní ideologií. Vzhledem k svému sociálnímu složení prodělávaly tyto organizace obdobný politický vývoj jako buržoazní vrstvy, k nimž naprostá většina studentstva patřila. Původní progresivní buržoazně-demokratické ideje prvních buršenshaftů vzniklých z odporu proti politické reakci metternichovské éry byly

⁴] Celého období výmarské republiky se týká práce Hanse Petera Bleuela a Ernsta Klimmera, *Deutsche Studenten auf dem Wege ins Dritte Reich. Ideologien, Programme, Aktionen 1918—1935*. Gütersloh, Mohr 1957, 294 s. Kratšími časovými úseky se zabývají práce: Wolfgang Zorn, *Die politische Entwicklung des deutschen Studententums 1924—1931*. V: *Ein Leben aus freier Mitte. Festschrift für Ulrich Noack*. Göttingen, Muster Schmidt 1961, s. 296—330; Jürgen Schwarz, *Studenten in der Weimarer Republik. Die deutsche Studentenschaft in der Zeit von 1918 bis 1923 und ihre Stellung zur Politik*. Berlin, Duncker u. Humblot 1971, 488 s.; Thomas Nipperdey, *Die deutsche Studentenschaft in den ersten Jahren der Weimarer Republik*. V: *Kulturverwaltung der zwanziger Jahre*. Stuttgart, W. Kohlhammer 1961, s. 19—48; Helmut Kuhn, *Die deutsche Universität am Vorabend der Machtergreifung*. Zeitschrift für Politik 13/1966, s. 235—250. Dané problematiky se dotýkají i sborníky, které vzešly z přednášek konaných v 60. letech na západoněmeckých univerzitách k otázce vztahu německých vysokých škol k nacionálnímu socialismu: *Deutsches Geistesleben und Nationalsozialismus*. Tübingen 1965 a *Nationalsozialismus und die deutsche Universität*. Berlin, Walter de Gruyter 1966.

Z prací českých a slovenských autorů, kteří se zabývali bojem studentstva proti fašismu, je třeba jmenovat alespoň tyto práce: Sborník statí a vzpomínek na studentské pokrokové hnutí třicátých let. Praha, Universita Karlova 1963; Ivan Tešár, *Z bojů pokrokového studentstva v letech 1930—38 proti nezaměstnanosti, fašismu a válce*. Praha 1959; týž, *Komunistické studentské hnutí na pražských vysokých školách v předmnichovské republice*. AUC — *Historia Universitatis Carolinae Pragensis* 1962, tom. III. fasc. 1. s. 5—82; Dagmar Čierná-Lantayová, *Pokrokové studentské hnutí na Slovensku (1918—1938)*. Bratislava 1974.

po neúspěchu buržoazně demokratické revoluce 1848/49 a po prosazení národního sjednocení Německa cestou shora definitivně opuštěny. Studentské spolky se staly nositeli buržoazního nacionalismu, který byl v této době již nástrojem konzervativních sil. Nositelem těchto tendencí se stal především Spolek německých studentů (*Verein Deutscher Studenten*) založený v roce 1881 za účelem šíření nacionálních a antisemitských názorů mezi studenty i mezi širšími vzdělanými vrstvami. V posledním období před první světovou válkou vlna tohoto politického antisemitismu opět opadla. Příčinou byla jak předválečná konjunktura, která přispěla ke zmírnění třecích ploch, tak celkový posun politických sil doprava, který učinil antisemitismus dočasně postradatelným⁵).

Situace se však rázem změnila v roce 1918. Dosavadní vládnoucí třídy, uvyklé předválečnému systému vrchnostenského státu, viděly v poválečných poměrech narušení svých třídních zájmů. Také maloburžoazní vrstvy nenacházely v novém zřízení dostatečné sociální jistoty a snažily se proto hledat jiné politické cesty. Odpor proti vzrůstu politické moci dělnické třídy posilovaný obavami ze socialistické revoluce v Rusku a z jejího vlivu na vývoj poměrů v Německu, byl základnou, z něhož vyrůstal poválečný antiparlamentarismus, antidemokratismus a antisemitismus. Také mezi studentstvem, jež se rekrutovalo z velké části z maloburžoazních vrstev, nacházely tyto reakční proudy neobyčejně silný ohlas a hrály v poválečném studentském hnutí, jak dále uvidíme, významnou úlohu.

Na rozdíl od Německa probíhal politický vývoj v rakouské monarchii poněkud odlišně. Zde byl radikální nacionalismus a antisemitismus průvodním jevem ostrých nacionálních bojů již od konce 19. století a neustal ani v období pozdějším. S rozšiřujícím se volebním právem bylo vládnoucí postavení německého národa stále více ohrožováno, což vedlo k posilování nacionalismu a antisemitismu⁶). To se projevilo i mezi studenty. V roce 1896 byl rakouskými buršenshafty přijat tzv. waidhofenský princip, podle něhož nebylo možné žádat od „neárijců“ zadostiučinění zbraní. Toto ustanovení, stejně jako rozhodnutí nepřijímat za členy studenty židovského původu, bylo v letech 1919—1920 přijímáno také studentskými spolky v Německu⁷).

Takové bylo zhruba pozadí politického vývoje německého studentstva v předválečné době, které se projevilo i ve vývoji poválečném a ovlivnilo vznik a charakter nově vytvořené celoněmecké studentské organizace *Deutsche Studentenschaft*.

⁵] Paul W. Massing, *Vorgeschichte des politischen Antisemitismus*. Aus dem Amerikanischen übersetzt und für die deutsche Ausgabe bearbeitet von Felix J. Weil. Frankfurt a. M., Europäische Verlagsanstalt 1959, s. 222—3. Americké vydání: *Rehearsal for Destruction*, New York 1949.

⁶] Andrew Gladding Whiteside, *Austrian National Socialism before 1918*. The Hague, M. Nijhoff 1962, s. 85 aj.

⁷] O. F. Scheuer, *Burschenschaft und Judenfrage. Der Rassenantisemitismus in der deutschen Studentenschaft*. Berlin, Verlag Berlin-Wien 1927, s. 53—55; W. Kreuzberger, cit. práce, s. 94; H. P. Bleuel u. E. Klinnert, cit. práce, s. 139.

Deutsche Studentenschaft byla ustavena v červenci 1919 na studentském sjezdu ve Würzburgu. Mimo studenty z vysokých škol Německa a svobodného města Gdaňska byli pozváni i němečtí studenti z Rakouska a Československa, z nichž se však dostavili jen zástupci ze Štýrského Hradce⁸⁾. Organizace zde vytvořená nebyla jen sdružením určeným k hájení studentských zájmů, ale, a to především, institucí s výrazným kulturně politickým posláním. Jeho náplní byla idea národní pospolitosti (Volksgemeinschaft), chápaná v duchu představ maloburžoazních vrstev jako národní jednoty překonávající třídní a politické rozdíly⁹⁾. Toto zdánlivě nadtřídní a nepolitické hledisko bylo však ve skutečnosti postojem vysloveně konzervativním a krylo se s názory nacionálních stran¹⁰⁾.

Třídní postoj většiny nacionálních studentů se zvláště výrazně projevil v době tzv. freikorpsů, tj. dobrovolných studentských sborů, kterých vláda použila k potlačení revolučních hnutí, zejména bavorské republiky rad na jaře 1919. Skutečnost, že studenti bojovali na straně vlády vedené většinovými sociálními demokraty v čele s Friedrichem Ebertem, neznamenal, že by tím studenti chtěli hájit republiku jako takovou¹¹⁾. Rozhodujícím motivem pro jejich účast na těchto bojích bylo, že v republice viděli v této době záchranu proti „anarchii“ a „bolševismu“. Právě smýšlení těchto studentů se projevilo v době Kappova puče v březnu 1920, kdy jejich sympatie byly otevřeně na straně pučistů¹²⁾.

Nacionální většina studentstva měla svou organizační základnu v husté síti různých nacionálních spolků spojených od roku 1920 ve střešní organizaci Deutscher Hochschulring. Tato organizace se stala již počátkem 20. let nositelkou agresivního nacionalismu a rasového antisemitismu, který se po válce začal mezi studenty rychle šířit. Antisemitská hesla o „židovské vládě“, „židovské revoluci“ či „židovské ústavě“ nacházela mezi nimi, stejně jako mezi nespokojenou maloburžoazií příznivou půdu¹³⁾.

Jen s přihlédnutím k politickému a ideovému postoji studentstva je možno objasnit smysl rozporů a zdoluhavých jednání vedených na studentských sjez-

8) J. Schwarz, cit. práce, s. 180.

9) M. Franze, cit. práce, s. 33.

10) Tak např. požadavek, vznesený 1920 sociálně demokratickým poslancem badenského zemského sněmu, aby studenti byli při imatrikulaci vyzýváni projevovat v řeči i chování úctu k principům ústavy, byl akademickým senátem freiburské univerzity pokládán za nežádoucí politické ovlivňování — srvn. W. Kreutzberger, cit. práce, s. 47.

11) Srvn. nesprávnou interpretaci těchto událostí u buržoazních historiků, kteří mluví v této souvislosti o loajalitě studentů vůči republice — T. Nipperdey, cit. práce, s. 34 a H. P. Bleuel a E. Klinnert, cit. práce, s. 67 — či dokonce o demokratickém smýšlení studentstva, jak činí J. Schwarz, cit. práce, s. 197 a 230. Kritický postoj zaujímá naproti tomu M. Franze, cit. práce, s. 31 a W. Kreutzberger, cit. práce, s. 24. K historii dohody sociálně demokratického prezidenta Fr. Eberta s armádou z listopadu 1918 o společném postupu proti revolučnímu hnutí viz Wolfgang Ruge, Deutschland 1917—1933. Berlin 1967, s. 69 ad.

12) J. Schwarz, cit. práce, s. 224—5.

13) H. P. Bleuel a E. Klinnert, cit. práce, s. 132. Dále srvn. J. Schwarz, cit. práce, s. 274 a W. Zorn, cit. práce, s. 307.

dech v letech 1919—1923. Předmětem sporů byla otázka stanov. Konkrétně šlo o to, zda členy spolku mohou být jen „áriji“ či také „neáriji“. Spor byl veden mezi dvěma tábory: nacionální většinou označovanou jako „völkisch“, která zastávala rasová hlediska, a menšinou, pro niž byl kritériem příslušnosti k německému národu tzv. princip nacionálně kulturní, podle něhož byli za Němce pokládáni ti, kteří se svým jazykem a kulturou k německému národu hlásili. V Německu, kde studenti usilovali po válce o vytvoření jednotné organizace, která by byla uznávána a podporována státem a měla jako taková právo vybírat od všech studentů příspěvky a spolurozhodovat o některých otázkách týkajících se řízení vysokých škol¹⁴⁾, museli i nacionální studenti brát zřetel na to, že rasový princip byl v rozporu s právním řádem republiky. Při všech jednáních o stanovách byl proto, pokud šlo o vysoké školy v Německu, přijímán v podstatě princip státní příslušnosti, tj. členem Deutsche Studentenschaft mohl být každý zapsaný student německé státní příslušnosti, a to bez ohledu na rasové či jiné rozdíly. Jen v případě zahraničních studentů byli, i když se hlásili k německé národnosti, přijímáni většinou jen nežidovští studenti¹⁵⁾.

V Rakousku, kde neexistovala jednotná, státem uznávaná studentská organizace, byly obě skupiny od sebe ostře oddělené. Nacionální většina, hlásící se otevřeně k rasovému antisemitismu, jakékoliv spojení s „neárijskou“ nebo socialistickou menšinou příkře odmítla. Obdobné poměry, i když v modifikované formě, existovaly, jak dále ještě uvidíme, také u německých studentů v Československu.

Za tohoto stavu bylo možno vyřešit spor o stanovы dvojím způsobem: buď přijmout národnostně-kulturní princip a omezit tím prakticky působnost spolku Deutsche Studentenschaft jen na vysoké školy výmarského Německa nebo setrvat na velkoněmecké základně a smířit se s tím, že původně zamýšlená jednotná organizace všech studentů i její vztah ke státu se nutně uvolní. Vývoj šel touto druhou cestou. Začal se prosazovat již na studentském sjezdu v Göttingen v roce 1920, na němž byly straně „völkisch“ učiněny významné ústupky tím, že „árijské“ studentské výbory z Rakouska a Československa byly u-

14) Studentská práva byla vydána v Prusku 18. září 1920, předtím již 23. srpna t. r. v Durynsku, poté následovaly ostatní německé země — viz. J. Schwarz, cit. práce, s. 241.

15) Pouze statut přijatý v červnu 1921 v Erlangenu kladl rakouské státní příslušníky na roveň s říšskoněmeckými a připouštěl přijímání i židovských studentů z Rakouska — J. Schwarz, cit. práce, s. 249. Obdobně určoval také tzv. Göttingenský nouzový statut z ledna 1922, že členy říšskoněmecké studentské organizace Deutsche Studentenschaft mohou být všichni rakouští státní příslušníci německé národnosti a ostatní příslušníci německé národnosti a ostatní zahraniční studenti hlásící se k německé národnosti, pokud budou za takové uznáni rektorátem. Erlangenský statut byl však záhy opuštěn a Göttingenský nouzový statut nevešel prakticky nikdy v život. Nový statut přijatý ve Würzburgu v červenci 1922 zastával v otázce zahraničních studentů opět hledisko „völkisch“. Srvn. Hellmut Volkmann, Die deutsche Studentenschaft in ihrer Entwicklung seit 1919. Leipzig 1925, s. 129—130 a J. Schwarz, cit. práce s. 251-253.

znány za „Deutsche Studentenschaft“, tj. za organizace zastupující podle jména všechny německé studenty. Na tomto sjezdu bylo zároveň již také rozhodnuto, že členy Deutsche Studentenschaft budou napříště organizace jednotlivých vysokých škol, nikoli jednotliví studenti sami¹⁶⁾. K dalšímu vnitřnímu rozčlenění došlo na studentském sjezdu v Erlangen konaném v listopadu 1921, který přijal stanovy, podle nichž se Deutsche Studentenschaft stala již jen střešní organizací zahrnující tři poměrně samostatné členské svazy: říšskoněmecký (Reichsdeutsche Studentenschaft), skládající se z dosavadních sedmi říšskoněmeckých krajských organizací, rakouský (Deutsche Studentenschaft Deutsch-Österreichs), který se kryl s dosavadním krajem VIII a tzv. sudetský (Deutsche Studentenschaft des Sudetenlandes), který zahrnoval dosavadní kraj IX¹⁷⁾. Každý z nich si měl dát své vlastní stanovy¹⁸⁾, což prakticky znamenalo, že v Německu byli do Deutsche Studentenschaft přijímáni i židovští studenti, zatímco v Rakousku a Československu nikoli.

Tím však spory o stanovy zdaleka neskončily. Spíše se naopak přiostrily a hrozily, že povedou k faktickému rozpadu celé organizace. Tyto rozpory se projeví především v tom, že došlo ke svolání dvou dílčích studentských sjezdů. První, jenž se sešel v Honnefu koncem května 1922 a jehož jednání se zúčastnili i zástupci německých menšinových studentských organizací z Rakouska a Československa, přijal stanovy, které byly založeny na principu nacionálně kulturním¹⁹⁾. Druhý, jenž se konal v červenci téhož roku ve Würzburgu, uznával u zahraničních studentů hlediska rasová a připouštěl členství židovských studentů jen v případě říšskoněmeckých státních příslušníků²⁰⁾. Tyto stanovy se lišily od všech předcházejících tím, že Deutsche Studentenschaft nebyla již pokládána za státně politický spolek, nýbrž za „kulturní pospolitost“ (Kulturgemeinschaft) vybudovanou na principu federativním²¹⁾.

Rozpory mezi oběma sjezdy byly překonány pod tlakem vnějších událostí: obsazení Porúří vyvolalo novou vlnu nacionalismu, která vedla k postupnému přijetí würzburšských stanov na všech vysokých školách. Spory o stanovy tím prakticky skončily. Rozpor mezi principem „völkisch“ přijatým v Deutsche Studentenschaft a právním řádem výmarské republiky trval však dál a vedl později v roce 1927 k úplné roztržce mezi touto studentskou organizací a pruskou vládou, což mělo dopad i na vývoj studentského hnutí jako celku. První kroky v tomto směru byly však učiněny již nyní.

Jak vypadaly poměry mezi německými studenty v Československu a jaká byla účast těchto studentů v celoněmeckém studentském hnutí? Zhruba je

možno říci, že situace v českých zemích se vyvíjela obdobně jako v zemích rakouských. Také zde došlo již koncem 19. století k rychlému vzrůstu nacionalismu a vzniku rasového antisemitismu. V roce 1892 se od dosavadního hlavního, v podstatě liberálně zaměřeného studentského spolku Lese- und Redehalle oddělila nacionalistická skupina a založila německý „árijský“ spolek Germania²²⁾. V důsledku národnostních česko-německých bojů v době Badeňského jazykových nařízení začal také spolek Halle, doposud v nacionálních otázkách celkem nevybojný, přecházet stále rozhodněji na nacionální protičeskou platformu. I přes tento posun ztrácel však neustále své pozice ve prospěch radikálně nacionálního velkoněmeckého zaměřeného spolku Germania²³⁾.

Po převratu existovaly mezi německými studenty tři hlavní, od sebe ostře oddělené skupiny: nacionalistická (völkisch) Germania, liberálně nacionální Lese- und Redehalle a socialističtí studenti sdružení ve spolku Freie Vereinigung sozialistischer Hochschüler. Komunističtí studenti byli organizováni společně s českými studenty v Komunistické studentské frakci. Zdaleka nejsilnější skupinou byla Germania, která soustřeďovala tři čtvrtiny pražského německého studentstva.

Postoj německých nacionálních studentů v Československu v prvním poválečném období ilustruje nejlépe přípis, který tito studenti zaslali jménem studentského výboru všech německých vysokých škol v Československu — univerzity a techniky v Praze, vysoké školy technické v Brně, montánní školy v Příbrami a zemědělské školy v Děčíně-Libverdě — svým německým kolegům jako materiál určený k projednání na studentském sjezdu v Göttingen v červenci 1920. Memorandum bylo sepsané v duchu velkoněmeckého nacionalismu a požadovalo spojení „odtrženého dítěte se svou matkou Germanií“ a uskutečnění programu vůdce německých nacionálů Rudolfa Lodgmana. Za účelem upevnění vzájemných styků bylo navrhováno, aby každá vysoká škola, resp. její studentská organizace — Studentenschaft vyslala v každém semestru alespoň jednoho studenta na některou „sudetoněmeckou“ školu, který by potom referoval o jejich těžkém boji za „hospodářskou a národní existenci“. Nakonec měl sjezd odhlasovat rezoluci a vyslovit svou solidaritu s bojem „Němců z Východní marky a Sudet za právo na sebeurčení“, tj. za spojení „s velkou německou vlastí“²⁴⁾.

Tito nacionální studenti byli ve shodě se svým rasovým antisemitismem sdružení v tzv. německo-árijském pracovním společenství (Deutsch-ari-

22) Geschichte der Prager Burschenschaft „Arminia“ 1879—1929. Prag, Verlag des A. H. Verbandes 1929, s. 25.

23) J. Havránek, Vybudování české univerzity a německá univerzita v letech 1882—1918. V: Stručné dějiny Univerzity Karlovy, s. 248. K historii spolku Lese- und Redehalle viz naposled A. Slavíček, Z dějin spolku „Lese- und Redehalle der deutschen Studenten in Prag“ v období 1848—1892. AUC-HUCP XVII/2, s. 47—72.

24) Pamětní spis německého studenta JUC Fritze Hassolda, Praha (1920). — Archiv der ehem. RSF und des NSDStB, II. 13—d 468. Uloženo v univerzitní knihovně ve Würzburgu. Dále jen Archiv des ehem. RSF.

16) H. Volkmann, cit. práce, s. 44—45.

17) Ibid., s. 100.

18) Ibid., s. 101.

19) Ibid., s. 141—146.

20) Ibid., s. 154.

21) Ibid., s. 152.

Arbeitsgemeinschaft), které odmítalo jakékoliv organizační spojení s židovskými či socialistickými studentskými skupinami a činilo si nárok být jedinou reprezentantkou německého studentstva v Československu ve vrcholné organizaci Deutsche Studentenschaft.

Toto právo jim upíral především nacionálně liberální, převážně židovský spolek Lese- und Redehalle, kterému vzhledem k jeho německému cítění záleželo velmi na tom, aby si v organizaci Deutsche Studentenschaft zajistil členství. Mohl přitom počítat i s podporou některých činitelů v Německu, především ze strany předsednictva ústřední organizace Deutsche Studentenschaft, neboť zde byli lidé, kteří si, podobně jako oni, přáli, aby složení sudetoněmecké Studentenschaft bylo stejné jako u organizací říšskoněmeckých²⁵⁾. Tyto snahy, jejichž vyvrcholením byla přímá účast zástupců Halle na zmíněném již studentském sjezdu v Honnefu v květnu 1922²⁶⁾, skončily neúspěchem²⁷⁾. Konečné stanovy přijaté v roce 1923 na sjezdu ve Würzburgu znamenaly, že mimoříšské menšinové skupiny zůstaly z této organizace trvale vyloučeny.

Od této doby začali nacionální studenti vystupovat jako Deutsche Studentenschaft, tj. jako mluvčí německého studentstva v Československu. Proti tomu Halle mnohokrát protestovala a právem poukazovala na to, že k přisvojování si tohoto názvu nemají nacionální studenti žádné oprávnění ani uznání ze strany akademických či politických úřadů²⁸⁾. Tyto protesty však nezměnily nic na postoji nacionální skupiny, a to tím spíše, že si mohla být jista faktickou podporou značné části akademického senátu, kde měli velký vliv někteří militantní protičeští nacionalisté jako byl např. profesor teologie August Naegle, který byl v letech 1918—1920 dvakrát po sobě zvolen rektorem německé univerzity.

Všechny tyto okolnosti vedly k tomu, že také v Československu začali němečtí nacionální studenti, označovaní jako „völkisch“, vyvolávat neklid a kravály. V roce 1920 vystoupili ostře proti sociálně demokratickému profesoru lékařské fakulty Arturu Biedlovi, protože se vyjádřil kriticky o Naeglovi a jeho nacionalismu, a zabránili mu konat přednášky²⁹⁾. Podobně germanista profesor August Sauer, který byl pro svůj rozhodný, nikoli však bezohledný nacionalismus u studentů značně oblíben, ztratil v roce 1921, po uveřejnění svého příspěvku v českém časopise Atheneum, přízeň radikálních studentů, kteří mu proto odřekli jeho přednášku plánovanou v jejich cyklu³⁰⁾.

25] Zpráva zástupce spolku Lese- und Redehalle dr. Karla Zimmera a jeho jednání s Deutsche Studentenschaft v Göttingen ve dnech 4. — 6. 3. 1921. — AUK, fond LRH, B-602, kniha zápisů schůzí.

26] Záznam o jednání zástupce LRH na studentském sjezdu v Honnefu z června 1922. — AUK, LRH, B-602, kniha zápisů schůzí.

27] J. Schwarz, cit. práce, s. 256.

28] Zápis schůzí výboru LRH ze dne 30. ledna, 17. a 26. dubna a 30. května 1923 — AUK, LRH, B-602, kniha zápisů schůzí.

29] Arbeiter Zeitung, Wien, 29. dubna 1920; srvn. též Wolfgang Wolfram von Wolmar, Prag und das Reich, Dresden, Franz Müller Verlag 1943, s. 471—472.

30] Záznam o rozmluvě s prof. Steinherzem z 12. prosince 1921 — AKPR, T. 12/25, Němci v ČSR, kart. 134.

Vyvrcholením vlny poválečného protičeského šovinismu a antisemitismu byla však stávka německých studentů proti rektoru německé univerzity Samuelu Steinherzovi v roce 1922. Touto stávkou dosáhli němečtí studenti v Praze přímátu i v měřítku celoněmeckém, neboť zatímco na jiných německých školách vystupovali studenti doposud jen proti jednotlivým židovským či pokrokovým profesorům, vyhlásili němečtí studenti v Praze stávku proti rektorovi. Jejich jediným argumentem proti němu bylo, že byl Žid.

Proti volbě nového rektora podali němečtí nacionální studenti u akademického senátu písemný protest. Steinherz na něj reagoval prohlášením, zaslaným akademickému senátu, v němž odmítl diskutovat o svém němečtví, neboť, jak napřal, se cítí Němcem svou výchovou a vzděláním. Uvedl dále, že nebyl proti přeložení německé univerzity z Prahy do některého německého města v pohraničí, což byl tenkrát všeobecný požadavek německé menšiny, že byl však proti unáhlenému odchodu, který by ochromil její práci³¹⁾. Tímto vysvětlením se nacionální studenti nemínili spokojit a prohlásili, že se raději zřeknou imatrikulace a promoce, než by podali nově zvolenému rektorovi ruku³²⁾.

Jisti si podporou radikálně nacionálních kruhů německé společnosti, mj. i spolku německých akademiků (Deutscher Akademikerverband), rozhodli se tyto studenti vynutit si odstoupení nového rektora stávkou. Podle úřední zprávy zaslané rektorem Steinherzem ministerstvu školství a národní osvěty měli studenti toto rozhodnutí ohlásit na rektorátu již v sobotu 11. listopadu. Ke stávce došlo však až ve středu 15. listopadu, kdy „německoárijští“ studenti obsadili nejdůležitější univerzitní budovy, především Karolinum, Klementinum a anatomický institut a postavili před všechny budovy stráže, aby tak zabránili přednáškám. Před anatomickým ústavem, kde posluchači shromáždění venku nechtěli po zprávě o odřeknutí přednášek odejít dřív, dokud institut neopustí i stávkující studenti uvnitř, došlo ke rvačce, která byla rozehnána policií. Týž den odpoledne se sešel akademický senát a rozhodl přerušit přednášky nejpozději do soboty 25. listopadu. Zároveň byla vytvořena pětičlenná komise, která měla zajistit klid³³⁾.

Studentské nepokoje se rozšířily také do Brna, kde se němečtí nacionální studenti v pátek 17. listopadu usnesli zahájit třídní solidarní stávku. Stávka se nakonec omezila jen na pondělí 20. listopadu. I zde došlo k potyčce mezi stávkujícími studenty a jejich židovskými kolegy, kteří se snažili dostat se do budovy německé techniky. Proti studentům zakročila policie a rozptýlila je. Následujícího dne, v úterý, byly přednášky opět normální³⁴⁾.

Stávka byla dílem studentů „völkisch“. Proti ní se od počátku postavili stu-

31] Neue Freie Presse, 12. 7. 1922.

32] Ibid.

33] Přípis rektora něm. univ. S. Steinherze min. školství a nár. osvěty ze dne 16. a 25. listopadu 1922 — SÚA, MŠANO, kráb. 1077, fasc. 4 II D 8.

34] Předsednictvo zemské politické správy v Brně prezidiu MŠANO z 21. listopadu 1922 — SÚA, MŠANO, kart. 348, fasc. 7 II.

denti socialističtí a liberální spolek Lese- und Redehalle³⁵). Chování studentů odsuzoval i německý levicový a liberální tisk. Také některé nacionální listy byly zdrženlivé, protože se obávaly nepříznivého ohlasu této stávky v zahraničí³⁶). Plnou podporu nacházela stávka jen v tisku radikálně nacionálním, který stávku schvaloval jako „obranný boj“ proti stále silnějším pronikání „neněmeckých vlivů na německé vysoké školy“³⁷). Stávka však skončila bez dalších nepokojů a nesplnily se ani výhrůžky poslance německých nacionálů Othmara Kaliny, že v lednu se budou konat proti Steinherzovi protestní schůze v celém německém pohraničí a donutí ho tak k abdikaci³⁸).

V polovině února 1923 podal rektor Steinherz ministerstvu školství a národní osvěty žádost o rezignaci. Svůj postup odůvodňoval tím, že uplynuly již tři měsíce, aniž došlo k nějakému rušení, a pokládá proto okamžik za vhodný k odstoupení. Nevylučoval možnost nových nepokojů, kdyby setrval v úřadě a musel, jak psal, předpokládat, že i nyní je určitá část profesorů stejného mínění jako dříve, že totiž jen odstoupení rektora může dát univerzitě znovu klid³⁹). Rezignace nebyla přijata a souhlas s ní byl odmítnut i při osobní návštěvě rektora u ministra školství.

Proti tomu se postavil akademický senát německé univerzity, který svým přípisem z dubna 1923 na přijetí rezignace naopak naléhal. Jeho postup, stejně jako argumenty, které uváděl, jsou pozoruhodným svědectvím o nacionálním duchu, jenž zde zjevně převládal. Akademický senát operoval ve svém vyjádření tvrzením, že ministerstvo nemůže prý „nutit“ rektora k tomu, aby vykonával úřad, a že prý odporuje skutečností, jestliže si pan ministr myslí, že rektor ustupuje teroru a že své rozhodnutí neučinil „v plné svobodě“. Odpíráni přijetí rezignace mělo být dokonce „v křiklavém rozporu s akademickou svobodou a autonomií“⁴⁰).

I tato urgence zůstala nevyřízena. Ministerstvo vycházelo v této záležitosti interně z názoru, že podle ústavy Československé republiky může být rektorem Žid a že rezignace Steinherze, která se děje pod nátlakem akademického senátu, nemůže být přijata⁴¹).

35] Viz výše cit. přípis rektora Steinherze z 19. listopadu 1922.

36] Na postoj některých nacionálních listů si stěžoval prof. Naegle, podle něhož měly některé „údajně německé listy“ boj německých studentů „tendenci a nesprávnými zprávami“ snižovat — Der Tag, Duchcov, 16. prosince 1922. Příkaz k propagačnímu využití stávky dalo minis. zahraničních věcí svým tiskovým referentům v New Yorku a Londýně — AMZV, sekce III., kart. 539, fasc. Stávky studentů pražské německé univerzity 1922.

37] Der Tag, Duchcov, 16. prosince 1922.

38] Záznam o zprávě okresní politické správy v Karlových Varech zaslané ministerstvu vnitřní věci dne 16. prosince 1922 — SÚA, MŠANO, krab. 1076, fasc. 4 II B 2.

39] Žádost rektora Steinherze o rezignaci z 15. února 1923 — SÚA, MŠANO, krab. 1076, fasc. 4 II B 2.

40] Německá univerzita ministerstvu školství z 20. dubna 1923 — SÚA, MŠANO, krab. 1076, fasc. 4 II B 2.

41] Ibid., votum ministerstva školství.

Rektor Steinherz setrval ve svém úřadě až do konce svého funkčního období. V následujících letech, v období dočasné stabilizace kapitalismu, došlo k relativnímu uklidnění a k podobným výtržnostem již nedocházelo.

V období dočasné stabilizace kapitalismu se poměry uklidnily také v Německu. Toto uklidnění bylo však jen dočasné a spojené do značné míry s nadějami vkládanými do zahraniční politiky Gustava Stresemanna, od níž se očekávalo uskutečnění revizionistických cílů mírovými prostředky. Obdobné tendence se projevily i mezi studentstvem, jehož zájem se v období relativního uklidnění, tj. v letech 1925—1927 soustřeďoval především na otázky postavení Němců v pohraničních oblastech sousedních států (Grenzlandarbeit⁴²). Ruku v ruce s tímto trendem se také organizace Deutsche Studentenschaft snažila proniknout do mezinárodních studentských organizací, především do mezinárodní studentské konfederace (Confédération Internationale des Étudiants—CIE).⁴³

Tato organizace byla ustavena v roce 1919 na mezinárodním studentském sjezdu ve Štrasburku. Jejím členy byli studenti dohodových a neutrálních států. Se studenty ústředních mocností mělo být jednáno teprve po přijetí jejich zemí do Společnosti národů. Proti tomuto ustanovení začali od roku 1920 vystupovat studenti neutrálních států, na jejichž nátlak došlo v roce 1923 k navázání jednání s německou organizací Deutsche Studentenschaft, s níž byla potom na studentském kongresu ve Varšavě v roce 1924 sjednána dohoda o praktické spolupráci⁴⁴). Tato spolupráce však netrvala dlouho a v roce 1926 byla z německé strany přerušena. Důvodem bylo, že nebyl přijat německý požadavek, aby byla ve stanovách konfederace uznána rovnost němčiny s francouzštinou a angličtinou⁴⁴). Další jednání s Deutsche Studentenschaft bylo později ztíženo i změnami, k nimž došlo uvnitř německého studentského hnutí a jež vedly k vytvoření dvou celoněmeckých studentských organizací.

Deutsche Studentenschaft byla, jak bylo ukázáno, heterogenní organizací, která sdružovala všeobecné studentské organizace říšskoněmecké s „německo-árijskými“ organizacemi zahraničními. Tento stav pokládala pruská vláda s její sociálně demokratickou většinou za neslučitelný s republikánskou ústavou. V květnu 1926 přijal pruský zemský sněm návrh na změnu dosavadního nařízení o studentském právu z roku 1920 a požadoval, aby dosavadní nejasná formulace o možnosti sdružování pruských studentských organizací s „odpovídajícími“ organizacemi jinými byla nahrazena jednoznačným výrazem, že studentské organizace — Studentenschaften — na pruských školách se mohou napříště spojovat jen s organizacemi, „které jsou stejného složení“⁴⁵).

Na základě tohoto návrhu vydal pruský ministr osvěty Carl Heinrich Becker v září 1927 nové nařízení a postavil tak pruské studentské organizace

42] M. Franze, cit. práce, s. 97.

43] Národní osvobození, 20. dubna 1926.

44] Československá republika, 18. dubna 1926.

45] W. Zorn, cit. práce, s. 304.

před volbu: buď se zřeknou spojení s „árijskými“ organizacemi, nebo ztratí státní podporu. Becker obhajoval svůj postoj tím, že, jak pravil, nadešla doba, kdy je třeba říci ano či ne k novému státu⁴⁶). Při prosazování nového studentského práva počítal především s podporou všech těch, kterým záleželo na zachování státem uznávané studentské organizace. Při hlasování se však většina pruských studentských organizací — 77 procent — vyslovila proti novému nařízení. Tyto organizace odmítly obvinění z nepřátelského postoje vůči státu, prohlásily však otevřeně, že se distancují od „říše v jejím nynějším složení“⁴⁷).

Tím došlo k rozkolu uvnitř pruského studentstva, který se záhy rozšířil i do ostatních zemí Německa. Proti dosavadní ústřední organizaci Deutsche Studentenschaft se vytvořila v únoru 1928 nová celoněmecká studentská organizace Deutscher Studentenverband. Jeho členy byly dosavadní republikánský studentský svaz — Deutscher Studentenbund, dále svazy demokratických a socialistických studentů v Německu a Rakousku (Reichsbund demokratischer Studenten a Verband sozialistischer Studentengruppen Deutschland und Österreich), levé křídlo německých nacionálních stranických skupin a židovská sdružení. Jeho členy mohli být všichni příslušníci německého kulturního společenství⁴⁸).

I tento republikánský svaz, který byl v podstatě liberální, byl organizován na podkladě velkoněmeckém a zřídil zvláštní sekci pro studenty rakouské⁴⁹). Na rozdíl od Deutsche Studentenschaft zřikal se však výslovně zastoupení německé menšiny v Československu, s níž chtěl udržovat jen spolupráci kulturní. Toto stanovisko zdůvodňoval předseda spolku JUC. Heinz Ollendorff tím, „že se zde jednalo o silnou německou menšinu, s níž chce z kulturních důvodů spolupracovat, kterou však není možno vytrhovat z ústrojí státněpolitického útvaru a pro niž je důležitější, aby si zajistila patřičné ohledy v rámci studentstva svého státu, než ji nacionalistickými frázemi připravovat jen těžkostí právě v udržování její německé kultury“⁵⁰).

Tento postoj odpovídal sice, jak bude dále ukázáno, politice, kterou v období dočasné stabilizace kapitalismu sledovalo i vedení českého studentstva, zůstal však nakonec bez praktického významu. Republikánský svaz zůstal jen menšinovou organizací, která měla cca 30 000 členů z celkového počtu 130 000 německých studentů⁵¹). Později se však jeho členská základna zúžila a v roce 1930 byl tento svaz rozpuštěn⁵²).

46] Ibid., s. 305.

47] Ibid., s. 313.

48] Ibid., s. 314.

49] Journal des Débats, 19. srpna 1928.

50] JUC H. Ollendorff, Der Internationale Studentenkongress, Berliner Tagblatt, 30. srpna 1928.

51] H. P. Bleuel a E. Klinnert, cit. práce, s. 224.

52] Prager Tagblatt, 20. srpna 1930.

Členem Mezinárodní studentské konfederace se němečtí studenti nikdy nestali. Ani republikánský svaz Deutscher Studentenverband, který podal členskou přihlášku v roce 1928, ani nacionální Deutsche Studentenschaft, s níž vedla konfederace řadu let četná jednání, nespĺňovaly podmínky určené stanovami konfederace, podle nichž se jejími členy mohly stát jen studentské spolky organizované na principu státním. Přijetí německého studentstva organizovaného na principu nacionálním naráželo proto vždy na značné překážky. Později v době hospodářské krize, když došlo k zostření národnostních rozporů, bylo řešení těchto otázek ještě více znesnadněno. V této době se však již i samotná konfederace dostávala do vleku nacionalismu a fašismu a její význam rychle upadal.

Jaké stanovisko zaujímal i němečtí studenti v Československu k otázce mezinárodního zastoupení německé menšiny? Stručně je možno říci, že v období relativního uklidnění došlo k určitým pokusům, jež mohly vést k česko-německému sblížení a k organizačnímu zapojení německého studentstva do jednotné státní organizace.

Iniciativa vycházela z české strany, od Ústředního svazu československého studentstva — ÚSČS, který se v listopadu 1924 přeměnil díky hlasům levice ze svazu národního ve svaz státní, jehož členy mohly být také spolky německé, maďarské či jiné národnosti⁵³). K prvním pokusům o navázání jednání s německými studenty došlo již v létě 1924 v souvislosti s přípravami na mezinárodní studentský kongres ve Varšavě, na němž mělo být jednáno o případném přijetí či spolupráci s německou organizací Deutsche Studentenschaft. Čeští studenti se obrátili na německé socialistické studenty s návrhem, aby byli zastoupeni v Mezinárodní studentské konfederaci prostřednictvím ÚSČS. Z pěti zástupců československé delegace měl jeden připadnout na studentstvo německé. Němečtí socialističtí studenti se neoficiálně vyjádřili, že by byli s tímto návrhem srozuměni; měli proto navázat jednání s liberálním spolkem Lese- und Redehalle za účelem společného postupu⁵⁴).

Jednání mezi socialistickým sdružením Freie Vereinigung sozialistischer Akademiker a Halle bylo vedeno v červenci a srpnu 1924. V jeho průběhu se ukázaly zásadní rozdíly v přístupu k řešení dané situace. Zatímco socialističtí studenti byli ochotni orientovat se v otázce mezinárodního zastoupení jednoznačně na ÚSČS⁵⁵), zůstávala Halle v zajetí svých nacionálně kulturních velkoněmeckých představ a přála si postupovat bezpodmínečně shodně s říšsko-německou organizací Reichsdeutsche Studentenschaft⁵⁶). Jejím přáním zůstávalo nadále, aby Deutsche Studentenschaft byla přijata do mezinárodní kon-

53] Tribuna, 18. listopadu 1924.

54] Schůze výboru LRH ze 4. července 1924 — AUK, LRH, B-602, kniha zápisů schůzí.

55] Jednání mezi Halle a Freie Vereinigung sozialistischer Akademiker z 8. července 1924 — AUK, LRH, B-602, kniha zápisů schůzí.

56] Schůze výboru LRH z 4. července 1924 — AUK, LRH, B-602, kniha zápisů schůzí.

federace jako organizace zastupující také německé studenty z Československa a Rakouska. Protože takové řešení se zdálo být málo pravděpodobné, byla Halle ochotna uvažovat o zastoupení v rámci československé delegace, požadovala však zřízení zvláštní německé sekce⁵⁷).

Se zřízením zvláštní německé sekce souhlasili i němečtí socialisté, byli však pro to, aby tato sekce byla ustavena v rámci československého studentského svazu, který by byl nadřazeným a všem členům společným orgánem. V tomto bodu byly však představy Halle zcela jiné. Mělo jít o dvě sekce, které by pracovaly „vedle sebe“, avšak bez společného vrcholného svazu⁵⁸).

Vzhledem k těmto rozporům skončila jednání bezvýsledně. Halle i němečtí socialisté se shodli jen na tom, že nepokládali Deutsche Studentenschaft v jejím tehdejší složení za oprávněnou vystupovat jménem německých demokratických studentů z Československa a Rakouska. A v tomto smyslu bylo sepsáno také společné memorandum a zasláno Mezinárodní studentské konfederaci jako podklad pro jednání varšavského kongresu, jenž se konal v září 1924 a na němž, jak již bylo řečeno, došlo k dohodě o praktické spolupráci s Deutsche Studentenschaft, nikoli však k jejímu přijetí za člena.

O vytrvalosti, s jakou Halle lpěla na svých německonacionálních představách, svědčí i skutečnost, že se snažila čelit nárokům německo-árijské skupiny na přisvojování si názvu Deutsche Studentenschaft, a to nejen formou různých protestů, ale i vytvořením vlastní organizace téhož jména. Mohla k tomu použít rozhodnutí zemské politické správy, která ve sporu obou skupin přiznala v roce 1924 tento název jí⁵⁹). Přes určité obavy se k vytvoření tohoto spolku nakonec v červnu 1925 přece jen odhodlala, a to především proto, že nepokládala za žádoucí, „dát tuto zbraň z ruky“⁶⁰). Tato fiktivní organizace (Strohorganisation)⁶¹), která nesla název Deutsche Studentenschaft an den Deutschen Hochschulen in Prag, zůstala však bez jakéhokoli praktického významu a nezabránila ani tomu, aby název Deutsche Studentenschaft nebyl užíván nacionálními studenty a uznáván de facto, nikoli ovšem de iure i německými akademickými úřady, proti čemuž Halle znovu a znovu protestovala⁶²).

Otázka vztahu českého a německého studentstva se dostala do nového stadia v roce 1926, po vstupu německých buržoazních stran do vlády. V této době zesílily snahy českého studentstva získat německé studenty ke vstupu do společného státního svazu. Tyto otázky byly poprvé otevřeně projednávány na

česko-německém debatním večeru svolaném v květnu 1926 do Strakovy akademie. Na tomto shromáždění byl přijat návrh na vytvoření stálé poradny skládající se z pěti českých a pěti německých studentů, kteří by čas od času projednávali společné záležitosti⁶³). V zájmu oboustranného sblížení navázal ÚSČS také jednání s německou studentskou organizací pro sociální péči (Studentenfürsorge), jehož účelem měla být spolupráce českých a německých studentů v otázkách sociálních a hospodářských⁶⁴).

Tento vývoj sledovaly s nelibostí německé nacionální kruhy, které začaly bít na poplach před nebezpečím nacionálního ochabnutí⁶⁵). Nacionální studenti se obávali, že vzhledem k obtížím, jež stály v cestě přijetí Deutsche Studentenschaft do Mezinárodní studentské konfederace, by mohly „horlivé snahy českého studentstva“ o získání německých studentů pro společný postup v obecně hospodářských studijních záležitostech najít příznivý ohlas⁶⁶).

Tyto obavy byly z jejich strany nepochybně do jisté míry oprávněné, avšak další vývoj tyto, byť slabé náznaky česko-německého sblížení zcela zvrátil. V době hospodářské krize došlo na obou stranách k vzrůstu nacionalismu a k politickému přesunu doprava. Na německé straně přerostl tento vývoj v přímé souvislosti s vývojem poměrů v Německu v široce založené fašistické hnutí.

★

Období dočasné stabilizace kapitalismu nevedlo v Německu k zásadní změně politických poměrů, ale bylo naopak „inkubační dobou fašistického potenciálu“⁶⁷). Konzervativní síly průmyslové a agrární buržoazie se nevzdaly svých restaurativních plánů, zatímco maloburžoazní vrstvy byly i nadále vystaveny tlaku monopolního kapitálu a strachu z proletarizace. Tiživé postavení maloburžoazie se odrazilo i v postoji studentstva, které pocházelo téměř ze 60 procent právě ze středních vrstev^{67a}). Pro mnohé z nich bylo akademické vzdělání cestou, jak si zajistit svůj dosavadní statut. Hospodářská krize a masová proletarizace akademiků způsobily, že u studentstva nacházel fašismus se svým nacionalismem a sociální demagogií relativně příznivou půdu. Zatímco buržoazie spatřovala ve fašismu nástroj k realizaci svých plánů, viděla maloburžoazie a s ní i velká část studentů ve fašismu hnutí, jež mělo jejich zájmy údajně chránit.

Hlavní úlohu při procesu fašizace německého studentstva sehrála student-

57] Schůze výboru LRH z 1. srpna 1924 — AUK, LRH, B-602, kniha zápisů schůzí.

58] Jednání Halle s Freie Vereinigung sozialistischer Akademiker z 11. srpna 1924 — AUK, LRH, B-602, kniha zápisů schůzí.

59] AUK, kart. B-321, fasc. Deutsche Studentenschaft an der deutschen Hochschule in Prag; Bohemia, 15. června 1924.

60] Schůze výboru LRH z 3. června 1925 — AUK, LRH, B-602, kniha zápisů schůzí.

61] Schůze výboru LRH z 11. a 23. března 1925 — AUK, LRH, B-602, kniha zápisů schůzí.

62] Schůze výboru LRH z 18. a 21. dubna 1925 a 25. února 1927 — AUK, LRH, B-602, kniha zápisů schůzí.

63] Bohemia, 7. května 1926.

64] Schůze výboru LRH z 18. února 1927 — AUK, LRH, B-602, kniha zápisů schůzí.

65] Montagsblatt, 6. prosince 1926.

66] J. Langhans, Die Prager Studentenschaft in der Deutschen Studentenschaft. Studentendeutscher Hochschulführer 1927/28, s. 120—121.

67] W. Kreuzberger, cit. práce, s. 21.

67a] Wolfgang Zorn, Die politische Entwicklung des deutschen Studententums 1924—1931. V: Ein Leben aus freier Mitte. Festschrift für Ulrich Noack. Göttingen, Muster-schmidt 1961, s. 297.

ská organizace nacionálně socialistické strany NSD-Studentenbund. Tento svaz vznikl již v roce 1926, ale výrazného úspěchu mezi studentstvem dosáhl teprve v souvislosti s hospodářskou krizí a jí vyvolaným sociálním neklidem. K rozmachu tohoto svazu došlo pod vedením Baldura von Schiracha, který se v červnu 1928 ujal z Hitlerova rozhodnutí funkce „říšského vůdce“ studentské organizace a nahradil tak zakladatele svazu Wilhelma Tempela, jehož „sociální“ zaměření, blízké Strasserovu křídlu strany, mnichovskému vedení nevyhovovalo⁶⁸).

Pod vedením Schiracha se NSD-Studentenbund zaměřil k dobytí vysokých škol, tj. k získání většiny ve volbách do všeobecných studentských výborů — ASTA (Allgemeiner Studentenausschuss) a k ovládnutí vrcholné organizace Deutsche Studentenschaft. Cesta k dosažení tohoto cíle šla především přes studentské korporace, do jejichž řad začal NSD-Studentenbund nyní pronikat. Tento postup byl o to snazší, že mezi korporacemi s jejich maloburžoazními představami a ideologií hlášanou nacionálním socialismem existovala řada styčných bodů⁶⁹). NSD-Studentenbund usiloval v podstatě o to podchytit maloburžoazní radikalismus, dát vágním představám studentstva účinná hesla a vytvořit tak pod svým vedením pevnou bojovou organizaci, s jejíž pomocí by ovládl potom celé studentské hnutí⁷⁰).

První výrazný volební úspěch zaznamenal NSD-Studentenbund v listopadu 1929, kdy získal na univerzitě v Erlangen dokonce absolutní většinu⁷¹). Bylo to nepochybně v souvislosti s vlnou protižidovských demonstrací, které na podzim 1929 propukly současně na vysokých školách v Německu, Rakousku, Maďarsku, Polsku i Československu⁷²). Hlavní požadavek vznášený demonstrujícími studenty byl tzv. numerus clausus, který požadoval omezení počtu židovských studentů domácích i zahraničních. Tyto nepokoje byly výrazem obav o sociální existenci, vyvolaných prvními příznaky hospodářské krize. NSD-Studentenbund mohl díky své zuřivé antisemitské propagandě využít těchto obav do značné míry ve svůj prospěch⁷³).

Výrazného úspěchu v celoněmeckém měřítku dosáhl NSD-Studentenbund v

68] Anselm Faust, Der nationalsozialistische Studentenbund. Düsseldorf, Verlag Schwann 1973, Bd. 1., s. 61 ad.

69] Byly to především buršácké spolky, sociálně „středostavovský“ zaměřené, které potřebovaly politickou integrační ideologii více než tzv. korpsy, v nichž byla zastoupena daleko více intaktní část majetného měšťanstva. Buršenshafty nemohly svou ideologií „národní pospolitosti“ a antisemitismu postavit proti nacionálnímu socialismu téměř nic a naopak jej svou ideologií samy připravovaly — viz W. Kreutzberger, cit. práce, s. 86. Obdobně soudí také A. Faust v cit. práci, s. 142.

70] A. Faust, cit. práce, s. 139.

71] M. Franze, cit. práce, s. 116.

72] Stanovisko ministerstva školství a osvěty k příčinám studentských nepokojů — viz SÚA, MŠANO, kart. 958, fasc. 3 II a.

73] Významu listopadových bouří pro vzrůst fašistických tendencí ve studentském hnutí nebyla doposud věnována náležitá pozornost, přesto, že šlo o jev širokého rozsahu i dopadu.

zimním semestru 1930/31, kdy získal většinu na jedenácti vysokých školách⁷⁴). Na 14. sjezdu německého studentstva ve Štýrském Hradci v červenci 1931 měl již NSD-Studentenbund na své straně většinu organizací a převzal vedení spolku Deutsche Studentenschaft plně do svých rukou⁷⁵).

Tento rychlý vzestup byl doprovázen řadou vnitřních konfliktů, které vyplývaly nejen z osobních ambicí jednotlivých funkcionářů, ale byly i odrazem rozporu mezi sociální demagogií strany, již někteří funkcionáři věřili, a skutečnou politickou linií NSDAP, kterou Baldur von Schirach věrně sledoval. Tyto spory se vyhrtily na podzim 1930 na univerzitě v Erlangen, tedy v místě, kde měl NSD-Studentenbund pozice velmi silné. V čele opozice byl erlangenský student Reinhard Sunkel, který byl uznávaným kandidátem na místo Schiracha a spoluautorem memoranda, v němž opozice vystoupila se svým návrhem na reformu nacionálně socialistického studentského svazu.

Toto memorandum je pozoruhodným dokladem toho, jak nesprávné představy si maloburžoazní stoupenci nacionálního socialismu o fašismu mnohdy dělali. Jeho autoři byli naplněni silným středostavovským sebevědomím a pokládali sami sebe za budoucí vůdcovskou elitu hnutí. Požadovali proto, aby NSD-Studentenbund nebyl jen šířitelem nacionálně socialistické ideologie, ale — a to mělo být podle nich také přáním Hitlera — „školou pro výchovu vůdců nacionálně socialistického hnutí“⁷⁶). Každý student měl být vychováván k samostatné práci tak, aby byl schopen sám promyslet vědeckou látku v duchu nacionálního socialismu⁷⁷). Memorandum také navrhovalo posílení úlohy kraj-ských i skupinových vůdců svazu, od nichž měl „říšský vůdce“ požadovat v závažných případech vyjádření. Je zřejmé, že uskutečnění těchto požadavků by bylo vedlo k ďalekosáhlému odbourání hierarchického vůdcovského principu, který byl ovšem organizačním principem celé strany.

Na jaře 1931 zasáhl do těchto sporů nakonec sám Hitler, který se postavil plně za Schiracha. Na adresu intelektuálů, kteří se pokládali za vedoucí vrstvu, prohlásil, že zabývat se duchovními věcmi neznámá ještě vůdcovství. Moc ve státě nelze, jak prohlásil, dobyt od zeleného stolu⁷⁸).

Na rozdíl od Sunkela, který se Hitlerovu rozhodnutí podřídil, setrvali někteří členové opozice na svém odmítavém postoji vůči Schirachovi a byli ze strany vyloučeni. V listopadu 1931 vystoupili při volbách do studentského výboru ASTA erlangenské univerzity jako samostatná „revoluční“ skupina. V letáku „Nationalismus oder Schirach“ vyzývali studenty, aby tentokrát nevolili NSD-Studentenbund, neboť jeho vůdcové se snaží degradovat členy svazu na „stádo blbců“, pro něž nemá schopnost úsudku žádnou cenu⁷⁹). Odštěpená

74] P. H. Bleuel a E. Klinnert, cit. práce, s. 215.

75] A. Faust, cit. práce, s. 21.

76] M. Franze, cit. práce, s. 146.

77] Ibid., s. 147.

78] A. Faust, cit. práce, s. 162.

79] M. Franze, cit. práce, s. 154.

skupina získala však ve volbách jen malý počet hlasů⁸⁰). Většina studentů, kteří byli pro nacionální socialismus, volila raději NSD-Studentenbund, než opoziční skupinu, která se sice sama rovněž hlásila k Hitlerovi, ale kterou vedení strany odmítalo.

V době, kdy NSD-Studentenbund ovládl Deutsche Studentenschaft a začal zde zavádět své praktiky, vznikla proti němu ve studentském hnutí, především u některých korporací, opozice. Bezprostřední podnět k ní dal studentský sjezd v Královci, konaný v červenci 1932, na němž se nacionálním socialistům podařilo prosadit návrh na reorganizaci Deutsche Studentenschaft, v níž měl být napříště dosavadní systém parlamentního hlasování odstraněn a nahrazen vůdcovským principem. Tento návrh byl přijat 155 hlasy proti třem při 25 absencích⁸¹).

Tyto snahy o „zglajchšaltování“ studentského života vyvolaly odpor a vedly k tomu, že se v září 1932 18 studentských spolků spojilo a vytvořilo opoziční skupinu pod názvem Hochschulpolitische Arbeitsgemeinschaft studentischer Verbände (Hopoag). Dilema této opozice však spočívalo v tom, že tyto spolky, i když odmítaly metody nacionálních socialistů, neodmítaly nacionální socialismus jako takový, ten naopak schvalovaly⁸²). V podstatě vítaly odstranění parlamentarismu a měly námitky jen proti nabízené variantě vůdcovského principu. Podle jejich maloburžoazních „revolučních“ představ měl „vůdce“ vzejít zdoła, nikoli ovšem na základě demokratického, nýbrž jakéhosi stavovského systému⁸³).

V listopadu 1932 ztratil NSD-Studentenbund ve volbách do studentských výborů ASTA značný počet hlasů a křesla některých nacionálně socialistických předáků se začala viklat⁸⁴). Byl to obdobný jev, k jakému došlo v téže době při volbách do říšského sněmu, při nichž NSDAP utrpěla poprvé ztráty. Příčiny spočívaly v celkových tendencích politických i ekonomicko-sociálních. Tento pro nacionální socialisty nepříznivý vývoj byl však lednem 1933 zastaven.

Studentské korporace trvaly ještě po příchodu nacistů k moci nějaký čas dál. Některé z nich byly ochotny podřídit se totalitním nárokům NSDAP, jiné lpěly na svých tradicích, zvyklostech a barvách a bránily se zničení „korporativní individuality“ a přeměny v „stejnotvárnou masu“. Podle nich nemohlo být smyslem „nacionální revoluce“ dosáhnout „schématického znivelizování“⁸⁵). I nadále se však hlásily k nacionálnímu socialismu a v útoku na jejich samostatnost spatřovaly zcela mylně jen kariérismus jednotlivých funkcionářů⁸⁶).

Nechápaly, že pro fašistický režim, který pro realizaci svých dalekosáhlých světovládných plánů potřeboval moderní výkonný průmysl, byly feudální zvyklosti jejich korporací jen starým haraburdím, kterého se fašismus při nejbližší příležitosti zbavoval. Na příkladu studentských korporací se ukazuje zvláště jasně rozpor, který existoval mezi maloburžoazními představami o fašismu a jeho skutečnou třídní podstatou. Tento rozpor vyvrací velmi názorně i teze buržoazních historiků o údajném maloburžoazním charakteru fašistického hnutí. Po červnové čistce v roce 1934 byly všechny korporace, pokud se ještě udržely, definitivně rozpuštěny.

Vývoj událostí v Německu nezůstal bez vlivu na poměry v Československu. I zde se projevil neblahé důsledky hospodářské krize, které vyvolávaly u českého i německého studentstva pocit sociální nejistoty a vedly na obou stranách maloburžoazního studentstva k vzrůstu šovinistického nacionalismu, který se stal živnou půdou k přejímání prvků fašistické ideologie.

Prvním markantním projevem těchto tendencí byly listopadové studentské nepokoje v roce 1929. Tyto nepokoje byly, jak již bylo řečeno, obecnějším jevem a propukaly v této době i v jiných městech střeoevropských států. Jejich heslo numerus clausus bylo zaměřeno proti židovským studentům, v nichž byla spatřována nevídaná konkurence v zotrňujícím se existenčním boji. Oprávněné obavy byly tímto způsobem odváděny od skutečných příčin vzrůstajících obtíží a zneužívány proti menšině, která tyto obtíže ani nevyvolala ani nemohla odstranit.

V Praze začaly nepokoje na lékařské fakultě Karlovy univerzity. Protestní schůze mediků svolaná na pátek 15. listopadu, na níž si studenti stěžovali na přeplněnost poslucháren a požadovali omezení přílivu studentů ze zahraničí, se stala jakýmsi signálem pro vzplanutí studentského boje za tzv. numerus clausus⁸⁷). S tímto požadavkem vystoupili nacionální studenti německých vysokých škol, u nichž však měly tyto akce od počátku zcela otevřené antisemitské zaměření a obracely se i proti židovským studentům domácím. Na lékařské fakultě německé univerzity v Praze došlo také k ostré srážce mezi nacionálními a židovskými studenty. Jejím výsledkem bylo 19 raněných a 9 zatčených⁸⁸) a uzavření pražských německých vysokých škol na dva dny⁸⁹).

V následujících dnech se studentské nepokoje rozšířily také na české a německé vysoké školy v Brně a na slovenskou univerzitu v Bratislavě. I zde si čeští a slovenští posluchači medicíny stěžovali na přeplněné posluchárny a požadovali, stejně jako němečtí technici v Brně, zavedení numeru clausu. V Brně

80] Ibid., s. 157.

81] A. Faust, cit. práce, s. 39—40.

82] P. H. Bleuel a E. Klinnert, cit. práce, s. 231.

83] A. Faust, cit. práce, s. 42.

84] Ibid., s. 111.

85] M. Franze, cit. práce, s. 261.

86] Ibid., s. 263.

87] Československá republika, 19. listopadu 1929.

88] Lidové noviny, 20. listopadu 1929.

89] Německá univerzita a technika v Praze zůstaly zavřené ve dnech 19. a 20. listopadu. O průběhu studentských demonstrací v Praze viz zprávy ministerstva vnitra ze dne 16., 19. a 21. listopadu a zprávu rektora Naegleho ministerstvu školství ze dne 19. listopadu 1929 — SÚA, MŠANO, krab. 958, fasc. 3 II a.

musela proti demonstrantům zasáhnout policie⁹⁰), v Bratislavě se rozjitřené nálady ventilovaly na celostudentské schůzi konané 21. listopadu⁹¹).

Vlna nacionalismu a skrytého či otevřeného antisemitismu, kterou byly tyto nepokoje neseny, vyvolávala u pokrokové a demokratické části studentstva nesouhlas i odpor. S otevřenou bojovností vystupovali však proti fašizující mládeži jen komunisté. Sociální demokraté a liberálové stáli stranou těchto akcí⁹²). Také židovští studenti včetně německých, ač byli tímto hnutím bezprostředně ohroženi, se distancovali od aktivity komunistů a prohlašovali, že usilují o to, aby se obrana dala „v akademických a legálních formách“⁹³). Komunističtí studenti byli rozhodnými odpůrci jakéhokoli numeru clausu, za nímž právem spatřovali nebezpečí fašistické ideologie, která se obracela nejen proti cizincům a židovským studentům, ale byla ve své třídní podstatě zaměřena proti zájmům nemajetného studentstva a proletariátu vůbec⁹⁴). Proti vlně nacionalismu vystupovali s heslem společného boje všeho pokrokového studentstva všech národností.

Proti zavedení numeru clausu jako takového byla ovšem na české straně všechna příslušná oficiální místa: Ústřední svaz československého studentstva⁹⁵), akademické úřady včetně lékařské fakulty Karlovy univerzity, která výslovně odmítla i pětiprocentní numerus clausus pro cizince, požadovaný českými mediky⁹⁶), a samozřejmě i vedoucí administrativní orgán ministerstva školství a národní osvěty, podle něhož by bylo zavedení numeru clausu opatřením „neúčelným k odstranění nedostatků a nepřijatelným z hlediska kulturně politického“⁹⁷).

Podstatně jinak vypadaly poměry na německé straně. Akademické úřady německých vysokých škol se sice neodvážily numerus clausus otevřeně požadovat, byly zde však zjevné snahy prosadit tento požadavek v jiné, přijatelnější formě. Vhodnou cestou k tomu se zdál být návrh, vypracovaný známým antisemitou, profesorem lékařské fakulty německé univerzity Arminem Tschermakem-Seyseneggem na zavedení přijímacích zkoušek⁹⁸), což při převaze nacionalistů v pedagogickém sboru německé univerzity by bylo mohlo umožnit

90] Telefonické hlášení zemského úřadu v Brně o průběhu událostí ze dne 19. listopadu 1929 zasláné ministerstvem vnitra ministerstvu školství a zprávy rektorů české univerzity a techniky a německé techniky v Brně vesměs ze dne 20. listopadu 1929 — SÚA, MŠANO, krab. 958, fasc. 3 II a.

91] Zpráva policejního ředitelství v Bratislavě zasláná prezídiu zemského úřadu v Bratislavě ze dne 21. listopadu 1929 — SÚA, MŠANO, krab. 958, fasc. 3 II a.

92] Rudé právo, 19. listopadu 1929. Srvn. též Lidové noviny, 20. listopadu 1929.

93] Rudé právo — Večerník, 19. listopadu 1929.

94] Rudé právo, 20. listopadu 1929.

95] Ústřední svaz čs. studentstva min. školství ze dne 20. listopadu 1929 — SÚA, MŠANO, krab. 958, fasc. 3 II a.

96] Stanovisko lékařské fakulty KU k studentským požadavkům ze dne 12. prosince 1929 — SÚA, MŠANO, krab. 958, fasc. 3 II a, regist.

97] Prager Presse, 21. listopadu 1929.

98] Stanovisko lékařské fakulty německé univ. ke studentským požadavkům 1929/30 — SÚA, MŠANO, krab. 958, fasc. 3 II a, votum ministerstva.

prosazovat při zápisu studentů i výše uvedená nacionální a konzervativní hlediska. Tento návrh podporovali i němečtí nacionální studenti, kteří se, na rozdíl od českých, vyslovovali i nadále pro omezení počtu posluchačů a to domácích i cizích. Nacionální většina německého studentstva se stavěla proto velmi vehementně za Tschermakov návrh a snažila se ho prosadit pomocí memorandum i osobních intervencí⁹⁹).

Listopadové bouře z roku 1929 se staly mezníkem, určujícím další vývoj studentského hnutí — českého i německého. Hospodářská krize s jejími sociálně ekonomickými i politickými důsledky vedla mezi českým studentstvem postupně k vytvoření dvou proti sobě stojících táborů: fašistického a antifašistického. Fašistický směr, který se postupně zmocnil řady studentských organizací, včetně ÚSČS¹⁰⁰), vytvořil v únoru 1932 tzv. národní souručenství, zaměřené otevřeně proti „komunismu, socialismu a zbytkům destruktivního realismu představovaného tzv. levými intelektuály“ i proti všem „cizím živlům rozleptávajícím kulturní síly národa“¹⁰¹).

Proti tomuto nebezpečí vystupovali pokrovní studenti v čele s komunisty, kteří volali po vytvoření jednotné fronty protifašistického studentstva českého i německého¹⁰²). Fašistický směr vyvrcholil v době insigniády v listopadu 1934. To byl však již počátek jeho sestupu. Nastolení fašismu v Německu a s tím spojené nebezpečí ohrožení republiky vyvolalo mezi studentstvem citelný posun doleva, který se projevil již na podzim 1934. Rok 1935 byl posledním rokem vlády fašistů v ÚSČS. Většina českého studentstva se postavila na stranu antifašismu a za obranu republiky.

Zcela jiný dopad měl politický vývoj v Německu na postoj německého studentstva. Vzestup Hitlerovy nacistické strany nacházel u nacionální protičeské většiny německého studentstva v Československu od počátku nadšený souhlas. Mnozí z nich viděli v Hitlerovi skutečnovatele svých vlastních iredentistických přání. Tyto okolnosti vytvářely mezi německým studentstvem vhodnou půdu pro vzrůst fašistického hnutí. Toto hnutí se zde začalo šířit v úzké spolupráci s fašistickým studentským hnutím v Německu. Projevem této spolupráce byl vznik a činnost pražské odbočky nacistického spolku NDS-Studentenbundu.

Pražská organizace nacionálně socialistického studentského spolku byla založena již v roce 1927. Jejím zakladatelem byl ing. Rudolf Haider, asistent německé techniky v Praze. K založení odbočky došlo po dohodě s „říšským vůdcem“ NSD-Studentenbundu Wilhelmem Templem. Jeho vedení, resp. vedení

99] Delegace německých studentů u ministra školství dne 5. prosince 1929 — SÚA, MŠANO, krab. 958, fasc. 3 II a, regist a u kancléře Šámala dne 9. prosince 1929 — AKPR, krab. 66, fasc. něm. školství, záznam Šámalův.

100] Srvn. mj. Lidové noviny, 17. února 1931.

101] Nedělní list, 28. února 1932.

102] Rudé právo, 14. února 1932.

Adolfa Hitlera se Haider, jak sděloval „přísně důvěrně“, „plně podřizoval“¹⁰³). K ustavení této odbočky dal souhlas sám Hitler, a to s podmínkou, že tím nedojde k ilojalitě vůči nacionálně socialistickému hnutí v Československu a že vedení této strany — DNSAP — s tím bude výslovně souhlasit¹⁰⁴). Haider si měl proto vyžádat od „bratrské strany v Čechách“ formální souhlas¹⁰⁵).

Oficiálně byl spolek založen a úředně povolen teprve 17. listopadu 1929, tedy právě včas, aby se mohl zúčastnit studentských kraválů. Jeho štvavý antisemitismus a vehementní vystupování za numerus clausus mu zajistily příliv nových stupenců, z nichž někteří však později odpadli. Z původních sedmi mužů, s nimiž Haider v roce 1927 začínal¹⁰⁶), stoupl počet členů na počátku studijního roku 1929/30 na 32 a i přes restriknici některých nových přihlášek z listopadu 1929 činil počet členů v březnu 1930 76 mužů¹⁰⁷). Velký propagační význam pro činnost spolku měla také návštěva nacistického předáka J. Goebbelse, jehož přednášku uspořádanou v Německém domě v Praze dne 3. února 1930 navštívilo přes 600 studentů. Přednáška skončila nezbytným kraválem, který měl za následek uzavření sálu¹⁰⁸).

V březnu 1930 vystoupil Studentenbund při volbách do nacionální Deutsche Studentenschaft již se svou vlastní kandidátkou a získal relativně nejvyšší počet hlasů — 268 z celkového počtu 1524. Na druhém místě byli katoličtí studenti s 267 hlasy, dále buršácké spolky se 194 hlasy a jiné nacionální korporace¹⁰⁹). Celkem bylo 15 kandidátek. Nacistický Studentenbund získal čtyři ze 30 mandátů¹¹⁰). V následujícím roce získali nacisté již 590 hlasů, celou třetinu odevzdaných lístků¹¹¹) a osm z 25 mandátů¹¹²). Stali se tak zdaleka nejsilnější frakcí v Deutsche Studentenschaft a počítali již s tím, že tuto organizaci záhy zcela ovládnou¹¹³). Počet jejich členů stoupl v této době na 200 mužů¹¹⁴). Zároveň byla založena odbočka svazu také v Brně, která měla na jaře 1931 35 členů¹¹⁵).

103] NSDStB, Ortsgruppe Prag, ing. R. Haider říšskému vedení NSDStB v Lipsku, 9. prosince 1927 — opis v Archivu des ehem. RSF.

104] Kancelář A. Hitlera v Mnichově, sekretář Hess — NSDStB v Lipsku, 28. prosince 1927 — Archiv des ehem. RSF.

105] NSDStB v Lipsku ing. R. Haiderovi v Praze, 2. ledna 1927, opis Archiv des ehem. RSF.

106] NSDStB Prag, zástupce vůdce pražské skupiny Paliege — Balduru von Schirachovi v Mnichově, 18. března 1931 — Archiv des ehem. RSF.

107] NSDStB Prag, vůdce pražské skupiny Max Trimbuch — říšskému vedení NSDStB v Mnichově, 15. březen 1930 — Archiv des ehem. RSF.

108] Ibid.; W. Wolfram v. Wolmar, cit. práce, s. 524 ad.

109] Metzner říšskému vedení NSDStB, 13. března 1930 — Archiv des ehem. RSF.

110] Cit. zpráva M. Trimbucha z 15. března 1930 — Archiv des ehem. RSF.

111] Cit. zpráva Paliegeho z 18. března 1931 — Archiv des ehem. RSF.

112] Ing. Haider Balduru v. Schirachovi v Mnichově, 4. březen 1931 — Archiv des ehem. RSF.

113] A. Metzner Balduru v. Schirachovi, 27. listopadu 1931 — Archiv des ehem. RSF.

114] Cit. zpráva ing. Haidera ze 4. března 1931. Koncem roku 1931 měl však počet členů činit jen 140 členů — viz cit. zprávu A. Metznera z 27. listopadu 1931 — Archiv des ehem. RSF.

115] Cit. zpráva ing. Haidera ze 4. března 1931 — Archiv des ehem. RSF.

Ruku v ruce s reorganizací nacistického studentského svazu v Německu, který byl na podzim 1930 rozdělen na kraje, analogicky podle Deutsche Studentenschaft, což mělo usnadnit její ovládnutí, byl také v Československu vytvořen z místních skupin v Praze a Brně jeden kraj a označen za „kraj 9“ tohoto nacistického studentského svazu. Krajským vedoucím se stal zakladatel pražské skupiny ing. R. Haider¹¹⁶).

Haider byl nesporně vůdčí osobou této organizace. První dva roky stál v čele jím založené pražské vysokoškolské skupiny. Ve školním roce 1929/30 byl na studijní cestě v USA. Po svém návratu pracoval opět ve studentském svazu, kde vedl školení, tzv. školu vůdců (Führerschule) a zastával i řadu funkcí v nacistické straně v Československu — DNSAP. V obecních volbách v roce 1931 se stal jako první nacionální socialista členem městského zastupitelstva v Praze. Mimo to působil jako asistent na pražské německé technice

O nacionálním socialismu měl své vlastní představy, které ho sblížovaly s tzv. levicí nacistické strany v Německu. Své názory vyjádřil mj. ve svém svolání k německým studentům zasláném z New Yorku v roce 1930 a určeném k otištění ve všech německých listech. Nabádal zde německé studenty, aby vedli energický boj proti „marxismu, demokracii, pacifismu a rozkladnému židovstvu, které jsou překážkami nového vzestupu německého národa“. Cestu k tomuto novému vzestupu viděl v nacionálním socialismu, který v duchu své maloburžoazní „antikapitalistické“ představy interpretoval jako směr usilující o řešení národní a sociální otázky, tj. o překonání stavu, kdy na jedné straně jsou vysoké finance ovládané několika lidmi, na druhé milióny nemajetných a nespokojených. Jeho memorandum bylo zaměřeno proti dělnickým stranám, v jejichž čele stáli údajně „vůdci, kteří byli cizí německému národu“. Úkolem studentů mělo být vypracovat základy „německého socialismu“ a přispět tak k tomu, aby myšlenka národní pospolitosti byla přeměněna ve skutek¹¹⁷). Tato výzva prozrazovala značné stavovské sebevědomí jeho autora, podle něhož měli být studenti jakousi duchovní elitou „nacionální revoluce“. Sociální naplnění této „revoluce“ si však nebyl zcela jist a navrhl proto, aby požadavek, aby „nacionální Velkoněmecko bylo vytvořeno na sociální základně“, byl škrtnut¹¹⁸).

V době vnitřních sporů mezi vedením studentského spolku reprezentovaném Schirachem a opoziční skupinou vedenou Sunkelem, sympatizoval Haider sice zjevně se Sunkelem, oficiálně však zaujal neutrální postoj. V žádném případě nepadalo u něho v úvahu, že by se postavil proti rozhodnutí Hitlera, vůči němuž projevoval vždy naprostou věrnost¹¹⁹).

116] NSDStB — říšské vedení ing. Haiderovi v Praze, 13. října 1930 — kopie — Archiv des ehem. RSF.

117] Svolání Haidera k německým studentům v Praze — Archiv des ehem. RSF.

118] Ibid.

119] Haiderovy zprávy říšskému vedení NSDStB ze dne 9. prosince 1927 a 1. května 1931 — Archiv des ehem. RSF.

Hitler a hitlerovské hnutí bylo pro něho alfou a omegou jeho politických představ. Na podzim 1931, kdy si myslel, že politická situace v Německu spěje k brzkému rozhodnutí ve prospěch nacistů, prosil Schiracha, aby byl znovu oživen starý plán přijmout do říšského sněmu jednoho zástupce Němců žijících na druhé straně hranic¹²⁰). Viděl v tom východisko, jak řešit situaci, do níž se dostal v důsledku své iredentistické činnosti. On, který působil na německé technice a dostal se právě jako nacionální socialista do městského zastupitelstva, si stěžoval na „krajně silný teror ze strany Čechů“¹²¹! Obával se ovšem, a to právem, aby nebyla prozrazena jeho skutečná činnost a odmítl proto již v březnu 1931 přijmout nabízenou funkci v říšském vedení nacistické strany¹²²) a vyhýbal se všemu, co by mohlo dosvědčit styk nacistické studentské organizace v Československu s říšskými nacionálními socialisty¹²³). K odhalení těchto styků však přece jen došlo, a to v souvislosti s vyšetřováním činnosti spolku Volkssport počátkem roku 1932. Stalo se tak v nemalé míře právě ve spojení s jeho osobou.

Jiným velice agilním činitelem v nacistickém studentském spolku byl posluchač architektury Adolf Metzner z Litoměřic. Vedení pražské skupiny převzal v červnu 1930 po Maxi Trimbachovi, komerčním inženýru a zastával tuto funkci až do listopadu 1931, kdy v důsledku úmrtí svého otce musel převzít obchod v Litoměřicích. Nadále však byl spolu s JUC. Erhardem Eckertem, říšskoněmeckým studentem, redaktorem studentského týdeníku Sudetendeutscher Beobachter, který vycházel v Litoměřicích.

Metzner patřil k fanatickým stoupcům hitlerovského hnutí, pro něž byla i nacistická strana v Československu s Jungem v čele málo revoluční. Prohlašoval, že tato strana lpí ještě příliš na své minulosti, na údajných liberálních a demokratických vazbách z doby Schönerera, Wolfa a různých německo-nacionálních spolků, proti nimž měla mládež v současné době úspěšně vystupovat¹²⁴). Jeho relace do Mnichova, do ústředí nacistického studentského spolku, byly psány zcela v nacistickém žargonu. Nadneseně v nich prohlašoval, že neustanou v boji, dokud nebude „zotročený sudetoněmecký národ opět svobodně dýchat“¹²⁵). Ve své horlivosti šel tak daleko, že začal používat dopisní papír se stejnou úpravou hlavičky jako měl Studentenbund v Německu včetně hákového kříže. Dosavadní oficiální název DNS-Studentenbund Prag (podle nacistické strany v Československu DNSAP) přejmenoval jednoduše podle říšskoněmeckého vzoru na NSD-Studentenbund Prag. Vůči domácí nacistické straně projevoval otevřeně prezíravý postoj. Tato strana měla být stranou

„bonzá“, v níž teprve nacističtí studenti měli vyvolávat „kvas“ a napomáhat k proniknutí hitlerovského hnutí. V tomto smyslu také vždy ve svých relacích vysoce oceňoval činnost týdeníku Sudetendeutscher Beobachter, který měl sdružovat „revoluční“ mládež a platit za „říšskoněmecký a hitlerovský“¹²⁶).

S těmito názory se dostal na podzim 1931 do konfliktu s Jungem a měl být dokonce ze strany vyloučen. Haider se však za něho postavil a tak se obětí skandálu vyvolaného neuveřejněním jednoho Jungova článku měl stát pouze jeho spoluredaktor Eckert, kterého Haider neměl rád pro jeho neuctivé chování vůči němu¹²⁷). Potvrzení výroku disciplinární komise o dočasném vyloučení Eckerta ze studentského spolku Schirach však neustále odkládal, až se záležitost stala v důsledku zákroku československých úřadů proti iredentistické činnosti německých studentů v rámci spolku Volkssport nakonec bezpředmětnou.

Význam spolku Volkssport a úloha, kterou v něm hráli němečtí studenti, nebyla v dosavadní literatuře plně objasněna. V tomto pojednání půjde ovšem jen o stručný náčrt těchto souvislostí. Spolek Volkssport byl úředně povolen 15. dubna 1929 jako spolek nepolitický, který chtěl podle stanov pěstovat turistiku a sport všeho druhu. Ve skutečnosti byl však organickou složkou DNSAP, v níž plnil obdobnou funkci jako SA v nacistickém hnutí v Německu. Byl organizován na podkladě vojenském, jeho členové prodělávali vojenský výcvik podle směrnic platných pro hitlerovské SA, s nimiž provozovali na hranicích společná vojenská cvičení¹²⁸). Tyto styky nezůstaly utajeny a organizace Volkssport byla proto 22. února 1932 rozpuštěna¹²⁹).

Shodou okolností byla též den zabavena na celním úřadě zásilka většího množství nacistického agitačního materiálu zaslaného z Německa R. Haiderovi na německou techniku v Praze¹³⁰). Tím byla policie přivedena na stopu ilegálně existující pražské odbočky Volkssportu¹³¹). Jejím členem byl také nacistický Studentenbund. Ne ovšem jako celek, nýbrž pouze jeho tzv. vnitřní okruh, tj. studenti, kteří nebyli členy žádné studentské korporace a tvořili jakousi údernou sílu tohoto spolku. Na jaře 1930 patřilo k tomuto vnitřnímu kruhu 48 z celkového počtu 78 členů spolku. V roce 1930 byli připojeni k spolku Volkssport, který měl, podobně jako oni, plnit úlohu říšskoněmeckých odílů SA¹³²).

Prohlídky provedené v německých studentských domovech vedly k rozsáhlému zatýkání a vyšetřování, při němž vyšly zakázané styky s říšskoněmeckými nacistickými organizacemi zcela jasně najevo. Do zajišťovací vazby se

126] Zpráva A. Metznera B. v. Schirachovi, 27. listopadu 1931 — Archiv des ehem. RSF.

127] Zpráva Haidera B. v. Schirachovi, 13. ledna 1932 — Archiv des ehem. RSF.

128] Viz obžalobu nacionálně socialistických studentů — Sudetendeutsche Tagenszeitung, 31. května 1932.

129] Národ, 5. března 1932.

130] Večerní české slovo, 22. února 1932.

131] Národ, 5. března 1932.

132] Zpráva A. Metznera B. v. Schirachovi, 30. červen 1930 — Archiv des ehem. RSF,

120] Haiderova zpráva Balduru v. Schirachovi, 28. října 1931 — Archiv des ehem. RSF.

121] Ibid.

122] Baldur v. Schirach Haiderovi, 31. března 1931 — Archiv des ehem. RSF.

123] Haiderův přepis říšskému vedení studentského spolku v Mnichově — Archiv des ehem. RSF.

124] Zpráva A. Metznera B. v. Schirachovi, 30. června 1930 — Archiv des ehem. RSF.

125] Zpráva A. Metznera B. v. Schirachovi, 22. prosince 1930 — Archiv des ehem. RSF.

dostal spolu s jinými také Haider, s nímž byl jako státním zaměstnancem rozváznán služební poměr¹³³), dále Metzner a všichni ostatní funkcionáři Studentenbundu. Z Prahy se vyšetřování a zatýkání rozšířilo do německého pohraničí, do Brna a jiných měst na Moravě a ve Slezsku. V druhé polovině března 1932 bylo zatčeno již přes 50 osob. Mimo studenty byli mezi nimi především živnostníci a úředníci¹³⁴).

Nejzávažnějším usvědčujícím materiálem, který nevyvratitelně dokazoval iredentistickou činnost Volkssportu, byly plány na rozdělení republiky a přípravné vojenské akce, které měly podpořit případný Hitlerův pokus o vyhlášení „třetí říše“¹³⁵). Tyto materiály se bezprostředně týkaly činnosti nacistické strany v Československu, jejíž předáci byli však chráněni poslanceckou imunitou a nemohli být zatčeni. Pokusy popřít spojení této strany s Volkssportem, o něž se snažil předák této strany Jung, byly neudržitelné, neboť obě organizace měly společné sekretariáty a na legitimacích Volkssportu bylo natištěno, že platí jen tehdy, má-li její nositel legitimaci strany¹³⁶).

Také ve vztahu k studentům snažil se Jung dokazovat, že jejich spolek, nacionálně socialistický Studentenbund, nebyl žádnou odnoží jejich strany, ale akademickou korporací, jejíž někteří členové byli příslušníky strany, s níž sdíleli „nacionálně socialistický světový názor“¹³⁷). O straně potom ve všech svých projevech zásadně tvrdil, že není ani organizačně ani politicky spojená se stranou říšskoněmeckou, ale že je zcela samostatná. Obě strany měly mít pouze společný „světový názor“¹³⁸). O tom, že zrak Junga i jiných předáků DNSAP byl ve skutečnosti zcela upřen na vývoj událostí v Německu, svědčilo však mimo jiné i jejich bezmezná sebevědomá vystupování. Jung si troufal říkat, že německým studentům v Československu nezbyvá nic jiného, než „vkládat své naděje v převrat v Německé říši“, neboť tak by se „sudetští Němci stali v říši rovnoprávními“ a neplatili jako dosud za cizince¹³⁹). Krebs se dokonce odvážil pronést na adresu pražské vlády pohrůžku, že dosavadní údajně mírová cesta DNSAP by mohla být vzhledem k „špatné odměně se strany Čechů“ revidována¹⁴⁰).

Neméně opoziční nálady projevovali i představitelé německých vysokých škol, především rektor německé univerzity Marian San Nicolo, ale i rektor německé techniky F. Hlauschek. U těchto akademických funkcionářů nešlo jen o zájem o osud jejich posluchačů, ale o demonstrativní postoj. Rektoři osobně navštívili všechny zatčené studenty, zajistili jim přísun studijního materiálu

a postarali se též o to, aby tito „národní mučedníci“ skládali po svém propuštění zkoušky s vyznamenáním¹⁴¹).

Mezi studenty samotnými se v prvním období domovních prohlídek a zatýkání objevily určité obavy, které se odrazily i ve výsledku voleb do Deutsche Studentenschaft, jež se konaly v březnu 1932. Nacistický Studentenbund zůstal sice i nadále zdaleka nejsilnější frakcí, ale z 25 mandátů získal místo dřívějších osmi pouze šest¹⁴²). Záhy však došlo opět k nové radikalizaci studentstva i celého pohraničí¹⁴³).

Tento vývoj byl ovšem i důsledkem pokračující hospodářské krize a v neposlední řadě i pokračujícího vzrůstu nacistického hnutí v Německu. Vítězství fašismu v Německu v lednu 1933 znamenalo pro republiku bezprostřední ohrožení, na něž stát reagoval mj. také zákazem nacionálně socialistického studentského spolku¹⁴⁴) a rozpuštěním ilegální studentské organizace Deutsche Studentenschaft¹⁴⁵).

Rozpuštěním těchto organizací v létě 1933 a zákazem nacionálních stran DNSAP a DNP v říjnu téhož roku byla iredentistická činnost mezi německými studenty vzata načas organizační základna. Novou organizační platformou získala tato iredenta později v rámci Henleinova sudetoněmeckého hnutí.

★

Politický vývoj německého studentstva v posledních letech předmnichovské republiky je třeba nastínit alespoň velmi stručně. Jeho charakteristickým znakem bylo, že se mohl opřít o nacistický režim v Německu, pod jehož vlivem a za přímé podpory vyrůstalo i Henleinovo sudetoněmecké „sjednocovací“ hnutí. Německé nacionální studentstvo sehrálo v tomto hnutí aktivní úlohu a pomáhalo, podobně jako většina studentstva v Německu před rokem 1933, připravit půdu pro vítězství fašismu.

Organizační základnou nového studentského hnutí, která nahradila dřívější, v roce 1933 rozpuštěnou nacionální organizaci Deutsche Studentenschaft, se stala Deutsche Hochschülerschaft, vzniklá na podzim 1935 v přímé souvislosti s velkým Henleinovým volebním úspěchem z května téhož roku. Těchto voleb v nichž nová strana SdP získala přes 60 procent hlasů německé menšiny, snažil se Henlein využít k tomu, aby začal uplatňovat svůj nárok na totální ovládnutí veškerého veřejného života této menšiny. Nová studentská organizace Deutsche Hochschülerschaft se však nestala povolným nástrojem Henleinovy politiky, ale stala se, vzhledem k tomu, že zde působili lidé z dřívější nacistické strany DNSAP, součástí vnětrostranické opozice, která se začala hlásit ke slovu.

V podstatě šlo o boj o moc. Bývalí členové nacionálně socialistické strany,

141] Prager Tagblatt, 30. prosince 1932.

142] Bohemia, 9. března 1932.

143] Prager Tagblatt, 30. prosince 1932.

144] Bohemia, 30. června 1933.

145] Prager Tagblatt, 9. července 1933.

133] Československá republika, 5. května 1932.

134] Srvn. Večerní České slovo, 12. březen 1932; 12. březen 1932; Bohemia, 15. a 20. březen 1932; Národní politika, 22. březen a Národní listy, 23. březen 1932.

135] Večerní České slovo, 9. březen 1932 a Bohemia, 10. březen 1932.

136] Ibid.

137] Odpolední Národní politika, 11. března 1932.

138] Bohemia, 17. března 1932.

139] Sudetendeutsche Tageszeitung, 17. března 1932.

140] Bohemia, 22. března 1932.

kteří byli nuceni ustoupit do pozadí a přenechat místo novým lidem, se cítili nyní odstrčení a začali se domáhat větší účasti ve vedení nové sudetoněmecké strany. Nemalou úlohu v této opoziční skupině, soustředěné kolem časopisu Aufbruch, hrál opět Haider, bývalý vůdce nacistického studentského spolku. On byl nyní řídicí osobou pražské centrály, která pomocí studentských organizací udržovala styky s provincií. Ve svých četných vystoupeních se otevřeně odvolával na své dřívější zásluhy, kdy on, stejně jako jeho spolupracovníci dělali politiku, zatímco druzí „seděli ještě za svým kancelářským stolem“ a teď by „někteří chtěli komandovat a druhé nechat pracovat“. On sám si činil nárok na místo zástupce Henleina a vedoucího mládeže v turnéřském spolku a studentstva¹⁴⁶). Protože jeho nároky nebyly uspokojeny, zahájil proti vedení SdP, zejména některým jeho členům, ostrou kampaň a líčil je jako stoupence tzv. Kameradschaftsbundu, tj. jako přívržence korporativní ideologie hlásané Othmarem Spannem, který byl tehdy v hitlerovském Německu kritizován.

Obdobným směrem se nesla také opozice ve studentském hnutí. Do čela nové organizace byl po delších sporech mezi zástupci studentských korporací a Henleinem postaven Rudolf Meckel, důvěrník pro studentské záležitosti, ustanovený do této funkce v říjnu 1935 na poradě mezi zástupci studentstva z Prahy, Brna, Děčína a Příbrami a za účasti rektorů německých vysokých škol. Meckel, který měl blízko k Haiderovi, se snažil udržet studentskou organizaci i svou funkci relativně nezávislou na SdP. Navenek prohlašoval, že tato studentská organizace musí zůstat vzhledem ke svým mezinárodním stykům bezpodmínečně „nepolitickou“ a nesmí se stát proto odnoží strany, ve skutečnosti byl však horlivým hitlerovcem a udržoval s nacistickými říšskoněmeckými místy úzké styky¹⁴⁷). Také Meckel se ve svém sporu s Henleinem odvolával na zásluhy německo-nacionálních studentských korporací, které, jak říkal, „byly vždy průkopníky ideologie völkisch a vystupovaly za zájmy německo-nacionální již v době, kdy tyto nebyly ještě na programu strany“. Požadavek, aby se Deutsche Hochschülerschaft podřídila osobně Henleinovi a jeho spolupracovníkům, odmítal také on tvrzením, že Henleinovi spolupracovníci měli být téměř všichni přívrženci velmi sporného učení Othmara Spanna¹⁴⁸).

Spor mezi Henleinem a Mecklem šel tak daleko, že Meckel byl z příkazu Henleina v květnu 1936 ze strany vyloučen¹⁴⁹). I přes toto vyloučení zůstala však většina korporací, téměř 80 procent, na straně Meckla. Tyto korporace odmítaly, i přes svůj německý nacionalismus, podříditi se vedení SdP, neboť

¹⁴⁶] Memorandum über die Entwicklung der Opposition in der SdP — z 25. března 1936 — SÚA, SdP, kart. 14, fasc. opozice v SdP.

¹⁴⁷] Informace prof. L. W. Pollaka — AKPR, T 1092/36, kart. 186.

¹⁴⁸] Die deutschen Studenten rechtfertigen sich! rozmn. 39 s. Studentská opozice reagovala tímto spiskem na postup SdP, která vydáním provolání „Ruf“ z 28. května 1936 a článkem v Rundschau z 30. května 1936 spor mezi SdP a studenty zveřejnila

¹⁴⁹] Ibid.

lpěly, podobně jako studentské korporace v Německu před rokem 1933, na svých tradicích a zvyklostech a obávaly se, že by tím byla středověká stavba jejich spolků rozbita. O nějakou skutečnou opozici vůči henleinovskému sudetoněmeckému hnutí či dokonce vůči nacionálnímu socialismu, jak jej představoval hitlerovský režim v Německu, zde zdaleka nešlo. Němečtí studenti byli pevně ve vleku šovinistického nacionalismu a velkoněmeckých představ, které nebyly realizovatelné jinak, než pomocí henleinovského hnutí doma a hitlerovského fašismu venku.

Studentské korporace jako takové nebyly sudetoněmeckou stranou otevřeně napadány, neboť bylo jasné, že „zajdou samy“¹⁵⁰), jako „symboly zašlých dob“¹⁵¹). O jejich konečný zánik se nepříčinil nikdo jiný, než sám Meckel, který se po svém smíření s Henleinem v roce 1937 stal hlavním strůjcem nového „sjednocovacího“ studentského svazu — Sudetendeutscher Studentebund, který byl již plně zapojen do Henleinovy sudetoněmecké strany. K jeho slavnostnímu vyhlášení došlo 12. června 1938 v Chebu. Meckel se stal „vůdcem“ sudetoněmeckého studentstva.

Závěrem je možno říci, že k zapojení německého studentstva v Československu do jednotné nacistické organizace došlo, podobně jako v Německu, ještě dříve, než se zde fašismus dostal k moci politicky. Tam i zde nacházel fašismus mezi studenty značný ohlas a podporu. Studentské spolky napomáhaly svou činností v obou případech fašismu k vítězství.

Představy studentstva o fašismu odpovídaly v podstatě názorům a přáním maloburžoazie a nekryly se ovšem plně s cíli, jež fašistické hnutí sledovalo. Postoj fašismu ke studentským korporacím je malou ukázkou toho, jak fašistické hnutí využívalo maloburžoazních vrstev k získání masové podpory, o jejich zájmy mu však přitom nikdy nešlo. Zpracování problematiky týkající se úlohy, kterou hrála určitá část maloburžoazie — studentstvo — ve fašistickém hnutí, může přispět k objasnění třídní podstaty fašismu a čelit tak názorům buržoazní historiografie o jeho maloburžoazním charakteru.

VĚRA PSOTOVÁ

Die Faschisierung der deutschen Studentenschaft und der Widerhall dieses Prozesses unter den deutschen Studenten in der Tschechoslowakei

ZUSAMMENFASSUNG

Den Zweck der Studie bildet ein Versuch die politische Entwicklung der deutschen nationalen Studentenschaft und ihren Weg zum Faschismus darzulegen. Besondere Aufmerksamkeit wird dabei der Geschichte der deutschen Studenten in der Tschechoslowakei gewidmet. Diese Teile der Studie wurden überwiegend auf der Grundlage von Archivquellen und Pressemeldungen bearbeitet, unterdessen sich die anderen Partien vor Allem auf die hier zugängliche Literatur stützen.

¹⁵⁰] Memorandum o současném stavu mezi studentstvem po smíření s Mecklem (léto 1937) — SÚA, SdP, kart. 64, fasc. studenti 3.

¹⁵¹] Rundschau, 18. června 1938.

Die Wurzeln der Faschisierung der deutschen Studentenschaft können im Nationalismus und Antisemitismus gesucht werden, die schon am Ende des letzten Jahrhunderts in die Studentenvereine in Deutschland und der österreichischen Monarchie eingedrungen waren. Diese Entwicklung erhielt nach dem ersten Weltkrieg einen neuen Impuls, als die Welle des Nationalismus und des mit ihm verbundenen Antisemitismus ungewöhnlich anstieg. In der zentralen Studentenorganisation Deutsche Studentenschaft hatten nationale antisemitische d. h. „völkische“ Studenten ein Übergewicht. Diese zentrale Organisation wurde nach dem ersten Weltkrieg auf alldeutscher Basis gegründet, sie hatte also auch Mitglieder aus Österreich und der Tschechoslowakei, wo ihre Sektion — Deutsche Studentenschaft des Sudetenlandes — nur aus deutschen völkischen Studenten des Vereines Germania bestand. Die liberal-nationale Lese- und Redehalle, sowie die im Verein Freie Vereinigung sozialistischer Hochschüler organisierten sozialistischen Studenten, waren hier nicht vertreten. Die deutschen kommunistischen Studenten hatten sich mit den tschechischen Studenten in der Kommunistischen Studentenfraktion — Kostufra — vereinigt.

In der Periode der vorübergehenden Stabilisation des Kapitalismus wurde der Versuch unternommen, die deutschen Studenten in die gesamtstaatliche Studentenorganisation Ústřední svaz československého studentstva — ÚSČS (Zentralverband der tschechoslowakischen Studentenschaft) einzugliedern. Die Initiative war im Jahre 1924 von tschechischer Seite ergangen. Der Vorschlag fand bei den deutschen sozialistischen Studenten guten Anklang (die kommunistischen Studenten waren schon als Mitglieder der Kostufra im ÚSČS), aber die in dieser Richtung mit der Lese- und Redehalle geführten Verhandlungen endeten erfolglos. Der tschechische Zentralverband hatte auch im Jahre 1926 keinen Erfolg, als er versuchte mit der deutschen Studentenfürsorge eine Zusammenarbeit anzuknüpfen.

Der Sieg des Faschismus in Deutschland blieb nicht ohne Einfluss auf die tschechoslowakischen Verhältnisse, auch hier war als Ergebnis der Wirtschaftskrise der Boden für einen Anstieg des chauvinistischen Nationalismus und zur Übernahme von Elementen der faschistischen Ideologie vorbereitet. In den Reihen der tschechischen Studenten trat die faschistische Richtung am ausgeprägtesten im November 1934, in der Zeit der Insigniade, in Erscheinung. Die mit dem deutschen Faschismus verbundene Gefahr und Bedrohung der Republik, führten aber in den folgenden Jahren die Mehrheit der tschechischen Studentenschaft in die Reihen der Antifaschisten und zum Schutz der Republik.

Einen ganz anderen Einfluss hatte die politische Entwicklung in Deutschland auf die Einstellung der deutschen Studenten: bei der antitschechischen nationalen Mehrheit fand der Aufstieg der Hitlerpartei eine stürmische Zustimmung. Die Hauptrolle im Faschisierungsprozess spielte auch hier der NSD-Studentenbund, dessen Prager Zweigstelle offiziell am Jahresende 1929 und Brüner Zweigstelle im Frühjahr 1931 gegründet worden waren. Auf Grund seiner antirepublikanischen Tätigkeit wurde der nazistische Studentenbund im Juni 1933 verboten. Zu einer neuen Grundlage der faschistischen Studentenbewegung wurde seit dem Jahre 1935, in direktem Zusammenhang mit den Wahlerfolgen der Henleinpartei SdP, die nazistische Organisation Deutsche Hochschülerschaft. Im Juni 1938 kam es dann zur Bildung eines neuen „einheitlichen“ Studentenverbandes, des Sudetendeutschen Studentenbundes, der schon einen Bestandteil der Henleinpartei darstellte.

Zu einer Eingliederung der deutschen Studentenschaft in der Tschechoslowakei in eine einheitliche nazistische Organisation, zu seiner „Gleichschaltung“, war es ebenso wie in Deutschland, früher gekommen als der Faschismus an die Macht kam. Hier wie dort fand der Faschismus unter den Studenten einen bedeutenden Widerhall und die Studentenbunde halfen in beiden Fällen dem Faschismus zum Siege.

K OTÁZKÁM VZNIKU, VÝVOJE A SOUČASNÉHO STAVU TĚLESNÉ VÝCHOVY NA VYSOKÝCH ŠKOLÁCH V ČSSR A ZVLÁŠTĚ NA UNIVERZITĚ KARLOVĚ

LADISLAV REITMAYER

Při formování politickospolečenského a kvalifikačního profilu absolventů našich vysokých škol hraje významnou úlohu tělesná výchova, jež je chápána jako neoddělitelná a ničím nezastupitelná složka procesu komunistické výchovy.

Méně či více rozvinutá péče o to, aby vysokoškolská mládež nezískávala studiem jen sumu vědomostí, ale aby se rozvíjela i po stránce fyzické, se ve světě uplatňuje po celá staletí. O tom, jaké místo zaujímala tělesná výchova na českých a slovenských vysokých školách v minulosti a jak je ve výchovně vzdělávacím procesu vysokých škol využívána dnes, pojednává tato stať.

1. STAV DOSAVADNÍCH POZNATKŮ O VZNIKU A VÝVOJI ČESKOSLOVENSKÉ VYSOKOŠKOLSKÉ TĚLESNÉ VÝCHOVY

Prameny a literatura, vztahující se k otázkám vzniku a vývoje tělesné výchovy na českých a slovenských vysokých školách, existují. Jednotlivé etapy tohoto vývoje nejsou však v nich rovnoměrně objasněny. Velice řídké jsou prameny, sledující problematiku tělesné výchovy na vysokých školách od dob humanismu do konce I. světové války. Důkazem toho např. je, že Ježek sice ve své práci (7) uvádí 59 titulů, týkajících se školní tělesné výchovy, všechny se však vztahují k otázkám tělesné výchovy na základních a středních školách, ale žádný nejedná o problematice tělesné výchovy na školách vysokých. Teprve po převratu v roce 1918 lze kolem těchto otázek zaznamenat čilejší literární ruch. Jde však převážně o práce jediného autora — o práce Smotlachovy, který se ovšem hlavně zabýval otázkami obsahu a metod vysokoškolské tělesné výchovy, kdežto o jejím vzniku a vývoji v našich zemích se zmiňuje jen okrajově (44, 47).

Většina studií o vzniku a vývoji tělesné výchovy na českých a slovenských vysokých školách byla napsána až po roce 1945. Šlo především o pokusy zpracovat zmíněnou tematiku sice soustavně, nikoliv však samostatně, ale v rámci prací pojatých šíře. Toho druhu jsou především práce autora této stať (37,

41). Ostatní stati přispívají k objasnění vývoje vysokoškolské tělesné výchovy jen dílčím způsobem, to znamená, že zkoumají jen časově nebo regionálně omezený úsek našeho jevu nebo jen některou jeho stránku. Tento charakter mají zejména studie Čáповy (2, 3), Kaprálovy (10), Perútkovy (21), Šormovy (51, 52), Štancelovy (56) a některé studie autora tohoto pojednání (34, 35, 39).

Ucelená, byť stručná práce, postihující vývoj tělesné výchovy na českých a slovenských vysokých školách od prvopočátků až do dnešních dnů tedy zatím neexistuje.

2. CÍL PRÁCE A METODIKA ZKOUMÁNÍ VÝVOJE TĚLESNÉ VÝCHOVY NA VYSOKÝCH ŠKOLÁCH V ČSSR

Tímto pojednáním chceme na pozadí vývoje vysokého školství a vývoje tělesné výchovy v českých zemích a na Slovensku objasnit vznik tělesné výchovy jako součásti pedagogického procesu na českých a slovenských vysokých školách a komplexně postihnout její vývoj od prvopočátků až do současnosti. Zvláštní pozornost při tom věnujeme vzniku, vývoji a současnému stavu tělesné výchovy na Univerzitě Karlově. Máme ovšem na mysli pouze praktickou tělovýchovnou, sportovní, turistickou a pohybově rekreační činnost studentů, konanou organizovaně i spontánně, povinně i dobrovolně, za účelem kompenzace duševních sil i za účelem sportovní reprezentace, a to včetně činnosti studentů, jejichž studijním oborem je tělesná výchova. Zajímají nás především subjekty systémů vysokoškolské tělesné výchovy, a pokud jde o její objekt, tj. o studentstvo, pak o něm pojednáváme převážně v obecné rovině. Nedostatek místa nám totiž dovoluje věnovat pozornost pouze těm studentským sportovcům, kteří se svými sportovními výkony zvláště výrazně zapsali do análů jednotlivých vysokých škol, do československého vysokoškolského sportovního hnutí, resp. do československého tělovýchovného hnutí jako celku. Vznik a vývoj studijního oboru tělesná výchova, existujícího na fakultách tělesné výchovy a sportu a na některých pedagogických, resp. přírodovědeckých fakultách univerzit, v této práci nesledujeme. Stejně tak nesledujeme vývoj tělesné výchovy na německých vysokých školách z doby Rakouska, resp. Rakousko-Uherska a z doby buržoazní Československé republiky.

Práci koncipujeme tak, že se v jednotlivých vyvojových etapách snažíme objasnit hlavní směry rozvoje vysokoškolské tělesné výchovy a vysokoškolského sportu. Vzhledem k tomu, že změny v tělovýchově, včetně tělesné výchovy na vysokých školách, odrážejí společensko-politický vývoj státu, přiklonili jsme se při vymezení těchto etap k periodizaci užívané při zpracovávání československých dějin. Specifické mezníky vývoje tělesné výchovy na českých a slovenských vysokých školách jsme se pokusili vyjádřit členěním některých kapitol na podkapitoly.

Pokud šlo o zmíněný vývoj do konce I. světové války, bylo nutno především

excerpovat práce, pojednávající celkově o vývoji vysokého školství a o životě vysokoškolských studentů vůbec (6, 9, 49, 63, 64), dále pak práce o dějinách některých sportovních odvětví (58), řadu článků o tělovýchovných institucích v minulosti, o životě a díle některých osobností apod. (20, 26, 57). Ke zpracování vývoje vysokoškolské tělesné výchovy po převratu nám posloužily poměrně četné časopisecké, novinové a sborníkové články a stati, četné zprávy, zápisy, bulletiny a ročenky vysokých škol a vysokoškolských sportovních organizací, jejich statuty, řády a statistiky, jejich plány rozvoje, rezoluce, stanoviska, prohlášení a provolání, dále pak usnesení stranických orgánů a orgánů společenských organizací a konečně i zákonné normy a právní předpisy školského resortu. S použitím těchto pramenů se pokoušíme vysvětlit, za jakých okolností a v jakých podmínkách docházelo k těm či oněm opatřením ve vysokoškolské tělesné výchově, v čem byl jejich význam a jak se tato opatření odrazila v životě studentů, jak pomáhala formovat jejich politicko-sociální a absolventský profil.

V zájmu objasnění některých souvislostí bylo nutno uvádět jednotlivé etapy vývoje tělesné výchovy na českých a slovenských vysokých školách alespoň okrajově do souvislosti se širokou a specifickou problematikou vývoje světového vysokoškolského sportu. Ta ovšem sama o sobě není předmětem našeho pojednání.

3. CHARAKTERISTIKA VÝVOJOVÝCH ETAP VYSOKOŠKOLSKÉ TĚLESNÉ VÝCHOVY NA ÚZEMÍ ČSSR SE ZVLÁŠTNÍM ZŘETELEM K JEJÍMU VÝVOJI NA UNIVERZITĚ KARLOVĚ

3. 1. Vznik tělesné výchovy na českých a slovenských vysokých školách a její vývoj do konce první světové války

3. 1. 1. *Vysoké školy na území ČSSR v době feudalismu a místo tělesné výchovy v jejich vzdělávacích programech*

Tělovýchovné hnutí má v životě vysokoškolských studentů mnoha zemí dlouhou a pokrokovou tradici. Vlivem humanismu, v němž ožil požadavek kalokagathie a starověké gymnastiky, se tělesná cvičení poznenáhlu uplatňovala již na středověkých univerzitách. Šlo zejména o šerm, který se postupem času stal pravidelnou součástí univerzitní výuky. Učilo se i jiným pohybovým dovednostem. Např. plavání bylo zavedeno na univerzitách v Cambridge a Oxfordu, míčové hry byly pěstovány na univerzitě v Boloni a tanci se učilo na pařížské Sorbonně. Univerzity měly své jízdárny, šermířny a míčovny a různé formy vysokoškolské tělesné výchovy existovaly v Evropě dříve, než vznikly veřejné tělovýchovné organizace a sportovní kluby.

V naší vlasti, ovlivněné husitstvím, narážel humanismus dlouho na odpor, neboť byl považován za výraz odklonu od křesťanství a návratu k pohanství.

Výrazněji se prosadil až v XVI. století, kdy s sebou přinesl vzestup přírodních věd, jejichž představitelem na Univerzitě Karlově byl znamenitý učenec — Slovák *Ján Jesenský* (Jessenius, 1566 — 1621), který celým svým dílem směřoval k národnímu humanismu a klesl cestu renesanční lékařské vědě.

Všeobecná péče o všestranný rozvoj studentů na *Univerzitě Karlově* ovšem ještě neexistovala. Pokud se o jistých tělovýchovných činnostech mezi studenty přesto dočítáme, pak je nutno chápat je jako projevy, které byly a jsou nejednou spojeny s životem mladých lidí. Jak píše Winter, byly tanec, šerm, bití (rozuměj „zápasy“ L. R.), ale také pití průvodním jevem studentského života (63, s. 259, 261). Jinde čteme, že „... této pestré společnosti (rozuměj „Univerzity Karlovy“ L. R.) vedle mužů vážných filozofického ducha, uvažujících s Aristotelem neb Platonem o podstatě veškerého bytí, našlo se i dosti povah lehkomyšlných, bavících se pitím neb hrou v kostky, tance a rozmanitými výtržnostmi a rvačkami než studiem knih“ (6, s. 82).

Teprve po vestfálském míru nabývá tělovýchovná činnost mezi studenty konkrétnějších forem. Tenkrát docházelo v Evropě k zakládání škol určených pouze pro šlechtu — tzv. *šlechtických (rytířských) akademií*, jejichž úkolem bylo připravovat šlechtické syny pro budoucí činnost ve státní správě a ve vojsku. Hlavní slovo v těchto školách však již neměli humanističtí učenci, ale francouzští vychovatelé, kteří zaměřovali své výchovné působení k ideálu dvořana a kavalíra. Hlavní náplní výuky na šlechtických akademiích nebyla proto již teologie a latina, ale přírodní vědy a ovšem i potřebné dovednosti pohybové. Tak získával úzký okruh třídě vyvolené mládeže rozumové vzdělání a učil se šermovat, jezdit na koni, plovat a cvičit se v přirozeném tělocvik a ve hrách.

V českých zemích byla šlechtická mládež vychovávána na *Stavovské akademii moravské*, založené roku 1724 při olomoucké univerzitě (v roce 1847 přeložené do Brna), kde se učilo rytířským cvičením, jezdeckví, tanci a šermu. Do povědomí českého studentstva vstoupila však především známá *Akademie strakovská* v Praze, přestože začala rozvíjet praktickou výchovnou činnost až koncem XIX. století. Tato akademie má svůj původ v nadaci, kterou na její zřízení založil hrabě *Jan Petr Straka z Nedabylic a Libčan (1635—1720)*. K tomuto účelu věnoval Straka ve své závěti¹⁾ a pozdějšími dodatky k ní některá ze svých panství, aby z toho mohla být zřízena akademie pro cvičení a exercicie mládeže zchudlé české šlechty. Akademie měla být postavena v Praze a měli být na ni povoláni zkušeni učitelé. Nadační listina byla však císařským dvorem schválena až v roce 1814, tj. po více než sto letech, s tím, že z nadace byla zpočátku chudým šlechticům, kteří studovali doma na univerzitě, udělována pouze stipendia. O stavbě vlastního domu akademie se začalo uvažovat daleko později — až koncem XIX. století. Na Slovensku vznik-

la v roce 1635 v Trnavě *Univerzita Petra Pázmány* (v roce 1777 byla přeložena do Budína), na níž se učilo tanci a šermu (56, s. 173).

K prvním průkopníkům a špičákům pokrokových filantropických snah o nový způsob výchovy patřil a o zařazení tělesné výchovy do výchovného programu se také zasloužil hrabě *František Josef Kinský (1739 — 1805)*, ředitel vojenské akademie ve Vídeňském Novém Městě, který kladl velký důraz na soulad duševního a fyzického vzdělání. Z různých cvičení a her věnoval pozornost zejména jízdě na koni, voltižování (metání a akrobatickým cvičením na živém neosedlaném koni), plování, veslování, tanci a cvičení s praporci (51, s. 97 — 100).

Na pražské univerzitě souvisí vznik a vývoj tělesných cvičení především s existencí *Královské české zemské stavovské šermírny*, založené patrně v první polovině XVII. století (první zmínky o ní jsou od roku 1737), jejíž učitelé byli současně šermířskými mistry univerzity. Tuček uvádí, že prvním z nich byl Francouz *Jean Baptista de Trento*, který údajně působil na univerzitě od roku 1670. Dalším byl šermířský mistr z Burgundska *Claudi la Fougereux* který učil šermu na pražské univerzitě od roku 1688. Po nich jsou jako šermířští mistři univerzity uváděni *Wolf Žalostivic, du Moulain a Augustin Christen*, od roku 1737 pak *Melchior de Duett* a od roku 1751 *Leopold Bezdička* (58, s. 50 — 61, 62 — 78).

Existenci péče o fyzické vychování studentů a přestování tělesných cvičení v době feudalismu na ostatních vysokých učilištích, která vznikla na území dnešní ČSSR, tj. na uherské univerzitě *Akademia Istropolitana*, založené v roce 1467 v Bratislavě (zanikla v roce 1492), na *Českém vysokém učení technickém*, vzniklém z původní stavovské inženýrské školy a založené v roce 1707 v Praze, a na *Báňské akademii*, založené v roce 1764 v Banské Štiavnici (existovala jako báňská a lesnická akademie od roku 1918), se nepodařilo dosud historicky prokázat.

3. 1. 2 Místo tělesné výchovy v činnosti českých a slovenských vysokých škol od počátků kapitalismu do konce první světové války

V kapitalistické společnosti, vznikající od konce XVIII. století, hrála tělesná výchova jako součást celkového systému výchovy a vzdělání od začátku důležitou roli. Mladá buržoazie, která mohla feudalismus likvidovat jen se zbraní v ruce, potřebovala zdatné a vycvičené vojáky. V souvislosti s tím se ve výchově mužské mládeže začal uplatňovat osvícenský požadavek všestrannějšího rozvoje osobnosti, který již dříve hlásal John Locke a po něm ještě výrazněji Jean Jacques Rousseau, a v Evropě vznikly a v první polovině XIX. století se rozvinuly svérázné tělovýchovné systémy: Arnoldův anglický systém sportů a her, Jahnův německý turnérský tělocvik a Lingův švédský tělocvik zdravotní, jejichž prvními průkopníky byli studenti vysokých škol. Nej-

¹⁾ Závět je datována 18. únorem 1710.

markantněji se to projevilo v Anglii, kde se sport stal nedílnou součástí výchovně vzdělávacího systému vysokého školství, a v Německu, kde studenti tvořili hlavní kádr Jahnových cvičenců.

V českých zemích se však organizovaná tělesná výchova prosazovala obtížněji a trvalo dlouho, než našla své zastánce a přístitele. Naši vlastenci, probouzející lid k národnímu vědomí, nešli cestou Jahnovou, jemuž „vlastenecká tělesná cvičení“ byla prostředkem k oživení starých německých tradic a k obraně národa. Nedůvěřovali německému turnérskému hnutí, k čemuž patrně přispěl i zákaz tělocviku v Německu²⁾. Bojové spolky německého univerzitního studentstva, tzv. Burschenschafty, odvozující svůj původ od Jahnova tělocvičného hnutí, neměly proto mezi českým studentstvem první poloviny XIX. století ani ohlas ani obdobu.

Tělocvičná činnost se u nás začala výrazněji uplatňovat teprve od počátku čtyřicátých let nepochybně pod vlivem zrušení zákazu tělocviku v Německu v roce 1842. Rozvíjela se hlavně zásluhou tělocvičných ústavů³⁾, tělocvičný ruch začínal však i na našich vysokých školách, jimž byl v tomto směru vzorem zejména statut univerzity v Mnichově, kam byla přeložena univerzita z Ingolstadtu, známá svou starou tělovýchovnou tradicí⁴⁾. V roce 1847 vznikl totiž v Praze *Akademický tělocvičný spolek (Akademischer Turnverein)* jako první (česko-německé) tělocvičné sdružení v českých zemích a není náhodou, že je i u nás, jako jinde v Evropě, vytvořili vysokoškolští studenti. V jejich čele stál zanícený posluchač práv *Adolf Hájek* (1825 — 1915), který začal svou tělocvičnou činnost v roce 1843 na Stephanyově ústavu a měl již v té době pověst dobrého cvičence. Když Stephany odešel v roce 1844 do Vídně, vyzval Hájka MUDr. Seegen, aby se ujal vyučování tělocviku na jeho tělocvičném a ortopedickém ústavu. Hájek toto místo přijal, shromáždil kolem sebe studenty pražské univerzity (v té době nazývané Univerzita Karlo-Ferdinandova), zejména právníky a mediky, a s jejich pomocí založil pak v roce 1847 zmíněný spolek. Akademický tělocvičný spolek měl přes 80 členů a svou činnost rozvíjel v tělocvičném ústavu dr. Seegena U Doušů na Václavském náměstí (nynější Zlatá husa). Cvičilo se každý den ve dvou odděleních, přičemž vyučování se dělo česky a německy. Pro potřebu českého vyučování vybral Hájek z Jugmannova slovníku názvy pro hlavní cvičební druhy a vytvořil jednoduché české tělocvičné názvosloví. Jeho úroveň nelze však již posoudit, neboť rukopis se podle údajů Talowitzze ztratil (57, s. 35). Cvičenci spolku cvičili se všim tehdy používaným náčiním a na všech druzích nářadí (s výjimkou

2) Všeobecný zákaz cvičení (Turnsperre) byl v Německu vyhlášen v roce 1820, když se jakýsi turnér dopustil vraždy na jistém vysokém státním úředníku.

3) Šlo o tělocvičné ústavy v Praze, a to o ústav MUDr. Johanna J. Hirsche, který byl zřízen v roce 1841, o ústav pro gymnastické umění, založený v roce 1842 Rudolfem von Stephanym, a o ortopedický ústav MUDr. Josefa Seegena, který vznikl v roce 1845.

4) Na univerzitě v Ingolstadtu působil v XVI. století humanista Mikuláš Wynnmann, autor učebnice plování.

metacího stolu), pořádali výlety a společenské akce, např. ples v Platýze o masopustu roku 1848 (57, s. 36). Ve spolku pracoval též známý drážďanský učitel tělocviku, tance a šermu Eduard Lehmann. Když pak nastaly březnové dny roku 1848, v nichž byla veškerá pozornost věnována politickým událostem, a když Adolf Hájek odešel za svým vlastním povoláním z Prahy, spolek se v první polovině roku 1848 rozešel.

Tělesná cvičení měly ve svém programu též české studentské spolky politického zaměření, které začaly vznikat vlivem revolučních událostí roku 1848. Nejvýznamnějším z nich byl spolek *Slavie*, který údajně pěstoval politiku a literaturu a těšil se mezi studenty velké oblibě. Měl však též tajnou vojenskou sekci, jejímž velitelem byl odchovanec pražské univerzity a pozdější revoluční literát *Josef Václav Frič* (1829 — 1890). Do programu vojenské sekce byla zahrnuta i tělesná cvičení. Studenti se cvičili v šermu, ve střelbě a učili se bojové taktice. Také spolek *Bohemia* byl nejen spolkem politickým a literárním, ale i tělocvičným.

Tělocvičné snahy pražských vysokoškolských studentů se v revolučním roce 1848 výrazně projevily též v petici, předložené v březnových dnech českou akademickou obcí císaři ve snaze vydobýt si sociální a národní práva⁵⁾. Kromě jiného se v ní žádalo, „aby stát pečoval o fyzické vychování zřízením tělocvičných ústavů a plováren a ustanovením platů pro potřebné k tomu učitele“ a „aby za základ byly položeny statuty o jednotách, vydané nejnověji na univerzitě mnichovské“ (52, s. 51). Tuto část žádosti předběžně vyřídil hrabě Stadion s dovětkem, že se „... studentstvu dovoluje, aby sobě tělocvičné a šermířské ústavy zřídilo do doby, než se o ně postará stát“ (52, s. 53)⁶⁾.

Na studentské požadavky zřízení tělocvičných ústavů navazoval i elaborát o úpravě školství, vypracovaný profesorem *Františkem Exnerem* a označený jako Nástin zásad veřejného vyučování v Rakousku. Návrh, který ministerstvo vyučování publikovalo v červenci roku 1848, obsahoval velmi pokrokové zásady, které se dotýkaly i tělesné výchovy na všech stupních škol. Pokud šlo o vysoké školy, mohli studenti podle něj zakládat různé spolky a sdružení, ale musili je hlásit akademickému senátu. V tomto bodu zůstal však Exnerův návrh nevyřízen.

Politické a tělocvičné úsilí studentů přerostlo vlivem rychlého spádu revolučních událostí roku 1848 brzy v projevy branné. Dokazuje to skutečnost, že např. vojenská sekce *Slavie* propagovala násilné metody revolučního boje a pro případ branného odporu proti pražské vojenské moci studovala strategické

5) Usnesení předložit petici přijali studenti univerzity a techniky 15. března 1848. 16. března ji pak schválil akademický senát a císaři petici předala deputace, jež spolu s českým poselstvem odjela 19. března z Prahy do Vídně.

6) Stalo se tak 28. března 1848, přičemž současně bylo povoleno, aby se studenti sdružovali v jednotách. Za vzor měly být vzaty statuty jednot vydané na mnichovské univerzitě. Definitivně byla žádost studentů vyřízena výnosem vídeňské vlády 31. března 1848.

ké otázky [49, s. 186]. 16. března ustavili pak studenti akademickou legii, jejíž příslušníci stáli později na barikádách a spolu s dělníky tvořili páteř obrany Prahy proti zvůli císařského vojska. Na barikádách bojoval i pozdější zakladatel sokolského hnutí dr. Miroslav Tyrš (1832 — 1884). Přestože tento projev vlastenectví a ochoty angažovat se ve prospěch svobod lidu skončil nezdařením, žila tradice akademických legií dále. Udržovala ji zejména studentská Slavie, která ještě nějaký čas pěstovala tajně vojenství.

Účastí studentů v boji na pražských barikádách se zdržela konkrétní příprava na vytvoření nového akademického tělocvičného spolku, který podle Stadionova rozhodnutí i podle výnosu vídeňské vlády si mohli studenti pražské univerzity zřídit. Studentský výbor jako mluvčí pražského studentstva podal návrh stanov nového spolku zemskému prezidiu teprve na jaře roku 1849 [52, s. 61]⁷⁾. Zemské místodržitelství však již nemusilo s odpovědí spěchat. Proto vyřídilo žádost studentského výboru až v srpnu 1849, a to v podstatě záporně [52, s. 61].

Po neúspěchu revoluce roku 1848 nastalo v Rakousku období protilidového absolutistického Bachova režimu (1851 — 1859), který potlačil pokrokové snahy o reformu školství, zrušil studentské spolky a zavedl úřední kontrolu akademického života. Utlumil i tělovýchovné úsilí, které se v revolučních událostech roku 1848 stalo součástí pokrokových snah tehdejší doby. V důsledku toho zůstal nevyřízen další návrh organizace tělesné výchovy na vysokých školách, který roku 1854 předložil vídeňskému ministerstvu vyučování *Rudolf Stephany* [13, s. 33].

Tělesná výchova vysokoškolských studentů však zcela nezanikla, ale v omezené míře se opět přesunula do tělocvičných ústavů. Pro české studentstvo v Praze měl především význam ústav Jana Malýpetra. *Jan Malýpetr* (1815 — 1899) studoval nejprve filozofii, pak práva, ale nakonec se stal učitelem. Učil na ústavě Stegmayerově a pedagogické zkušenosti nabyl v Drážďanech, kde působil spolu s Lehmanem. V roce 1847 byl povolán do Vídně na Stephanyův ústav, ale již v následujícím roce se vrátil do Prahy, kde nejprve učil na české hlavní škole „Budčí“ v Panské ulici, s níž byl spojen učitelský ústav. Rok nato — v roce 1849 — byl jmenován učitelem tělocviku. Dosáhl velmi brzy dobrých výsledků, na jejichž základě byl v roce 1853 jmenován ředitelem tě-

locvičného ústavu v Praze, zřízeného pro studenty univerzity, techniky, gymnázií a reálků a pro školní čekatele. Ústav byl umístěn v „Budči“. Cvičení se v něm mohl bezplatně účastnit určitý počet žáků z každého veřejného pražského vyučovacího ústavu — celkem na 300 cvičenců. Malýpetr učil podle Jahnovy a Spiessovy tělocvičné soustavy, což bylo tehdy na tělocvičných ústavech ve střední Evropě samozřejmé. Studenti byli rozděleni na české a německé oddíly, přičemž posluchači univerzity a techniky cvičili večer po gymnazistech a realistech. Spolu s nimi cvičili též profesori, úředníci a jiní zájemci. Byli mezi nimi i významní čeští a slovenští intelektuálové, např. František Palacký, Pavel Josef Šafařík, Jan Evangelista Purkyně, Karel Slavomil Amerling aj.

Po pádu Bachova absolutismu docházelo počátkem šedesátých let k politickému uvolnění. Zaslouhou několika buditelských generací se konstituovala česká a slovenská kultura a vytvořily se v našich zemích podmínky pro vznik organizované tělovýchovy, jež se v době nesvobody vyvíjela ruku v ruce s bojem za národní osvobození. Její vývoj je spojen se jmény průkopníků české tělesné výchovy dr. Miroslava Tyrše a Jindřicha Fügnera.

Na vysokých školách nedošlo však v oblasti tělesné výchovy k výraznému vzestupu. Není známo, jak pokračovala činnost Malýpetrova ústavu. Je možno pouze doložit, že v době vzniku Sokola existoval, neboť první cvičení Tělocvičné jednoty pražské (název Sokol přijala jednota až v roce 1864) se konalo v něm. Lze také doložit, že se na obou pražských vysokých školách výrazněji uplatňoval pouze šerm, kterému od roku 1866 na pražské univerzitě učil *Gustav Hergsell* (1848 — 1914), poslední ředitel Královské české zemské stavovské šermírny a vynikající učitel šermu. Studentům se však příliš nevěnoval [58, s. 59]. Po Hergsellovi převzal šermířskou výuku poslední učitel stavovské šermírny *Adam rytíř Sokolowski* (1875 — 1951), původem Polák, jeden z nejlepších učitelů šermu před první světovou válkou a po ní u nás. V Hlávkových studentských koležích vyučoval šermu až do roku 1913 mistr *O. Santelli*. O rozvoj šermu mezi vysokoškoláky má také zásluhu *Akademický šermířský klub*, založený v Praze v roce 1904. O praktickém provádění jiných cvičení a o pěstování sportů na českých vysokých školách v té době není konkrétních zpráv.

V šedesátých a sedmdesátých letech se v českém zemském výboru také jednalo o zřízení akademie, jakou měl před půldruhým stoletím na mysli hrabě Straka. Mělo se v ní bezplatně učit jízdu na koni, plavání, šermu, tělocviku a tanci. Jednání se však vlekla, a tak byla budova akademie podle návrhu architekta Václava Rozštlapila vystavěna (pod Letnou) až v letech 1893 — 1896.

Vzhledem k tomu, že stav a úroveň vysokoškolské tělesné výchovy studenty v té době příliš neuspokojoval, hledali mnozí z nich možnost cvičit v sokolských jednotách [48, s. 13]. Samotné působení zakladatele sokolského hnutí Miroslava Tyrše jako docenta a později mimořádného profesora dějin umění

7) Návrh byl datován 18. březnem 1849 a obsahoval tato čtyři ustanovení:

1. Účel spolku je tělesný výcvik jeho členů.
2. Členem spolku může být každý student.
3. V čele spolku je 15členný výbor, který podléhá studentskému výboru, jenž se stará o podporování spolku.
4. Každý člen platí měsíčně 20 kr. do spolkové pokladny.

Vzhledem k tomu, že návrh nebyl podán instanční cestou, vrátilo jej zemské prezidium k vyjádření akademickému senátu. Ten se pak 8. května 1849 vyjádřil až na drobné připomínky kladně s tím, že o užívání cvičebního prostoru, jímž mělo být zařízení zahrady bývalého piaristického konventu, se studentský výbor musí dohodnout s českou hlavní školou „Budčí“, která je používala.

na pražské univerzitě však situaci tělesné výchovy na českých vysokých školách neovlivnilo. Studenti se také ve stále větší míře zapojovali do činnosti sportovních klubů, které začaly u nás vznikat jako odraz společenských poměrů od začátku osmdesátých let. Šlo především o účast studentů v bruslařských, veslařských a cyklistických klubech, později začali studenti projevat zájem i o lehkou atletiku a o sportovní hry, zejména o házenou a o lední hokej [41, s. 76 — 80, 88 — 90].

Větší tělocvičný ruch se začal na pražských vysokých školách projevat až počátkem století. V roce 1906 požádal Svaz československého studentstva o zřízení univerzitního tělocvičného ústavu v Praze, podobného tomu, který byl zřízen ve Vídni již v roce 1895. Vídeňská vláda však žádost vyřídila až po dvou letech, přičemž ústav byl začleněn do svazku pražské univerzity. V důsledku toho byl i další vývoj tělesné výchovy na vysokých školách v naší vlasti především spjat s Univerzitou Karlovou, jejíž posluchači tvořili nejvýznamnější složku českého a slovenského studentstva.

Prvním učitelem nově zřízeného ústavu, a to učitelem sportovních her, se v roce 1908 stal horlivý šifitelský Antonín Křištof (1882—1910). Po jeho předčasné smrti byl stejnou funkcí na univerzitě pověřen dr. František Smotlacha (1884—1956), který již před první světovou válkou obohatil tělocvičný program studentů o lehkou atletiku, různé formy turistiky, o lední hokej a o další sportovní činnosti. Jeho zásluhou se také do tělesných cvičení začaly zapojovat studentky, kterých ovšem bylo v té době na vysokých školách jen málo [47, s. 162].

Na ostatních vysokých školách, které existovaly na území dnešní ČSSR, tj. především na *české technice* v Brně — Slovensko nemělo v rámci Uherska vlastních vysokých škol — soustavná vysokoškolská tělesná výchova v podstatě neexistovala. Pouze při uherské Báňské a lesnické akademii v Banské Štiavnici vznikl akademický atletický klub, o jehož existenci jsou údaje od roku 1860 [56, s. 174]. Studenti této akademie v něm pěstovali šerm šavlí a dýkou, cvičení na náradí a zdvíhání břemen (vzpírání). Ve školním roce 1884/85 uspořádal klub závody v běhu, skoku do dálky a v jízdě na kolech [56, s. 174]. Tato sporadická tělovýchovná činnost však do konce první světové války národní slovenské vysokoškolské sportovní tradice nevytvořila.

3. 2. Vysokoškolská tělesná výchova v buržoazní Československé republice

3. 2. 1. Rozvoj vysokoškolského sportu ve dvacátých letech a v první polovině let třicátých

Rozpadem Rakousko-Uherska a vytvořením samostatného československého státu vznikly některé pozitivní podmínky a podněty pro další rozvoj

našich národů a pro rozkvět jejich kultury. Nastala také příznivá doba pro široký rozvoj tělesné výchovy, k níž řada států obracela pozornost, neboť bylo zřejmé, že by bez náležitě péče o ni nebylo možno rychle napravit škody způsobené válečnými útrapami, hladem a bídou a že by nutně následovala fyzická degenerace lidových mas. V souvislosti s tím dostala se bezprostředně po převratu do popředí zájmu vládních orgánů Československé republiky problematika veřejné péče o fyzické zdraví a zdatnost lidu. Již počátkem listopadu 1918 byl vytvořen Úřad veřejného zdravotnictví a tělesné výchovy, čímž byla zdůrazněna úzká souvislost mezi tělesnou výchovou a národním zdravím. Souběžně s tím se v této oblasti objevily nové požadavky, především požadavek unifikovat na základě Tyršovy soustavy veškerou tělesnou výchovu ve spolcích, v armádě a ve školách.

Bylo přirozené, že otázky tělovýchovné péče se dostaly do popředí také na vysokých školách, na nichž se v souladu s uvedenými tendencemi a s prudkým popřevratovým rozvojem sportovního hnutí začal ve vysokoškolských městech postupně formovat vysokoškolský sport. Pokud šlo o Prahu, vznikl vedle již existujícího lektorátu tělesné výchovy na Univerzitě Karlově též lektorát tělesné výchovy na Českém vysokém učení technickém. Po čase vytvořily oba ústavy tzv. *Ústředí vysokoškolského sportu Praha*, které Smotlacha charakterizoval jako instituci školskou (úřední) a zároveň studentskou (samosprávnou), určenou tělesné výchově, rekreaci a sportu posluchačstva českých vysokých škol v Praze [47, s. 9]. Později jeho úkol ještě zpřesnil v tom smyslu, že vedle tělocviku, sportu a skautingu má ústav rozvíjet též vědecký výzkum v tělesné výchově [46, s. 184]. Po příkladu Prahy byl bezprostředně po převratu — již v roce 1918 — založen také vysokoškolský sport na českých vysokých školách v Brně⁸⁾.

V Bratislavě byla sportovní činnost vysokoškolských studentů zpočátku zajištěna jen po linii spolkové. Od roku 1922 zde totiž existovala jen Akademická YMCA a v roce 1923 pak ještě *Slovenský športový klub Univerzita Bratislava*. Lektorát tělesné výchovy byl na Univerzitě Komenského založen až v roce 1927, čímž se tělesná výchova, omezená dosud jen na mimoškolské kluby, dostala na půdu vysoké školy. Oba spolky s lektorátem v roce 1928 splynuly a vytvořily *Vysokoškolský šport Bratislava*. Tím byla první fáze institucionálního zabezpečení vysokoškolského sportu v Československé republice dokončena.

Od svého vzniku se československý vysokoškolský sport stal propagátorem a nositelem moderních tělovýchovných směrů a byl v jistém smyslu protiváhou konzervativního chápání cílů a obsahu tělesné výchovy, jež se po převratu

⁸⁾ V Brně existovalo od roku 1899 vysoké učení technické. Univerzita zde byla založena v roce 1919.

projevovalo v buržoazních tělovýchovných organizacích⁹⁾. Od začátku se v něm uplatňovala a rozvíjela nejvýznamnější sportovní odvětví — lehká atletika, sportovní hry, především odbíjená a košíková, plavání, lyžování a bruslení, v nichž vysokoškolští sportovci dosahovali na svou dobu vynikajících výkonů. Do jeho programu se dostala a jeho zásluhou zlidověla některá sportovní odvětví, zvláště tenis, šerm, jezdectví, která v době nesvobody a v prvních letech po převratu pěstovali jen příslušníci privilegovaných vrstev. Ve vysokoškolském sportu také výrazně vzrostla účast studentek, které se hlavně věnovaly rytmice, tenisu, házené a bruslení. V Praze činila jejich účast z celkového počtu vysokoškoláků sdružených ve vysokoškolském sportu 12,5 procenta (47, s. 162). V této době šířila slávu československého sportu řada vysokoškolských sportovních reprezentantů. Patřili k nim zejména (bez nároku na úplný výčet): atleti V. Drozda, A. Engel, L. Fišer, K. Kněnický, cyklista J. Cihlář, džudisté A. Cíger a K. Zrůbek, kajakářka M. Kohoutová-Pavlisová, kanoisté Vl. Syrovátka a J. Brzák (Rus-Felix), běžec na lyžích Vl. Novák, motorista Z. Pohl, stolní tenisté S. Kolář a M. Kettnerová a mnoho dalších. Vynikla též družstva kolektivních sportů, zejména družstvo odbíjenkářů, košíkářů a ragbistů¹⁰⁾. Ze slovenských vysokoškolských sportovců vynikli zejména atleti J. Viktory, J. Bínovský, lyžař J. Chodák a řada dalších (21, s. 603 — 609). Mimořádnému zájmu se mezi studenty českých a slovenských vysokých škol začala těšit i turistika a jiné druhy pobytu v přírodě. Turistické oddíly vysokoškolského sportu pořádaly výlety, nejrůznější druhy závodů, zúčastňovaly se cestovních soutěží, jezdily na zájezdy do zahraničí atd.

Účastníci vysokoškolského sportu byli vedeni myšlenkou svépomoci a dařilo se jim pěstovat i drahé sporty levně. Současně začali mnozí vysokoškoláci měnit tradiční způsoby studentského života, postupem času opouštěli své hospůdky, přicházeli na hřiště a do tělocvičen a někdejší „flámy“ zaměňovali často za sportovní činnost (47, s. 47).

⁹⁾ Šlo především o Československou obec sokolskou, jejíž vedení se v prvních letech samostatnosti nedovedlo vyrovnat s novými proudy tělovýchovy a sportu a dogmaticky lpělo na obsahu cvičení, jak jej stanovil Tyrš.

¹⁰⁾ Sobola dokumentuje vysokou sportovní úroveň pražských vysokoškoláků těmito údaji: „Atleti pražského VS bojovali řadu let o atletický primát, až v roce 1936 dobyli klubového vítězství ČSR... Vysokoškolští odbíjenkáři se počtem závodních družstev a jejich úrovní stali oporou československého volejbalu. Volejbalisté VS Strakova akademie byli od roku 1924 po dobu deseti let pětikrát mistrovským družstvem... Košíkáři VS Praha byli v republice druhým nejlepším mužstvem... Oddíl stolního tenisu VS rovněž sdružoval naše nejlepší hráče a zaujal v tomto sportovním odvětví v ČSR vedoucí postavení... Ani v zimních sportech nezástával VS pozadu... Vysokoškolští lyžaři byli mezi prvními pěti nejlepšími v republice... Prvenství mezi kluby drželi po dlouhou dobu též krasobruslaři... Rychlobruslaři měli mezi sebou mistry ČSR. Z kanoistického klubu VS vyšli mnohonásobní mistři ČSR, mistři světa v roce 1934 a v roce 1936 olympijští vítězové Rus-Felix, mistryně světa, u nás neporažená kajakářka Marta Pavlisová-Kohoutová... Velkému zájmu se v řadě sportů těšila utkání mezi univerzitami a vysokými školami technickými, označovaná krátce U — T“ (19, s. 32 — 38).

Tehdejší organizace vysokoškolského sportu byla sice zdánlivě složitá, ale ve skutečnosti v soudobých podmínkách velice účelná, neboť nevynechávala žádnou možnost, jak studenty do sportovní činnosti zapojit. Základ tvořila oddílová organizace, tzn. že studenti byli rozdělováni do oddílů a odborů, které se utvářely podle nejrůznějšího klíče. Existovaly oddíly středisek vysokoškolského sportu, oddíly hřišť, kolejí, škol, fakult, oddíly tvořené podle částí Prahy, oddíly krajové a národní. Např. v pražském vysokoškolském sportu se ustavil atletický klub, motoklub, vysokoškolský sport Hlávkovy koleje, oddíly jednotlivých pražských obvodů, ale také Vysokoškolský sport České Budějovice, Vysokoškolský sport Strakova akademie apod. Protože ústavy neměly placené učitele, vedli oddíly studentští organizátoři a cvičitelé, jichž se např. v pražském vysokoškolském sportu vystřídal do roku 1934 na sedm tisíc (47, s. 46). Slovenští studenti, kteří studovali v Praze, založili si už v roce 1921 sportovní kroužek Detvan, který později splynul se slovenským akademickým sportovním klubem Tatran, založeným v roce 1922 (56, s. 178).

Přestože část vysokoškolského studentstva podchytily jiné tělovýchovné a sportovní organizace, např. Sokol a YMCA, byla členská základna vysokoškolského sportu vzhledem k soudobé angažovanosti obyvatelstva v tělovýchově a v porovnání se stavem členství v tělovýchovných, sportovních a turistických organizacích poměrně silná. Např. ve škol. roce 1932/33 bylo ve Vysokoškolském sportu Praha organizováno přes sedm tisíc vysokoškoláků, z toho na 3 500 studentů z Univerzity Karlovy, 3 400 studentů z Českého vysokého učení technického a zbytek z ostatních pražských vysokých škol (47, s. 57). Ne vždy ovšem vstupovali studenti do jeho řad z ryze sportovních důvodů. U mnohých rozhodovaly důvody stavovské, jiné zaujala populární hesla (např. heslo „Krkonoše českému studentstvu“). Zejména však nelze nevidět, že nedostatečná státní péče o studentstvo nutila mnohé vysokoškoláky vstupovat do vysokoškolského sportu pro drobné hmotné výhody, jako bylo např. zlevněné jízdné, slevy ve sportovních obchodech, odborná pomoc v motoristických a leteckých dílnách apod.

Českoslovenští vysokoškolští sportovci sehráli v období před druhou světovou válkou významnou úlohu i v historii mezinárodního studentského sportu, který vznikl v roce 1923 a jehož základní myšlenkou bylo přenést do studentského hnutí ideje olympijských her a dát studentstvu praktickou příležitost k uskutečňování mezinárodní spolupráce. Zprvu byla účast na studentských světových sportovních hrách převážně záležitostí Vysokoškolského sportu Praha, který úzce spolupracoval se sportovní sekci zahraničního odboru Ústředního svazu československého studentstva, starající se o sportovní styky našeho studentstva se studentskými sportovními organizacemi v cizině (1, s. 86). Později, od roku 1935, koordinoval zahraniční styky vysokoškolského sportu jednotlivých vysokoškolských měst Národní výbor pro tělesnou výchovu a sport na vysokých školách ČSR, který se stal jeho vrcholnou institucí. Čes-

koslovenští studentští sportovci se účastnili všech předválečných her, z toho devětkrát letních a šestkrát zimních¹¹⁾, zaznamenali na nich významné úspěchy a získali četné medaile.

Vedoucí osobností československého vysokoškolského sportu mezi dvěma světovými válkami byl již zmíněný *dr. František Smotlacha*, lektor a později docent sportovních her na Univerzitě Karlově a od roku 1919 též na Českém vysokém učení technickém v Praze. Jako odchovanec a cvičitel Sokola vycházel z Tyršových ideí lidovosti a národní zdatnosti. Již jako mladý profesor se zabýval myšlenkou umožnit co největšímu počtu studentů pěstování základních tělesných cvičení a dát jim příležitost ke zdravé rekreaci a k uplatnění sportovních schopností. Studoval tělovýchovná hnutí ve světě, procestoval téměř celou Evropu, navštívil četná významná tělovýchovná střediska a školy, účastnil se světových studentských sportovních her, olympijských her a četných tělocvičných slavností a sjezdů. V roce 1938 byl s delegací sportovních představitelů v Sovětském svazu, jehož úsilí o rozvoj tělesné výchovy a sportu v pokrokovém duchu vysoce oceňoval. To vše mu umožnilo, aby se stal nejen propagátorem moderních směrů tělesné výchovy a sportu, ale aby se také zařadil mezi naše přední tělovýchovné odborníky.

V souladu s oficiálním úsilím o zajištění národního zdraví uplatňoval Smotlacha ve vysokoškolském sportu vlastní, tzv. biologickou metodu (biogymniku), která měla vrátit člověka k přírodě — k životu pokud možno přírodnímu, ovšem se zkušeností „celých věků“. Tím se měla lišit od nesprávného výkladu tohoto hesla, chápaného jako návrat k primitivnímu životu (43, s. 19). Prakticky ji realizoval tím, že

- do programu činností vysokoškolského sportu zavedl základní gymnastická cvičení, cvičení lehkotletická, sportovní hry, lyžování, bruslení a sáňkování, čímž — z biologického hlediska — osobnost studentů všestranně rozvíjel,
- propagací a zavedením všech druhů turistiky do programu vysokoškolského sportu uplatňoval rousseauovský požadavek návratu k přírodě,
- veškerou tělocvičnou, sportovní a turistickou činnost organizoval nepřetržitě a nepřerušoval ji ani dobou vysokoškolských prázdnin,
- spojoval tělesná cvičení s fyzickou prací, kterou studenti vykonávali při údržbě a úpravě hřišť a jiných tělocvičných zařízení,
- do cvičebních jednotek zařazoval zpěv.

Smotlacha byl neobyčejně plodný autor četných statí a článků o tělesné výchově¹²⁾. Od roku 1925 vydával věstník vysokoškolského sportu s názvem

11) Letní hry se konaly v roce 1923 v Paříži, 1924 — Varšava, 1927 — Řím, 1928 — Paříž, 1930 — Darmstadt, 1933 — Turín, 1935 — Budapešť, 1937 — Paříž, 1939 — Monako. Zimní hry byly uspořádány roku 1928 v Cortina d'Ampezzo, 1930 — Davos, 1933 — Bardonecchia, 1935 — Sv. Mořic, 1937 — Zell am See, 1939 — Trondheim.

12) Přehled odborných a vědeckých prací za léta 1910 — 1938 obsahuje více než pět set titulů, které vycházely jako samostatné publikace a v různých časopisech.

Studentský sport a tělocvik s přílohou *Marathon*, která pak od roku 1933 vycházela samostatně. Od roku 1927 vycházela jeho revue pro hry, sport, skauting a tělocvik s názvem *Nová tělesná výchova*, kolem níž se soustředila řada tehdejších předních tělovýchovných pracovníků především z řad středoškolských profesorů tělesné výchovy, jako např. *dr. Vladimír Hanák*, *dr. František Gargela*, *dr. Václav Fiala*, *Jiří Wála aj.* Smotlacha je též autorem řady publikací, z nichž jsou nejznámější *Základy vědecké tělesné výchovy*, *Dějiny vědy o tělesné výchově* a *Kniha o vysokoškolském sportu*. Ve spojení s Novou tělesnou výchovou vydával Smotlacha knihovnu *Nové tělesné výchovy*, v níž vycházely práce pracovníků ústavu tělesné výchovy při Univerzitě Karlově a při Českém vysokém učení technickém. Do roku 1938 to bylo více než třicet titulů.

K dalším významným osobnostem československého vysokoškolského sportu v období mezi dvěma světovými válkami patřili zejména:

— *František Majda* (1886—1960), středoškolský profesor v Brně, známý svou vynikající pedagogickou činností, který do vysokoškolského sportu zavedl soutěž v lehkotletickém pětboji a rozšířil mezi brněnskými vysokoškoly zájem o plavání, lyžování a bruslení;

— *František Vojšta* (1902—1972), známý brněnský vysokoškolský pracovník a vynikající znalec v oboru lehké atletiky;

— *Jan Procházka*, vedoucí lektorátu tělesné výchovy na Univerzitě Komenského v Bratislavě a první předseda Vysokoškolského sportu v Bratislavě;

— *Jiří Wála* (1897—1960), původně středoškolský profesor, propagátor vysokoškolské turistiky, především vodní turistiky, po osvobození pak první profesor pro obor teorie tělesné výchovy na Univerzitě Karlově.

Koncepcí vysokoškolského sportu se vedle tělovýchovných pedagogů zabývali i významní veřejní činitelé a vědecké kapacity. Byli mezi nimi především — profesor a pozdější rektor Univerzity Karlovy *MUDr. Karel Weigner* (1874—1937),

— známý brněnský fyziolog *MUDr. Eduard Babák* (1873—1926) a

— profesor a pozdější rektor Univerzity Komenského *MUDr. Stanislav Kostlivý*, kteří upozorňovali na zdravotní účinky organizovaného pobytu v přírodě a objevovali a oceňovali výchovnou úlohu tělovýchovné a sportovní činnosti.

Sportovní život studentů Univerzity Karlovy i ostatních pražských vysokoškoláků byl z valné části soustředěn v prostorách (v tělocvičnách a na hřištích) Strakovy akademie, která byla sice po převratu na krátkou dobu zabrána pro účely ministerstva zásobování, ale pak byla dána k dispozici studentům jako prozatímní akademický dům. Ústředí vysokoškolského sportu Praha, v němž stále měli rozhodující slovo pracovníci a studenti Univerzity Karlovy, používalo podle stavu roku 1938 dále těchto tělovýchovných zařízení:

— tělocvičny v Marathonu, v gymnáziích v Resslově, Lazarské a Křemencově ulici a v tehdejších kolejích Švehlově a Masarykově;

— hřiště na Albertově, pod Karlovem, na Císařské louce, u Radiostanice, na Petrském nábřeží, na Manínách, v tehdejší koleji Švehlově a Masarykově, u Budče, na Letné, ve Studentské kolonii, v Dejvicích, v Braníku a v Lobkovické zahradě;

— loděnice na Císařské louce, na smíchovském nábřeží, v Braníku „Na Mlýnku“;

— plovárny v Axe, v Tyršově domě, v Klimentské ulici, na Klárově, Vyšehradskou, vojenskou a v Braníku „Na Mlýnku“;

— střelnice v Kobylisích a v Milovicích — obě vojenské;

— letiště a hangár v Letňanech;

— turistickou chatu a táborovou rezervaci na Padrti v Brdech a letní farmu tábornického pobytu na Libeňském ostrově (42, s. 135).

3. 2. 2 Tělesná a branná výchova na vysokých školách v době ohrožení republiky fašistickým Německem

Vysokoškolský sport se rozvíjel na demokratických základech a již začátkem třicátých let — v době, kdy pod hrozbou fašismu docházelo mezi studenty k politické diferenciaci — sehrál v nejednotném studentském hnutí buržoazní Československé republiky demokratizační a konsolidační úlohu. Tento trend se ještě výrazněji projevil po uchopení moci Hitlerem v Německu, kdy se navíc ve vysokoškolském sportu velmi výrazně uplatnilo branné hledisko. Již v té době měl Vysokoškolský sport Praha branný odbor, který se zasloužil o to, že se tělovýchovná a technická složka branné výchovy na pražských vysokých školách od počátku uskutečňovala ne proklamativně, ale prakticky, především prostřednictvím sportů ve volné přírodě, rohování, džuda, pěstováním střelby, motorismu a bezmotorového a motorového létání (47, s. 182, 386—398). Dokresluje to např. skutečnost, že Vysokoškolský aeroklub v Praze měl v roce 1932 největší letecký provoz ze všech leteckých klubů v republice a velký počet sportovních letců (47, s. 342). Branný odbor vysokoškolského sportu se též zasazoval o zavedení povinné branné výchovy do vysokoškolských studijních programů.

Když se ke konci třicátých let stalo nebezpečí nacistické agrese pro nás vysoce akutním problémem, ukázalo se, že v péči o fyzickou zdatnost a o morální postoje vysokoškolské mládeže k obraně vlasti není již možno spoléhat jen na její zájem, ale že je nutno fyzickou a brannou připravenost zajišťovat u všech studentů. Tuto otázku řešil zákon o branné výchově (65 a). Příslušné vládní nařízení (60) nechalo však na sebe dlouho čekat, takže opatření ministerstva školství a národní osvěty, na jehož základě byl dobrovolný vysokoškolský sport přebudován v povinnou tělesnou a brannou výchovu vysokoškolských studentů, bylo uvedeno v život až těsně před Mnichovem (62 a). Přestože nemělo v českých zemích dlouhého trvání, výrazně ovlivnilo koncepci

vysokoškolské tělesné výchovy, a to nejen před uzavřením vysokých škol, ale i v prvních letech po osvobození.

Výnos ministerstva školství rozpracovával požadavky zákona do podmínek vysokých škol a tělesnou výchovu plně podřídil potřebám branné výchovy. Do studijních programů vysokých škol zařadil kromě jiného jako učební předmět tzv. *brannou přípravu tělesnou* pro všechny studenty mající československé státní občanství, kteří ji byli povinni absolvovat až do konce semestru, v němž studenti — muži dosáhli 22. roku a studentky 21. roku věku. Jejím účelem bylo „zabezpečiti zdraví, starati se o plný rozvoj všech tělesných schopností, vyrovnávati škodlivé účinky jednostranného zaměstnání, snažiti se o harmonický soulad těla a ducha a vychovávat vysokoškolskou mládež pro obranu státu“ (62 a, s. 8). Branná příprava tělesná měla též působit ke zvyšování tělesné zdatnosti a odolnosti proti únavě, k zvykání tělesné námaze a tělesným útrapám a vychovávat k osobní statečnosti, ke smyslu pro celek, ke kázní (tamtéž). Obsah branné přípravy tělesné tvořila v prvních dvou semestrech základní cvičení tělovýchovná. Šlo o „přirozený tělocvik“, prováděný na zdravém vzduchu a doplněný sportovními hrami. Zdůrazňovala se hlavně cvičení, mající význam pro budoucí brance (chůze, běh, házení, skoky, cviky rovnováhy, šplh, zdolávání překážek, úpoly, sportovní hry a plavání). Cvičení studentek byla přizpůsobena schopnostem žen. Základní cvičení tělovýchovná byla zakončována zkouškou zdatnosti. Ve třetím a čtvrtém semestru byli studenti povinni absolvovat „sportovní cvičení I“, v nichž se prováděl výcvik mužů v lehké atletice, v plavání, v boxu nebo v sebeobraně (džiu-džitsu) a ve střelbě, výcvik žen pak v lehké atletice, plavání, v sebeobraně a v jedné kolektivní sportovní hře (košíkové, házené nebo odbíjené). Ve všech dalších semestrech studia pěstovali studenti, pokud ještě podléhali povinné branné přípravě tělesné, podle vlastního výběru jeden druh ze „sportovního cvičení II“. K nim patřila tato sportovní odvětví: lehká atletika, plavání, sebeobrana (džiu-džitsu), šerm, box (jen muži), rugby (jen muži), kolektivní sportovní hra (košíková, házená, odbíjená — jen ženy), střelba, jízda na koni, výcvik v řízení motorových vozidel, plachtění, létání, veslování a vodní turistika, jízda na kolech, jízda na lyžích a zimní turistika. Cvičení v dalších sportovních odvětvích, jako byly nářadový tělocvik (sportovní gymnastika), kopaná, košíková, házená, lední hokej, odbíjená, tenis, bruslení, pěší turistika s pobytem v přírodě, táboření atd., se mohli studenti účastňovat nepovinně.

Kromě těchto cvičení se studenti — muži povinně podrobovali *brannému výcviku*, a to až do konce semestru, v němž dosáhli 30. roku věku. Jeho účelem bylo seznámit je se základy vojenského výcviku, částečně je připravit pro funkci důstojníků v záloze, pro pomocné a ochranné služby a pro jiné úkoly obrany státu. Obsah branného výcviku tvořila pořadová cvičení, cvičení se zbraní, teorie a praktický výcvik ve střelbě, pochodová cvičení a polní cvičení v terénu (aplikace znalostí ve čtení map a v odhadování vzdáleností)

a dále pak cvičení průzkumná a spojovací a bojová cvičení. Branný výcvik se realizoval jednak třemi pochodovými cvičeními ve školním roce, jednak ve čtrnáctidenním studentském výcvikovém táboře (62 a, s. 20)¹³⁾.

Pro realizaci branné průpravy tělesné byly zmíněným výnosem zřízeny speciální instituce — ústavy pro tělesnou výchovu a lektoráty, a to: *Ústav pro tělesnou výchovu na českých vysokých školách v Praze, Ústav pro tělesnou výchovu na českých vysokých školách v Brně a Ústav pro tělesnou výchovu na vysokých školách v Bratislavě* (62 a, s. 22), který však již pro rychlý spád politických událostí nebyl před rozpadem Československa vybudován (56, s. 180). Na ostatních československých vysokých školách, tj. na Vysoké škole báňské v Příbrami, na Cyrilometodějské bohoslovecké fakultě v Olomouci a na Vysoké škole technické dr. M. R. Štefánika v Košicích, byly zřízeny *tělovýchovné lektoráty*¹⁴⁾. Vedoucími orgány jednotlivých ústavů byla kuratoria, v nichž zasedali zástupci každého profesorského sboru všech vysokých škol, pro něž byl příslušný ústav určen, zástupci studentských zdravotních ústavů a ředitelé ústavů.

Zřízením těchto ústavů a lektorátů byla zahájena *druhá* etapa institucionálního zabezpečení tělesné výchovy na československých vysokých školách.

3. 2. 3. *Situace tělesné výchovy na vysokých školách po Mnichovu a její zánik v českých zemích*

Úspěšnou činnost vysokoškolského sportu a rozvinutí povinné tělesné a branné výchovy však na československých vysokých školách násilně přervala okupace českých zemí fašistickými hordami a druhá světová válka. Nacisté brutálně potlačili demonstrace, jimiž náš lid dal 28. října 1939 najevo svůj odpor proti okupaci, a první úder vedli proti stánkům naší národní vzdělanosti. 17. listopadu téhož roku uzavřeli v českých zemích vysoké školy a studentstvo postihli bezpříkladným násilím a terorem. Mnoho vysokoškolských studentů a učitelů bylo povražděno, uvrženo do koncentračních táborů nebo nahnáno na nucené práce do Německa a činnost veškerého českého vysokého školství ustala. Tento surový zákrok proti samé podstatě české národní kultury, který znamenal i konec vysokoškolské tělesné a branné výchovy, měl zastrašit všechny vrstvy národa a byl předzvěstí, že je v sázce sama národní existence. Odkaz českých studentů došel však ve světě uznání a 17. listopad se začal slavit jako Mezinárodní den studentstva.

Na Slovensku se po 15. březnu 1939 dostaly vysoké školy pod diktát klerofašismu. Tzv. Slovenský stát již neměl zájem realizovat směrnice Českoslo-

¹³⁾ Ostatní opatření, stanovená zmíněným výnosem, tj. zavedení „branné průpravy mravní a naukové“ a „výcviku v pomocných a ochranných službách“, se přímo netýkala tělesné výchovy.

¹⁴⁾ Obdobné instituce byly zřízeny na německých vysokých školách.

venské republiky a v důsledku toho Ústav pro tělesnou výchovu na vysokých školách v Bratislavě již vybudován nebyl. V té době v Bratislavě existoval jen Vysokoškolský šport, který se snažil i nadále rozvíjet sportovní činnost a udržet si svou organizační samostatnost mimo rámec fašistických organizací. Když pak klerofašistický režim zesílil, byl v roce 1942 rozpuštěn a jeho činnost byla přenesena na Združenie vysokoškolského studentstva. Při sdružení vznikl tělovýchovný ústav, který měl organizovat tělovýchovnou činnost vysokoškoláků. Jeho činnost se však nerozvinula a vysokoškolský šport ke konci existence slovenského státu upadl.

Po rozbití republiky a okupaci českých zemí demonstrovali českoslovenští vysokoškolští sportovci svou touhu po svobodě a míru ještě na akademických hrách v Monaku, které v roce 1939 uspořádalo pokrokové světové studentské hnutí na protest proti zfašizovaným studentským hrám ve Vídni. Tím však skončila nejen reprezentace československého vysokoškolského sportu, ale i činnost světových studentských sportovních her.

Čeští a slovenští studenti se nikdy nesmířili s činy německých okupantů, ale zapojovali se do ilegálního boje proti nim a nejméně jeden z nich položil za osvobození Československa svůj život (19, s. 13).

3. 3. **Vysokoškolská tělesná výchova v době od osvobození do současnosti**

3. 3. 1 *Obnovení vysokoškolské tělesné výchovy a její situace do roku 1952*

Bezprostředně po osvobození naší vlasti Sovětskou armádou v roce 1945 nastalo období soustředěného úsilí o překonání důsledků nacistické hrůzovlády a škod, které u nás okupanti napáchali. V českých zemích — v Praze a v Brně — byly znovu otevřeny vysoké školy a další vysoké školy — v Plzni, Hradci Králové, Olomouci a v Ostravě — byly nově zřízeny. Současně s nimi byla obnovena povinná tělesná výchova a v souvislosti s tím znovu zahájena činnost ústavů pro tělesnou výchovu na vysokých školách. Zajistit jejich pedagogickou práci byl však úkol velmi obtížný, neboť již v prvních měsících muselo být do povinné tělesné výchovy zařazeno na 25 000 studentů (11, s. 23), pro něž bylo třeba desítek učitelů a mnoha tělovýchovných objektů. Od školního roku 1946/47 se tento proces odehrával i na Slovensku, kde v té době existovaly tři vysoké školy, a to Univerzita Komenského, založená v roce 1919, Slovenská vysoká škola technická, založená v roce 1938, a Vysoká škola obchodní (dnešní Vysoká škola ekonomická), založená v roce 1940.

Pokud šlo o cíle a úkoly obnovené tělesné výchovy na vysokých školách, pracovaly ústavy pro tělesnou výchovu podle předpisů, vydaných pro vysokoškol-

skou brannou výchovu v roce 1938. Byla obnovena branná příprava tělesná, sportovní cvičení I a II a velký důraz byl kladen na branný výcvik. Jejich obsah byl však v průběhu roku 1945 a 1946 upraven novými osnovami¹⁵⁾. Zkoušky zdatnosti konali studenti zpočátku podle směrnic z roku 1938. Později — od školního roku 1949/50 — byly tyto zkoušky nahrazeny soutěžemi o Tyršův odznak zdatnosti.

Provoz ústavů pro tělesnou výchovu narážel ovšem na četné obtíže. Nejcitelnější byl nedostatek tělovýchovných zařízení, která v průběhu okupace zchátrala nebo byla převzata pro jiné účely. Tak např. ústav pro tělesnou výchovu na vysokých školách v Praze disponoval pouze tělocvičnami v Marathonu a v Růžové ulici, hřišti Na Růžku v Praze-Dejvicích, na Císařské louce, ve Strašnicích, na Albertově, na Manínách, na náměstí Kyjevské brigády a ve Stromovce, loděnici na Smíchově a jednou lyžařskou chatou ve Špindlerově Mlýně.

Vysokoškolský sport se po osvobození jako zájmová studentská činnost znovu konstituoval v Praze a také v Bratislavě znovu zahájil činnost Vysokoškolský šport Bratislava.

S obnovou státní správy se v osvobozeném Československu začalo současně obnovovat a na nových základech budovat studentské hnutí. Znovu byl ustaven Československý svaz studentstva, z jehož iniciativy byl v roce 1946 na prvním studentském kongresu založen v Praze Mezinárodní svaz studentstva a tragický 17. listopad byl potvrzen za mezinárodní studentský den. Mezinárodní svaz studentstva, který dnes sdružuje národní studentské organizace ze všech kontinentů a rozvíjí politickou, kulturní a odbornou činnost za zlidovění vzdělání a za zlepšení životních a studijních podmínek posluchačů vysokých škol, podporuje také od svého vzniku pořádání světových studentských sportovních her. Jeho zásluhou se již v roce 1947 konaly první poválečné zimní hry v Davosu a první poválečné letní hry v Paříži, na nichž českoslovenští studentští sportovci skvěle obstáli. V celkové klasifikaci se v Paříži mezi 17 států umístili jako první.

V roce 1947 nastaly u nás průtahy v uskutečňování budovatelského programu Národní fronty jak v oblasti hospodářské a sociální výstavby, tak i v oblasti kultury a školské politiky. Reakční živly se všemožně snažily znemožnit vývoj socialismu v naší republice. Jejich úsilí vyvrcholilo pokusem o puč, který však pracující lid v únoru 1948 rozdrtil. Únorové vítězství nad buržoazií se stalo historickým předělem v životě našich národů. Dopršilo přerůstání národní a demokratické revoluce v revoluci socialistickou a zajistilo, že se český a slovenský lid mohl dát cestou budování socialismu v naší vlasti.

15) Šlo především o nové osnovy základních tělesných cvičení (výnos ministerstva školství č. C-105 397-45-III), osnovy plavání a výcviku v záchraně tonoucích (č. C-4 773/46-III), osnovy střelby (č. C-11 216/46-III) a nově stanovené požadavky na zkoušku zdatnosti (č. C-246/46-III).

Tyto události nemohly zůstat bez vlivu na vývoj československého vysokého školství. Začalo období jeho nebývalého rozmachu¹⁶⁾, přičemž jedním z hlavních rysů nové vysoké školy se stala komplexní péče o studenty včetně péče o jejich fyzický rozvoj.

Únor 1948 se stal historickým mezníkem také v boji za jednotu československého tělovýchovného hnutí. Skoncoval s jeho roztržitostí a umožnil organické sjednocení celé naší tělesné výchovy. V roce 1949 byla zákonem zavedena státní péče o tělesnou výchovu a sport (65 b), kodifikována činnost obrozeného Sokola jako jednotné lidové tělovýchovné organizace, a tak položeny základy československého tělovýchovného hnutí v podmínkách přechodu od kapitalismu k socialismu.

Na pozadí tohoto celkového vývoje se dále formovaly i podmínky pro růst vysokoškolské tělesné výchovy a vysokoškolského sportu. Nová doba vyžadovala však i nové metody a formy práce. Zatímco se v dobrovolném vysokoškolském sportu, který byl mezitím zreorganizován a byl v té době reprezentován vysokoškolskými sokolskými jednotami, zvětšila členská základna a zajistila se pravidelná činnost některých sportovních oddílů, povinná vysokoškolská tělesná výchova, vtěsnaná za nových podmínek do přežitých organizačních struktur dosavadních ústavů pro tělesnou výchovu, se nemohla dále úspěšně rozvíjet. Ústavy, které byly po personální a hospodářské stránce podřízeny některému z rektorátů (v Praze rektorátu Univerzity Karlovy), ale po stránce pedagogické neodpovídaly za svou činnost nikomu, se od bouřlivě se rozvíjejícího života vysokých škol stále více a více vzdalovaly a dostávaly se do izolace. To nejen podvazovalo jejich vlastní tělovýchovnou práci, ale také oslabovalo ideově výchovnou složku tělovýchovného procesu.

Na tuto situaci upozornila vysokoškolská rada Univerzity Karlovy, jež se na svém zasedání 26. června 1952 zabývala dosavadní činností Ústavu pro tělesnou výchovu na vysokých školách v Praze a usnesla se doporučit, aby ústav byl rozdělen na katedry tělesné výchovy, které měly být zřízeny na jednotlivých vysokých školách. Tím se měla lépe zajistit pedagogická práce lektorů tělesné výchovy a její kontrola a měl se zlepšit styk těchto tělovýchovných pracovišť s jednotlivými fakultami a též s novými vysokoškolskými pracovišti — s katedrami vojenské přípravy (66 a). 3. července 1952 se konala na ministerstvu školství porada, na níž byly zejména projednány nedostatky a překážky, které se stavěly v cestu plnému rozvinutí činnosti ústavů a řádnému pro-

16) Vznikly další vysoké školy, z nichž nejvýznamnější byly: Vysoká škola chemickotechnologická v Pardubicích (1950), Vysoká škola strojní a elektrotechnická v Plzni (1950), Vysoká škola chemickotechnologická v Praze (1952), Vysoká škola dopravní v Žilině (1952), Vysoká škola technická v Košicích (1952), Vysoká škola zemědělská v Nitře (1952), Vysoká škola dřevařská a lesnická ve Zvolenu (1952), Vysoká škola strojní a textilní v Liberci (1953), později pak Univerzita Pavla Josefa Šafárika v Košicích a řada dalších.

vádění tělesné výchovy na vysokých školách. Současně byl posouzen návrh na širší uplatnění sovětských zkušeností v oblasti vysokoškolské tělesné výchovy, a to i pokud šlo o její organizační strukturu¹⁷). 10. července 1952 předložil také rektorát Vysoké školy báňské v Ostravě návrh, aby byla na této vysoké škole zřízena katedra tělesné výchovy, která by převzala úkoly dosavadního ústavu (62 c, priora). Obě uvedené vysoké školy vycházely z myšlenky, že jen zdraví, tělesně a duševně zdatní absolventi vysokých škol mohou vrátit našemu lidu kapitál, který investoval do jejich výchovy, a že vychovávat s velkými investicemi vysokoškolské kádry a nezabezpečit současně péči o jejich zdraví, tělesnou zdatnost a všestrannost je neekonomické a ve své podstatě nesprávné.

Ministerstvo školství použilo předložených návrhů jako podkladu pro celkovou reorganizaci tělesné výchovy na vysokých školách, přičemž rozhodlo zrušit ústavy pro tělesnou výchovu a zřídit v duchu nového zákona o vysokých školách na jednotlivých vysokých školách *katedry tělesné výchovy* a na všech lékařských fakultách *katedry tělesné výchovy a tělovýchovného lékařství* (62 c). Likvidace dosavadních ústavů pro tělesnou výchovu byla provedena k 15. lednu 1953 (62 d), přičemž majetek těchto ústavů přešel a byl rozdělen na nově zřízené katedry tělesné výchovy. V roce 1953 byly katedry tělesné výchovy zřízeny také na nově se utvářejících vysokých a vyšších pedagogických školách.

Těmito opatřeními, jež se setkala s pochopením jak stranických orgánů, tak vedení vysokých škol, byla zahájena *třetí* etapa institucionální výstavby tělesné výchovy na českých a slovenských vysokých školách. Katedry tělesné výchovy, jichž postupem času vzniklo více než čtyřicet, se záhy v celé naší republice staly centry veškeré vysokoškolské tělovýchovné a sportovní činnosti. Jejich společné úkoly byly zformulovány na dnes již historické první celostátní poradě jejich vedoucích, konané před zahájením školního roku 1952/53 v Cholticích¹⁸). Veliký pokrok byl i v tom, že nová tělovýchovná pracoviště vysokých škol začala svou práci plánovat (62 e), že ministerstvo školství jejich práci systematicky řídilo a že ji kontrolovalo (22, 23).

¹⁷) Jednání se účastnil za Ústav pro tělesnou výchovu na vysokých školách v Praze Jiří Jelínek, za ústav v Plzni Boleslav Kadlec, za ústav v Hradci Králové Eduard Šébl, za ústav v Brně Augustin Čáp, za ústav v Olomouci Vladimír Hanák, za ústav v Ostravě Oldřich Ries, za ústav v Bratislavě Julius Štancel a za ústav v Košicích Vratislav Kaprál. Zastoupena nebyla pouze pedagogická fakulta v Českých Budějovicích a Vysoká škola chemicko-technologická v Pardubicích, kde dosud nebyly ústavy zřízeny. Porady se účastnili též zástupci ministerstva národní obrany a někteří vedoucí kateder vojenské přípravy vysokých škol.

¹⁸) Katedrám bylo uloženo:

- zvyšovat politickou a odbornou úroveň členů učitelských sborů a vytvořit na všech katedrách dobré pracovní kolektivy,
- plně rozvinout ideově výchovnou, vzdělávací a propagační práci mezi studující mládeží,
- zkvalitnit výuku tělesné výchovy,
- položit základy pro soustavnou vědeckovýzkumnou práci v oblasti tělesné výchovy a
- plánovat veškerou činnost a zajistit kontrolu plnění plánu (22).

Na Univerzitě Karlově probíhalo institucionální zabezpečování tělesné výchovy po zrušení Ústavu pro tělesnou výchovu na vysokých školách v Praze takto: Nejprve vznikla jedna katedra tělesné výchovy pro celou univerzitu, přičemž byl do jejího čela postaven dosavadní lektor ústavu *Josef Polívka* (66 b). O rok později — 2. července 1953 — projednávala vysokoškolská rada Univerzity Karlovy podrobně problematiku tělesné výchovy na univerzitě a usnesla se zřídit na jednotlivých fakultách kabinety tělesné výchovy (66 c), aby její sepětí s životem fakult bylo ještě těsnější. O tělesné výchově na univerzitě se znovu jednalo v červnu roku 1954 s tím výsledkem, že celouniverzitní katedra tělesné výchovy byla rozdělena na dvě katedry: jedna byla zřízena pro fakulty přírodovědeckého zaměření a druhá pro fakulty humanitní (66 d). Od školního roku 1955/56 byl vedením katedry tělesné výchovy na fakultách přírodovědeckého zaměření pověřen bývalý vedoucí Ústavu pro tělesnou výchovu na vysokých školách v Brně a později pracovník ministerstva školství *Augustin Čáp* a vedením katedry tělesné výchovy na fakultách humanitních *Jiří Jirousek* (66 e). Postupem času docházelo na Univerzitě Karlově ke zřizování dalších kateder tělesné výchovy. Nyní jich existuje osm¹⁹), které v současné době zajišťují tělovýchovnou, sportovní, turistickou a pohybově rekreační činnost pro cca šestnáct tisíc studentů.

3. 3. 2 Utváření systému socialistické tělesné výchovy na českých a slovenských vysokých školách

Zřízení kateder tělesné výchovy je v historii československé tělesné výchovy a sportu významným mezníkem nejen proto, že byla vytvořena nová, dokonalejší organizační základna tělesné výchovy na vysokých školách, ale především tím, že započal nástup k budování vysokoškolské tělesné výchovy na socialistických principech. Přes počáteční obtíže se vnesl do práce kateder systém, jednota a řád. Tělesná výchova se začala zbavovat své izolovanosti a propracovávala se k tomu, že ji vysoké školy začaly postupem času brát na vědomí a pokládat ji za součást celkového výchovného působení na vysokoškolskou mládež. Přispěly k tomu vhodné formy výchovně vzdělávací a výcvikové práce. Vedle základní tělesné výchovy, v níž studenti procházejí vý-

¹⁹) Jde o tato pracoviště:

- katedru tělesné výchovy na humanitních fakultách,
- katedru tělesné výchovy na matematicko-fyzikální fakultě,
- katedru tělesné výchovy na přírodovědecké fakultě,
- katedru tělesné výchovy na fakultě všeobecného lékařství,
- katedru tělesné výchovy na fakultě dětského lékařství,
- katedru tělesné výchovy na lékařské fakultě v Hradci Králové,
- oddělení tělesné výchovy na katedře tělesné výchovy a tělovýchovného lékařství v Plzni,
- katedru tělesné výchovy na pedagogické fakultě v Brandýse nad Labem, jež však dosud zajišťuje též oborové studium tělesné výchovy.

cvikem v gymnastice, lehké atletice, v některých sportovních hrách a v plavání, se uplatňovala výběrová tělesná výchova, která měla za úkol uspokojovat zájmy studentů v různých sportovních odvětvích. Po čase se obsah tělesné výchovy na většině vysokých škol ustálil tak, že základní tělesné výchově se povinně učilo v prvních a druhých ročnících a některou ze sportovních disciplín, které katedra tělesné výchovy vypsalala, zapisovali studenti podle svých zájmů ve třetích a ve čtvrtých ročnících. Výchovně i výcvikově významnou, současně však i atraktivní součástí povinné tělesné výchovy se pro většinu studentů staly letní a zimní výcvikové kurzy, v nichž studující mládež procházela kursem turistiky a pobytu v letní přírodě a kursem lyžování a pobytu v zimní přírodě. Pro zdravotně oslabené studenty se začala organizovat zvláštní tělesná výchova. Současně se uplatňoval požadavek, aby se učitelé kateder zabývali vědeckým rozpracováním problematiky svého oboru.

Organizované úsilí kateder tělesné výchovy, nepostrádající ve svých začátcích projevy spontánního nadšení, přinášelo brzy své výsledky. Učitelé kateder se ve své většině aktivně přihlásili k této nové progresivní koncepci, vžívali se do úlohy socialistických pedagogů a v procesu tělovýchovné a sportovní činnosti se učili uplatňovat prvky politickovýchovného působení. Úspěchy se dostavovaly zejména tam, kde se členové katedry zapojovali do celkového života příslušné fakulty.

V témže roce, v němž byly zřízeny na vysokých školách katedry tělesné výchovy — v roce 1952 — přijaly stranické a vládní orgány v zájmu dalšího rozvoje tělesné výchovy a sportu usnesení o opatřeních k zabezpečení tělesné výchovy a sportu (59 a), které uložilo zavést její jednotné státní řízení a vytvořit novou organizační strukturu pro její provádění. Současně schválilo Národní shromáždění nový — v pořadí druhý zákon o organizaci tělesné výchovy (65 c), jímž byla tělesná výchova uznána za významnou složku kultury a za neodlučitelnou součást komunistické výchovy.

Oba dokumenty měly vliv i na vysokoškolskou tělesnou výchovu, jejíž povinné formy se měly doplňovat dobrovolnou tělesnou výchovou, organizovanou po linii revolučního odborového hnutí. Za tím účelem byla pro členy Odborového svazu zaměstnanců a studentů vysokých škol a vědeckých ústavů zřízena dobrovolná sportovní organizace s názvem *Slavia*. Vlivem těchto opatření vzrostl po roce 1952 značně počet vysokoškolských tělovýchovných jednot, které se ustavily takřka při každé fakultě ([35, s. 30]).

Také ministerstvo školství obohatilo v zájmu širšího rozvoje vysokoškolské tělesné výchovy její provádění o novou formu, když v roce 1954 zavedlo tzv. *fakultativní tělesnou výchovu* jako další zájmovou tělovýchovnou, sportovní a turistickou činnost řízenou katedrami (62 f). Ve fakultativní tělesné výchově se měla plánovitou činností zejména dále zvyšovat tělesná zdatnost studentů a ještě výrazněji rozvíjet sportovní činnost. Tato forma se brzy ujala, přičemž s největší oblibou se mezi studenty setkaly odbíjená, košíková, ly-

žování a turistika. Na řadě vysokých škol se ujalo džudo, sportovní gymnastika a řada dalších sportovních odvětví (35, s. 32).

Za této situace nastoupily vysoké školy jako celá československá veřejnost do příprav na I. celostátní spartakiádu, jež se konala v roce 1955 k oslavě 10. výročí osvobození naší vlasti Sovětskou armádou. V celostátním úsilí o její zabezpečení znamenala účast vysokoškoláků významnou pomoc a přispěla k úspěchu spartakiády²⁰].

Rychlý rozvoj vysokých škol v letech 1950 — 1955 měl kladný vliv v kulturní oblasti našeho života, přinesl však s sebou i řadu problémů. Bylo proto nutno obrátit pozornost vysokoškolských pedagogů ke kvalitě výchovně vzdělávací práce a k otázkám ideologické a vědecké činnosti (59 f). V souvislosti s příslušnými opatřeními byla zdůrazněna také úloha tělesné výchovy v procesu vysokoškolského studia v tom smyslu, že zájmy studentstva nelze natrvalo uspokojovat jen dosavadními formami tělesné výchovy a že bude pro celou naši tělovýchovu cenné obnovit a důsledně rozvinout pokrokové tradice našeho vysokoškolského sportu.

Úkolu obnovit vysokoškolský sport se ve spolupráci s jeho příznivci opět iniciativně ujaly katedry tělesné výchovy. V krátké době zkoncipovaly, zorganizovaly a rozvinuly systém tzv. sportovních přeborů na vysokých školách, do nichž se již v prvních letech podařilo zapojit tisíce studentů²¹]. Jejich základ tvoří soutěže na jednotlivých vysokých školách. Na ně navazují soutěže mezi jednotlivými vysokými školami v příslušném vysokoškolském městě a oblastní soutěže. Finálové soutěže se konají v jednotlivých sportech v různých vysokoškolských městech jako akademická mistrovství ČSSR. Na Slovensku se zpočátku konala samostatná slovenská akademická mistrovství ve formě tzv. Celoslovenských dnů tělesné výchovy a sportu, od školního roku 1961/62 se však slovenské soutěže včlenily do jednotného systému, platného pro sportovní přebory vysokých škol v celé republice. Také ideově politicky, kulturně a propagačně vyznívají přebory stále lépe, neboť vysoké školy, pověřené jejich pořádáním, zařazují do nich vedle sportovního programu i významné akce ideově politické a kulturní důležitosti.

Tento celkový trend podpořil i nově založený Československý svaz tělesné výchovy, na nějž byla v roce 1956 přenesena v pořadí již třetím zákonem o tělesné výchově (65 d) funkce zrušených státních orgánů pro tělesnou výchovu

²⁰] Podle obecně přijaté koncepce byli vysokoškolští studenti zapojeni do nácviку skladeb ROH. Nacvičovalo je více než 21 000 studentů a studentek. Z nich pak na místních spartakiádách jich cvičilo více než 14 000, na krajských a oblastních spartakiádách přes 6 000 a na finálním strahovském vystoupení 5 620. Studenti pomohli zajistit i vystoupení jiných složek a mnozí pracovali na spartakiádě v různých funkcích, např. jako tlumočníci, zdravotníci, průvodci cizinců, pořadatelé apod.

²¹] Již ve školním roce 1956/57, kdy byly sportovní přebory konány poprvé, se soustředilo v šesti sportech, přičemž bylo celostátně zaznamenáno na 17 000 startů. V dalším školním roce bylo evidováno již přes 21 000 startů. Dnes je počet sportů, v nichž se sportovní přebory konají, trojnásobný a počet startů ročně se ustálil na cca 50 000.

a sport. V zájmu dalšího rozvoje vysokoškolského sportu byla při ústředním výboru tělovýchovného svazu ustavena komise pro dobrovolnou tělesnou výchovu na vysokých školách, která se později změnila v tzv. *Radu vysokoškolského sportu* ústředního výboru Československého svazu tělesné výchovy. Rada se stala poradním orgánem předsednictva ústředního výboru pro otázky vysokoškolského sportu a současně plnila úkol představitelky vysokoškolského sportu v ČSR vůči mezinárodní studentské sportovní federaci²²⁾ a vůči studentským sportovním organizacím v jiných zemích. V jejím čele v prvních letech stál *ing. Miloš Holý*, tč. profesor a děkan stavební fakulty Českého vysokého učení technického, po něm pak byl předsedou Rady *dr. Augustin Čáp*, docent a vedoucí katedry tělesné výchovy na matematicko-fyzikální fakultě Univerzity Karlovy.

Koncem padesátých let se do popředí zájmu strany a státu dostala problematika kulturní revoluce, která znamenala dovršení revolučních přeměn, provedených dosud v oblasti hospodářské a sociální, též v oblasti kulturní. Bylo třeba svést boj o socialistické myšlení pracujících, přičemž na úseku škol šlo o to, aby mládež byla lépe připravována pro život a pro své budoucí úkoly (59 c). Od vysokých škol se žádalo, aby studenty vedly k důslednému osvojování vědeckého světového názoru, poskytovaly jim všestranné znalosti, rozvíjely jejich samostatné myšlení a nezůstávaly stranou vlastního výrobního procesu. Z toho vyplynula nutnost revoluční přestavby studia, jejímž úkolem bylo najít v něm správné proporce mezi teorií a praxí a mezi obecným a speciálním. Realizace přestavby si vyžádala podstatných změn v dosavadních vztých formách výchovy a výuky.

Také tělesnou výchovu bylo třeba podřídit požadavkům přestavby studia a plně ji zapojit do služeb spojení školy se životem. Měla-li se skutečně na všech vysokých školách tělesná výchova stát nedílnou součástí výchovy a vzdělání a měla-li výrazně ovlivňovat profil absolventů jednotlivých fakult, musely jí být stanoveny adekvátní cíle a úkoly. Tělesná výchova byla proto na jednotlivých směrech vysokých škol přebudována tak, aby se studentům dostalo v oblasti tělesné kultury vzdělání, které odpovídá jejich speciálnímu zaměření (2, 8, 61)²³⁾. Spojení školy se životem také vyžadovalo, aby se studen-

²²⁾ Jde o Fédération Internationale du Sport Universitaire — FISU, která je od konce padesátých let jedinou představitelkou světového vysokoškolského sportu.

²³⁾ V osnovách, specializovaných např. na potřeby lékařských fakult, se dbalo o to, aby se budoucí lékaři seznámili s hlavními odvětvími sportu, aby dovedli oceňovat jejich účinky na lidský organismus a mohli pak v praxi spolupracovat s tělovýchovným hnutím. Budoucí učitelé si z vysoké školy odnášejí představu o základní tělesné výchově a zásobu cvičebních prvků, současně však poznávají hlavní sportovní odvětví, aby se mohli stát cvičiteli, trenéry a organizátory dobrovolné tělesné výchovy. Budoucí geologové, geometři a vůbec pracovníci, přicházející z titulu své profese do styku s přírodou, poznávají všechny stránky pobytu v přírodě, učí se ovládat jeho techniku a používat různé přesunové prostředky. Analogicky byly upraveny osnovy tělesné výchovy pro ostatní typy vysokých škol.

ti vysokých škol již v průběhu studia daleko intenzivněji zapojovali do politické, pedagogické, kulturní a osvětové práce. Zvláště konkrétních forem na bylo toto spojení u studentů univerzitních fakult a pedagogických institutů, připravujících budoucí učitele. Studenti se v daleko větší míře stávali vedoucími a instruktory pionýrských táborů, lyžařských zájezdů mládeže do hor apod. (62 g).

Do tohoto tělovýchovného ruchu na vysokých školách organicky zapadly i přípravy a provedení II. celostátní spartakiády, která byla v roce 1960 pořádána k oslavě 15. výročí osvobození republiky Sovětskou armádou. Vysoké školy pochopily spartakiádu jako záležitost celého státu a obou našich národů a připravily k ní opět tisíce studentů a studentek²⁴⁾. Zvláště dobře se reprezentovaly na spartakiádních večerech družby náročným a umělecky skloubeným pohybovým celkem — skladbou Mládí republiky, v níž cvičilo 480 studentů a stejný počet studentek. Ze spartakiádních akcí stojí pro své ideově politické a branně sportovní cíle za zmínku i průkopnická dálková jízda vysokoškolských turistů — lyžařů z Krkonoš na Dukelský průsmyk.

Aby byli studenti úžeji spjati s tělovýchovným a mládežnickým hnutím, byly od roku 1961 sportovní přebory vysokých škol zásadně pořádány ve spolupráci s Československým svazem tělesné výchovy a s Československým svazem mládeže. Jejich první kola se stala součástí Sportovních her mládeže, druhá kola v krajích nebo v oblastech nabyla charakteru kvalifikačních závodů pro celostátní vysokoškolské přebory a celostátní přebory se v letech, kdy se konají univerziády FISU, začaly pořádat ve formě tzv. československých univerziád²⁵⁾, které vytvořily tradici nových, pokrokových, pravidelně pořádaných sportovně kulturních slavností vysokoškolské mládeže a staly se výrazem a součástí úsilí o účinnější politickovýchovné působení na ni.

Počátkem šedesátých let se začala v souvislosti s rozvinutím vědeckotechnické revoluce přehodnocovat úloha tělesné výchovy v komplexu komunistické výchovy. Docházelo se k poznání, že zanedbávání tělovýchovné péče nutně vede k narušování harmonického vývoje člověka. Proto byl vyhlášen požadavek, aby každý mladý člověk mohl organizovaně provádět tělesnou výchovu alespoň jednu hodinu denně (59 d).

²⁴⁾ V nácviu skladeb Československého svazu tělesné výchovy bylo přes 19 000 studentů, z nichž na oblastních a krajských spartakiádách jich vystoupilo 12 500 a na celostátní spartakiádě v Praze jen o několik desítek méně.

²⁵⁾ Československé univerziády se dosud konaly: — letní roku 1961 — Hradec Králové, 1963 — Košice, 1965 — Brno, 1967 — Nitra, 1969 — Plzeň, 1971 — Olomouc, 1973 — Banská Bystrica, 1975 — Ostrava, 1977 — Trnava, 1979 — Praha; — zimní roku 1961 — Chopok, 1964 — Špindlerův Mlýn, 1965 — Žilina, 1967 se nekonala (místo ní bylo uspořádáno akademické mistrovství v ledním hokeji v Pardubicích a v lyžování ve Špindlerově Mlýně), 1969 — Liberec, 1973 — Špindlerův Mlýn (šerm a džudo v Hradci Králové), 1975 — Žilina, 1977 — Špindlerův Mlýn, 1979 — Zvolen, 1981 — Olomouc.

V souvislosti s tímto úkolem začaly katedry tělesné výchovy promýšlet a organizovat další nové atraktivní formy tělovýchovné práce s vysokoškolačky tak, aby byl posílen její kladný vliv na celkovou výchovu. Vznikaly různé druhy soutěží uvnitř jednotlivých vysokých škol a mezi sesterskými vysokými školami, ve spolupráci s organizací Československého svazu mládeže se na vysokých školách plnily podmínky pro získávání odznaků, jež byly vydávány u příležitosti světových festivalů mládeže a studentstva, stále větší popularity získávaly sportovní soutěže pořádané ke dni studentstva — 17. listopadu a řada jiných akcí.

Pro studenty Univerzity Karlovy jsou od té doby ve spolupráci kateder tělesné výchovy, vysokoškolských tělovýchovných jednot a fakultních organizací Socialistického svazu mládeže pořádány četné poutavé tělovýchovné, sportovní a turistické akce, jako např. jazzgymnastika, štafetové běhy, cílové pochody a turistické toulky s vhodnou motivací [k památníku hrdinů na Dukle, do Lidic a Ležáků, po stopách Slovenského národního povstání], zimní táboření na sněhu, stanové tábory v Roháčích a řada dalších. Dobrý zvuk mají rektorské dny tělovýchovy, organizované každoročně fakultou tělesné výchovy a sportu spolu s katedrami tělesné výchovy na jednotlivých fakultách, k nimž patří např. populární běh — pochod na trati Praha — Karlštejn, různé regaty, sportovní utkání s kolektivy zahraničních družebních univerzit, např. s Lomonosovovou univerzitou, a jiné akce. Pravidelně se též uskutečňují vzájemné návštěvy a sportovní utkání na univerzitách v Tbilisi, ve Vilniusu a v Alma Atě (3, s. 18).

V první polovině šedesátých let začala také druhá fáze obnovy vysokoškolského sportu. Nastalo období úzké spolupráce mezi školským resortem a Československým svazem tělesné výchovy jako dobrovolnou společenskou organizací a mezi vysokými školami a orgány tělovýchovy. Za tím účelem se spojila fakultativní a dobrovolná tělesná výchova v jednu organizační formu v nově pojaté činnosti tělovýchovných jednot Slavia vysoké školy, pro niž byly vytvářeny organizační, kádrové, materiální a hospodářské podmínky. Spolu s tím se uplatnil požadavek, aby tělovýchovné jednoty na vysokých školách zajišťovaly nejen masovou tělesnou výchovu, ale i výkonnostní a vrcholový sport. Šlo v této fázi o to, aby se vynikající sportovci z řad vysokoškolských studentů postupně stávali členy vysokoškolských jednot, aby za tyto jednoty závodili a aby také učitelé kateder tělesné výchovy, kteří jsou většinou sportovními specialisty, dávali své zkušenosti a schopnosti především k dispozici vysokoškolskému sportu. Tak se postupně překonával resortní přístup jednotlivých orgánů a organizací k potřebám vysokoškolského sportu a legalizovalo se to, co si na mnohých vysokých školách již vynutil sám život (62 b).

V důsledku těchto opatření se zvětšila členská základna studentů v tělovýchovném hnutí, která dosud ve vysokoškolských jednotách činila kolem 7

procent a v ostatních jednotách kolem 10 procent. Ke konci roku 1963 se také zvýšil počet tělovýchovných jednot Slavia na vysokých školách z 18 na 47²⁶). Učitelům kateder tělesné výchovy, kteří vynikali jako sportovní specialisté, se umožnilo pracovat ve vysokoškolských tělovýchovných jednotách v rámci jejich pedagogických úvazků a jednotám se tělovýchovné objekty a sportovní inventář propůjčovaly bezplatně. Tím se vykristalizovala nová koncepce vysokoškolské tělesné výchovy, která spočívá především v tom, že se síť vysokoškolských tělovýchovných jednot v podstatě ztotožnila se sítí kateder tělesné výchovy a že se mezi povinnou a dobrovolnou vysokoškolskou tělesnou výchovou vytvořila logická návaznost a jednota.

Ke konci první poloviny šedesátých let se vysoké školy v souvislosti s tlakem, jenž na ně doléhal jako odraz začínající vědeckotechnické revoluce, zabývaly opodstatněností a obsahem předmětů učebních plánů, které nejsou bezprostředně spjaty s odbornou výukou (59 f). V souvislosti s tím se na některých vysokých školách objevovaly tendence zrušit povinnou tělesnou výchovu a veškerou péči o fyzický rozvoj vysokoškolské mládeže přenést zcela do sféry dobrovolné tělesné výchovy. Obecně uznávaný význam tělesné výchovy při formování socialistického člověka a úroveň fyzické zdatnosti vysokoškoláků, často kritizovaná orgány vojenské správy, však nedovolily, aby péče o zdraví, zdatnost a připravenost k práci pro náš socialistický stát a také k jeho obraně byla ponechána jen oblasti zájmu mladých lidí. Proto povinná tělesná výchova na vysokých školách zrušena nebyla, ale naopak zůstala trvalou součástí péče vysokých škol a má své pevné místo v jejich učebních plánech.

Úspěšné vyřešení otázky existence povinné tělesné výchovy umožnilo vysokým školám věnovat se dvěma náležitým úkolům: přípravě na III. celostátní spartakiádu a dalšímu zlepšování podmínek pro vrcholový sport.

Pokud šlo o přípravu na spartakiádu, měly původně na ní vysoké školy mít samostatné vystoupení. Připravovala se proto skladba, která měla vyjadřovat jednak podíl vysokých škol na budování socialistické společnosti v naší vlasti, jednak pomoc československých vysokých škol rozvojem zemím. Později byla však koncepce spartakiády změněna a studenti pak opět nacvičovali skladby Československého svazu tělesné výchovy. I přes jisté zklamání vyvolané zrušením samostatného vystoupení se vysoké školy úkolu zhostily opět dobře²⁷).

V úsilí o zlepšení podmínek pro vrcholový sport se v roce 1967 podařilo vyřešit studijní a sociální situaci sportovních reprezentantů z řad studentů

²⁶] V Praze bylo např. zřízeno 14 tělovýchovných jednot Slavia vysoké školy pro 24 000 vysokoškoláků, v Bratislavě 3 jednoty pro cca 16 000 studentů a v Brně 4 jednoty pro 14 000 studentů.

²⁷] Počtem více než 8 000 studentů pomohly vysoké školy městům a okresům ve většině spartakiádních akcí a opět výrazně přispěly k úspěchu strahovských vystoupení, kde cvičilo na 5 000 vysokoškoláků.

a s tím související otázku hmotné zainteresovanosti trenérů vysokoškolského sportu (62 ch). Výsledkem této cílevědomé práce bylo, že podstatně vzrostla členská základna vysokoškolských tělovýchovných jednot, kde bylo v té době organizováno již na 14 000 studentů, tj. asi 15 procent z celkového počtu studentů denního studia. V jednotách pracovalo asi 400 sportovních oddílů, 45 odborů turistiky a 30 odborů základní tělesné výchovy. K nejoblíbenějším sportům patřila sportovní odvětví v tomto pořadí: košíková, odbíjená, lyžování, sportovní gymnastika, kopaná, moderní gymnastika, lehká atletika, plavání a džudo. Na řadě dalších škol se rozvíjely horolezectví, lední hokej, kanoistika, šerm, stolní tenis a ojediněle též badminton, rugby, šachy, vodní slalom, kulturistika, skoky do vody, vzpírání, moderní pětiboj a jezdeckví, rychlostní kanoistika, kuželky, pálkovaná, vodní motorismus, vodní pólo a vodní lyžování. Na úseku vysokoškolského sportu bylo evidováno 15 zasloužilých mistrů sportu, 45 mistrů sportu, 6 zasloužilých cvičitelů, 8 zasloužilých trenérů, 10 zasloužilých pracovníků v tělesné výchově, 130 reprezentantů ČSSR, 700 cvičitelů a trenérů, 600 nositelů I. výkonnostní třídy a přes 4 000 nositelů nižších výkonnostních tříd. Značný počet družstev tělovýchovných jednot Slavia — vysoké školy byl zařazen do soutěží tělovýchovného hnutí a v některých sportovních odvětvích získali vysokoškolští sportovci tituly mistrů ČSSR a tituly mistrů evropských a světových soutěží. Jen namátkou — bez nároku na úplnost — uvádíme některé z nich:

- atleti Čerchlanovou, Kodejše, Malého, Moravce, Příkrylovou, Salingeru, Troušila;
- krasobruslaře Divína, Grožajovou, Hlaváčkovou, Nepelu, v tancích na ledě Špatenkovou — Jiráňka a Vlachovou — Bartosiewiczze;
- lyžaře Kučeru, Mohra, Olekšáka, Paulusovou, Pažouta;
- plavce Pazdířka, Kotkovou;
- skokanku do vody Duchkovou;
- šermířku Rácovou;
- tenisty Bendu, Hořčíčkovou, Strachovou, Píseckého — Volákovou;
- dále pak družstva odbíjenkářů, košíkářů, sportovních gymnastů aj.

K úspěšným patřili také kanoisté, stolní tenisté a šachisté. Z vysokoškolských tělovýchovných jednot zaujala zvláště významné místo tělovýchovná jednota Slavia — vysoké školy Praha, založená v roce 1953, a od roku 1979 nesoucí název „Tělovýchovná jednota Vysoké školy Praha“, jež se se svými dvěma tisíci členů od začátku soustřeďovala na vrcholový sport. Přestože soustřeďuje vrcholové sportovce ze všech pražských vysokých škol, přimkla se zcela zákonitě k fakultě tělesné výchovy a sportu Univerzity Karlovy.

Čeští a slovenští vysokoškolští sportovní reprezentanti se i nadále pravidelně účastnili světových vysokoškolských sportovních her, které jsou od

roku 1959 pořádány jako mezinárodní univerziády FISU, a světových akademických m stovství a dosahovali na nich přiměřených výsledků²⁸⁾.

Také postavení československého vysokoškolského sportu ve FISU je pevné, o čemž svědčí skutečnost, že mu bylo v roce 1964 svěřeno uspořádání zimní mezinárodní univerziády, v roce 1966 konání akademického mistrovství světa v judu, v roce 1971 akademického mistrovství světa v házené mužů a v roce 1978 podruhé zimní mezinárodní univerziády. Příznivě se rozvíjely i dvoustranné mezinárodní oddílové styky vysokoškolských tělovýchovných jednot a s úspěchem se u nás konají i jiné sportovní akce s mezinárodní vysokoškolskou účastí. K nejznámějším patří dnes již tradiční Mezinárodní turnaj akademických družstev v odbíjené mužů o Pohár 17. listopadu, který je od roku 1959 každoročně pořádán k Mezinárodnímu dni studentstva, a řada turnajů v dalších sportech, pořádaných k témuž datu v Bratislavě, Brně, Nitře, Olomouci a Plzni. Dobrý zvuk má též atletický mítink Praga-academica.

Přestože růst odbornosti učitelů kateder tělesné výchovy a zvyšování jejich kvalifikace probíhaly a probíhají podstatně pomaleji, než jak se dostávají výsledky jejich pedagogické práce, přece jen byl v průběhu druhé poloviny padesátých let a v šedesátých letech učiněn významný krok kupředu také na úseku vědecké a vědeckovýzkumné činnosti kateder. Začalo období vědeckých konferencí, na nichž pedagogičtí pracovníci kateder předkládali první výsledky svých výzkumů. Byl také založen *Tělovýchovný sborník prací členů kateder tělesné výchovy a kateder tělesné výchovy a tělovýchovného lékařství*, který se pro ně stal významnou publikační základnou, nejlepší z pedagogů kateder se přihlašovali k vědeckým aspiranturám a postupem času docházelo ke jmenování prvních docentů pro obor teorie a metodiky tělesné výchovy.

3. 3. 3 Vysokoškolská tělesná výchova v krizových letech 1968 — 1969 a v době konsolidace politických poměrů

V období let 1968 — 1969 nebyly ani vysokoškolská tělesná výchova a vysokoškolský sport ušetřeny krizových jevů. Vysoké školy a tělovýchovné orgány z nich vyvodily závěry a provedly na některých katedrách tělesné výchovy nezbytná opatření včetně kádrových změn.

²⁸⁾ Světové studentské sportovní hry se po II. světové válce konaly zpočátku po linii Mezinárodního svazu studentstva a po linii FISU. MSS pořádal letní hry v roce 1947 v Paříži a dále pak 1949 — Budapešť, 1951 — Berlín (NDR), 1954 — Budapešť, 1957 — Paříž; zimní hry v roce 1947 — Davos, 1949 — Spindlerův Mlýn, 1951 — Poiana (Rumunsko), 1953 — Semmering, 1956 — Zakopaně, 1959 — opět Zakopaně. V rámci FISU byly tzv. letní sportovní týdny uspořádány v roce 1949 — Merano (Itálie), 1951 — Luxemburg, 1953 — Dortmund, 1955 — San Sebastian; zimní sportovní týdny FISU se konaly v roce 1951 — Badgastein (Rakousko), 1953 — St. Moritz, 1955 — Jahorina (Jugoslávie), 1957 — Ober-Ammergau (NSR), 1959 — Zell am See (Rakousko). Univerziády FISU se konají od roku 1959. Letní byly v roce 1959 — Turin, 1961 — Sofia, 1963 — Porto Alegre (Brazílie), 1965 — Budapešť, 1967 — Tokio, 1970 — Turin, 1973 — Moskva, 1975 — se nekonala, 1977 — Sofie, 1979 — Mexiko. Zimní byly uspořá-

Krizové období naší společnosti uzavřel v roce 1971 XIV. sjezd KSČ, na němž byl také vyzvednut společenský význam a funkce tělesné výchovy jako neoddělitelné složky komunistické výchovy a jako součást socialistického životního stylu.

V souvislosti s realizací usnesení XIV. sjezdu KSČ schválily stranické a státní orgány dva významné dokumenty o tělesné výchově. První se týkal problematiky rozvoje tělesné výchovy jako celku (67), druhý pak problematiky vrcholového sportu (17). Konsolidační proces v tělovýchovném hnutí pak uzavřel IV. sjezd Československého svazu tělesné výchovy, jímž česká a slovenská tělovýchova vykročila k plnění závěrů XIV. sjezdu KSČ v oblasti rozvoje tělesné výchovy, kvality tělovýchovného procesu, jeho ideové účinnosti, a to v úzkém spojení s rozvíjením politické, pracovní a občanské iniciativy a angažovanosti členů při plnění celospolečenských úkolů.

Pracovníci české a slovenské vysokoškolské tělesné výchovy vzali teze obou dokumentů a usnesení sjezdu tělovýchovné organizace za své a rozpracovali je pro podmínky vysokých škol. Z toho vyplynula nová, zdokonalená koncepce tělesné výchovy na vysokých školách, vyjádřená především novými jednotnými experimentálními osnovami tělesné výchovy na vysokých školách v ČSSR (18), které jsou poprvé v historii koncipovány jako osnovy komplexní, neboť formulují cíle, úkoly, obsah a všechny organizační formy vysokoškolské tělesné výchovy. Jejich prověření je tč. záležitostí výzkumného úkolu resortního plánu vědy a výzkumu²⁹), jehož pracovní hypotéza tvoří předpoklad, že důsledná celostátní aplikace nových osnov bude mít pozitivní vliv na rozvoj tělovýchovných forem, metod a prostředků a že se projeví progresivně v kvalitě i kvantitě tělovýchovného procesu, v rychlejších a trvalejších osvojování pohybových schopností a dovedností a v růstu tělesné výkonnosti studentů vysokých škol.

V souladu s uvedenými tendencemi docházelo v první polovině sedmdesátých let na vysokých školách k akcentování jak masového rozvoje tělesné výchovy, tak vrcholového sportu. K nejvýznamnějším akcím masového charakteru patřila bezesporu účast vysokoškoláků na Československé spartakiádě '75, na níž se vysoké školy tentokrát již reprezentovaly vlastní dynamickou skladbou s moderním pohybovým obsahem³⁰). V rekreačních aktivitách došlo k účelnému propojení možností škol, organizací Socialistického svazu mládeže a tělovýchovných jednot a tím i k pořádání různých tělovýchovných a tu-

dány v roce 1960 — Chamonix (Francie), 1962 — Villars (Švýcarsko), 1964 — Špindlerův Mlýn, 1966 — Turin — Clavière — Sestriére, 1968 — Innsbruck, 1970 — Helsinky — Tampere — Rovaniemi — Pyhäunturi (Finsko), 1972 — Lake Placid (USA), 1974 a 1976 se nekonaly, 1978 — Špindlerův Mlýn.

²⁹) Jde o úkol resortů ministerstva školství ČSR a ministerstva školství SSR, evidovaný pod číslem RŠ — 18 „Rozvoj tělesné a branné výchovy na vysokých školách v ČSSR“.

³⁰) Skladbu zajišťovala ministerstva školství obou republik. V nácvičku bylo na 6 000 studentů a studentek a na Strahově jich vystoupilo 3 500.

ristických akcí, sportovních podniků a soutěží. Ve výkonnostním sportu se upevnil systém vysokoškolských soutěží, sportovních akcí, pořádaných u příležitosti významných jubileí, např. k 17. listopadu, rektorských a děkanských dnů, studentských lig a soutěží tělovýchovné organizace. Prohloubila se spolupráce kateder tělesné výchovy s vysokoškolskými tělovýchovnými jednotami, s katedrami vojenské přípravy, s nově se tvořícími katedrami branné výchovy a s fakultními mládežnickými organizacemi. Působením pracovníků těchto institucí brali studenti na sebe závazky, představující značné hodnoty³¹). Rada vysokoškolských tělovýchovných jednot soutěží o titul „vzorná jednota“ a mnoho sportovních oddílů o titul „vzorný oddíl“.

Také organizační struktura vysokoškolského sportu byla nově upravena. Jeho základním článkem jsou vysokoškolské tělovýchovné jednoty a jejich oddíly, které jsou územně začleněny do kompetence orgánů tělovýchovné organizace. Se zřetelem ke specifice sportovní činnosti na vysokých školách se v zájmu koordinace činnosti vysokoškolských jednot ustavily ve velkých vysokoškolských centrech výbory vysokoškolského sportu a v obou republikách národní vysokoškolské tělovýchovné orgány jako složky české a slovenské tělovýchovné organizace: v ČSR *Český vysokoškolský sportovní svaz*, v SSR *Slovenský svaz vysokoškolského sportu*. Pro zajištění jednotné koncepce a koordinace práce, pro plánování a zabezpečování mezinárodních sportovních styků včetně státní sportovní reprezentace byl v rámci Československého svazu tělesné výchovy ustaven *Československý vysokoškolský sportovní svaz*, který je současně členskou organizací FISU. Tč. je jeho předsedou prorektor Univerzity Karlovy profesor *Bohuslav Sýkora*.

Na vybraných vysokých školách byla vybudována střediska vrcholového sportu ministerstev školství, a to v péči ministerstva školství ČSR při Českém vysokém učení technickém v Praze a v péči ministerstva školství SSR při fakultě tělesné výchovy Univerzity Komenského v Bratislavě. V nich se soustřeďují talentovaní sportovci z vysokých škol, kteří jsou po dlouhodobé přípravě schopni dosahovat špičkových výkonů na mezinárodních univerziádách, na evropských a světových sportovních mistrovstvích a na olympijských hrách. Pro tuto přípravu se jim dále vytvářejí a zdokonalují studijní, materiální a jiné podmínky.

3. 3. 4 Současný stav tělesné výchovy na českých a slovenských vysokých školách

Komplexní péče, kterou po překonání krizového období věnují vysokoškolské tělesné výchově a sportu na jedné straně stranické, vládní, tělový-

³¹) Např. v akci „Straně na počest, tělovýchově ku prospěchu“ odpracovali studenti více než 100 000 brigádnických hodin.

chovné a resortní orgány a na druhé straně kolektivy zkušených pracovníků kateder tělesné výchovy vysokých škol a vysokoškolských tělovýchovných jednot, umožnila, že se postupně dotvořil *systém vysokoškolské tělesné výchovy*, který navazuje na tělovýchovnou činnost nižších stupňů škol a který je v souladu s cíli a úkoly československého tělovýchovného hnutí. Jeho články tvoří povinná tělesná výchova, nepovinná tělesná výchova a zájmová sportovní činnost.

Povinná tělesná výchova je prvním článkem systému vysokoškolské tělesné výchovy a její nejdůležitější organizační formou. Týká se všech studentů I. až IV. ročníků s výjimkou těch, kteří jsou ze zdravotních důvodů od tělesné výchovy osvobozeni. Zajišťují ji katedry tělesné výchovy v semestrální výuce a ve výcvikových kursech. V semestrální výuce je její program diferencován, přičemž studenti jsou rozděleni do skupin podle výsledků výkonnostních testů. Základní skupina je určena pro ty studenty, kteří nemají zájem o sportovní specializaci. Studenti v ní absolvují v I. ročníku program, jehož účelem je zlepšit fyzickou výkonnost a rozšířit znalosti a dovednosti studentů v gymnastice, atletice, plavání a v některé z hlavních sportovních her. Ve vyšších ročnících absolvují studenti tzv. kombinovaný program, obsahující navíc turistiku, kanoistiku a lyžování. Do výběrové skupiny jsou zařazováni studenti, kteří splnili stanovenou normu výkonnostních limitů a mají zájem o závodní sportovní činnost. Ti si mohou volit sportovní odvětví, které katedry tělesné výchovy vypisují. Jde především o sporty zařazené do programu sportovních přeborů vysokých škol: atletiku, džudo, házenou, kopanou, košíkovou, běžecké a sjezdové lyžařské disciplíny, moderní gymnastiku, odbíjenou, plavání, skoky do vody, vodní pólo, sportovní gymnastiku, šerm, tenis, veslování a vodní slalom. Ročně prochází povinnou semestrální tělesnou výchovou řádově 93 000 — 95 000 studentů, z toho 57 000 — 58 000 v ČSR a 36 000 — 37 tisíc v SSR³²⁾. Podle dlouhodobého průměru je od ní ročně ze zdravotních důvodů osvobozeno asi 7 procent, tj. kolem 7 000 studentů. Součástí povinného tělovýchovného programu jsou výcvikové kurzy. Jejich úkolem je naučit studenty zvládat obtíže déletrvajících pobytů v přírodě, posilovat jejich odolnost proti její nepřízni a zvyšovat jejich branně tělesnou připravenost. Letní alternativa kursů má různé formy: pobyt na stálém tábořišti, pěší, vodácké nebo cyklistické turistické putování nebo kombinace obou těchto forem. Ročně absolvuje letní výcvikové kurzy 6 000 — 7 000 studentů. Úkolem zimních výcvikových kursů je seznámit studenty s pobytem v zimní přírodě, naučit je lyžovat a vzbudit v nich zájem o rekreační nebo sportovní lyžování. Mohou být uskutečněny jako kurs základního lyžařského výcviku nebo jako kurs běžecký či sjezdový. Zimními výcvikovými kurzy prochází ročně asi 10 000 studentů.

³²⁾ Tento údaj je odvozen od počtů studentů I. — IV. ročníků interního studia, uvedených ve Statistice školství za školní rok 1975—76 (69).

Formou povinné tělesné výchovy je také *zvláštní tělesná výchova*, která je určena pro zdravotně oslabené studenty. U oslabení přechodného charakteru pomáhá zvláštní tělesná výchova urychlovat rehabilitační proces a umožňuje studentům plynulý přechod do oddílů zdravých cvičenců. U vrozených nebo získaných vad má zvláštní tělesná výchova za úkol vyrovnávat společenský handicap postižených studentů a zabránit zhoršování jejich vad. Je vysoce humánním opatřením. Ročně absolvují zvláštní tělesnou výchovu 3—4 procenta vysokoškoláků.

Nepovinná tělesná výchova je druhým článkem systému tělesné výchovy na vysokých školách. Obsahově a organizačně navazuje na povinnou tělesnou výchovu. Aplikují se v ní jednak programy povinné tělesné výchovy, jednak programy, vydávané tělovýchovným a mládežnickým hnutím pro oblast rekreační tělesné výchovy. Realizují ji katedry tělesné výchovy podle vlastních podmínek a možností. Ročně se nepovinné tělesné výchovy zúčastňuje kolem 10 000 vysokoškoláků. Výcvik v některých sportovních specializacích jak nepovinné, tak povinné výběrové tělesné výchovy je zakončován kursem této sportovní specializace (např. kursem vodní turistiky, lyžování nebo plavání) nebo příslušným soustředěním (např. herním, šermířským, džudistickým apod.).

Třetím článkem systému vysokoškolské tělesné výchovy je *zájmová sportovní činnost*, v jejímž rámci se rozvíjí především výkonnostní sport. Subjektem zájmové sportovní činnosti jsou především vysokoškolské tělovýchovné jednoty, jejichž činnost je vymezena zvláštními směrnici ústředního výboru Československého svazu tělesné výchovy, vydanými v dohodě s oběma ministerstvy školství. Většina z nich nese název Slav a — VŠ. Jejich síť byla v jednotlivých etapách vývoje vysokoškolské tělesné výchovy různá. Zpočátku existovaly tělovýchovné jednoty takřka u každé fakulty, později byly zřizovány podle zásady, že v jednom vysokoškolském městě může být zřízena pouze jedna vysokoškolská jednota. Úsilí o obnovu pokrokových tradic vysokoškolského sportu si později vynutilo vytvořit jejich síť tak, že odpovídá v podstatě síti kateder tělesné výchovy. Tento stav existuje i v současnosti. V počtu studentů, organizovaných v jednotlivých vysokoškolských jednotách, jsou značné rozdíly. Již dlouho se pohybují od 6 do 40 procent.

Vžitou formou výkonnostního sportu jsou na vysokých školách sportovní přebory, vrcholící každoročně akademickými mistrovstvími ČSR a SSR v jednotlivých sportech, přičemž každý druhý rok se celostátní finále zařazených sportovních odvětví realizuje ve formě československých univerziád.

Organickou součástí systému tělesné výchovy a sportu na českých a slovenských vysokých školách je i vrcholový sport a státní sportovní reprezentace ČSSR. Československý vysokoškolský vrcholový sport má doma i v cizině dobrý zvuk. Jeho účastníci svými sportovními výkony a vystupováním na mezinárodních sportovních akcích důstojně reprezentují naši vlast. To platí především o jejich účasti na univerziádách FISU, které představují nejvýznam-

nější sportovní podniky světového vysokoškolského sportu. Naši reprezentanti na nich dosud získali 23 zlatých, stříbrných a bronzových medailí. O dobrém jménu československého vysokoškolského sportu svědčí také řada světových studentských sportovních akcí, jejichž pořádání bylo svěřeno orgánům československého vysokoškolského sportu.

Systémovost v koncepci a realizaci, která se do tělesné výchovy na českých a slovenských vysokých školách začala od roku 1952 zřízením kateder tělesné výchovy vnášet, je zárukou efektivnosti všech forem tělovýchovného procesu. Zabezpečuje, aby tělesná výchova, sport a turistika byly na vysokých školách i v budoucnu realizovány jako komplexní, společensky účinná činnost, která svým podílem výrazně přispívá k výchově socialistické inteligence.

Podle průzkumu, provedeného v roce 1973 ministerstvem školství ČSR na všech vysokých školách v ČSR, zajišťovalo pedagogický proces ve všech formách vysokoškolské tělesné výchovy více než 550 učitelů, z toho 480 interních a na 70 externích. Z interních bylo více než 20 ve funkci docentů, na 420 ve funkci odborných asistentů a zbytek tvořili asistenti, lektori a instruktoři. Jim pomáhalo na 100 pracovníků správních, technických, administrativních a manuálních. Katedry tělesné výchovy měly v té době k dispozici na 60 tělocvičen, 4 kryté haly, 2 bazény, 60 letních cvičišť a hřišť, 7 horských objektů a 5 loděnic. Kromě toho vysoké školy pro ně najímaly na různý počet hodin kolem 170 tělocvičen, 15 krytých hal, více než 70 bazénů, na 100 letních cvičišť a hřišť a 5 loděnic. Tělovýchovný, sportovní a turistický inventář vysokých škol představoval v té době hodnotu 50 miliónů Kčs a na zajištění činnosti kateder tělesné výchovy (na osobní náklady, nájmy tělovýchovných objektů, příspěvky vysokoškolským tělovýchovným jednotám, na sportovní přebory vysokých škol, na sportovní stipendia a na pomoc mezinárodním vysokoškolským sportovním stykům) se ročně ze státních prostředků vynakládalo kolem 40 miliónů Kčs (68)³³).

Kvantitativní ukazatele tělovýchovné činnosti na Univerzitě Karlově zpracoval za poslední čtvrtstoletí Čáp (3). Zde uvádíme jen nejpodstatnější.

V roce 1952 neměl žádný z pedagogů kateder tělesné výchovy na Univerzitě Karlově vyšší kvalifikaci, než byla kvalifikace středoškolského profesora tělesné výchovy. Dnes pracuje na tomto úseku řada docentů, kandidátů věd a desítky učitelů s titulem doktorů filozofie a doktorů přírodních věd.

Pozornost učitelů tělovýchovných kateder Univerzity Karlovy se především soustřeďuje na masovou tělovýchovnou, sportovní a turistickorekreační činnost. Za čtvrtstoletí (1952 — 1977) ji katedry zajišťovaly pro 70 000 studentů v povinné, nepovinné a zájmové tělesné výchově. Letními výcvikovými kursy prošlo v té době na 65 000 studentů a zimní výcvikové kursy absolvovalo 55 000 studentů. 50 000 studentů získalo odznak zdatnosti PPOV, 30 000 má odznak

Plavec a stejný počet odznak Lyžař. Na celostátních spartakiádách cvičilo na 7 000 studentů Univerzity Karlovy. V univerzitních tělovýchovných jednotách sportovalo téměř 46 000 vysokoškoláků, z nich 7 000 reprezentovalo univerzitu na sportovních přeborech vysokých škol a na československých univerziádách. Získalo tam přes 900 medailí, z toho 205 zlatých. Patnáctkrát získali studenti univerzity prvenství v neoficiálním hodnocení vysokých škol a 100 nejlepších reprezentovalo československý vysokoškolský sport na univerziádách FISU a na světových akademických mistrovstvích. Mezi pedagogy kateder tělesné výchovy na univerzitě je 5 zasloužilých mistrů sportu, 6 mistrů sportu a 8 vzorných trenérů (3, s. 17).

Přes všechny tyto pozitivní jevy není růst počtu studentů, účastnivších se činnosti vysokoškolských tělovýchovných jednot, úměrný růstu počtu studentstva jak celkově na českých a slovenských vysokých školách, tak na Univerzitě Karlově (50). Brzdou ještě širšího rozvoje celkově i na Univerzitě Karlově je trvalý nedostatek tělovýchovných zařízení. Přestože univerzitním katedrám slouží vedle tradičních objektů řada dalších (tělovýchovná zařízení v Praze 1, Opletalova ulice 26; tělovýchovný areál pedagogické fakulty v Brandýse nad Labem, tenisový areál lékařské fakulty v Plzni, letní tělovýchovná střediska v Dobronicích a v Albeři, částečně kapacita tělovýchovného areálu v Praze na Ryšance a dalších dvacet pronajímaných objektů), je pro potřeby univerzity tělovýchovných zařízení stále nedostatek (3, s. 18).

4. ZÁVĚR

Zjištěné poznatky o vzniku a o složitém vývoji tělesné výchovy na českých a slovenských vysokých školách, jehož byl autor této stati nejen přímým svědkem, ale který jej v letech 1953 — 1973 také přímo ovlivňoval, dovoluje učinit tyto stručné závěry.

Tělesná výchova se jako složka výchovně vzdělávací práce začala na českých vysokých školách uplatňovat asi od poloviny XVII. století. Za doby Rakousko-Uherska neměla však podmínky k širšímu rozvoji, neboť české vysoké školství bylo slabé a nerozvinuté a slovenské neexistovalo. Rozvíjela se proto jen sporadicky a byla poznamenána dobovými tendencemi. Její cíle nebyly zformulovány. Přesto však stála v té době v souladu s posláním našich vysokých škol, především pražské univerzity, v čele tělovýchovných snah v našich zemích a v revolučním roce 1848 plnila i branné poslání.

Od vzniku Československé republiky se tělesná výchova na českých a později i na slovenských vysokých školách rozvíjela daleko čileji a stávala se nositelkou moderních tělovýchovných proudů. V jejím pojetí i organizaci se odráželo úsilí předních osobností našich vysokých škol, prosazujících harmonický rozvoj studentů a tím i jejich fyzickou přípravu k úkolům, které ab-

³³) Obdobné údaje ze SSR nejsou k dispozici.

solventi vysokých škol v naší společnosti plnili, včetně úkolů na úseku obrany republiky proti hrozícímu nebezpečí ze strany nacistického Německa.

Také z hlediska obsahu byla tělesná výchova na českých a slovenských vysokých školách závislá na dobových směrech vývoje. Až do začátku našeho století zahrnovala pouze ta cvičení, která zvyšovala brannou připravenost studentů a jejich společenské uplatnění. Po vzniku Československé republiky stála vysokoškolská tělesná výchova spolu s některými sportovními kluby v čele rozmáhajícího se sportovního hnutí, jež v té době nenalezalo pochopení v tělovýchovných organizacích. Zejména sportovní hry a sezónní sportovní činnosti našly mezi vysokoškolskými studenty mnoho příznivců.

Od osvobození a zejména pak po Únoru, kdy se u nás začal utvářet socialistický systém tělesné výchovy, se ve vysokoškolské tělesné výchově uplatňuje obsah, zahrnující všechny prostředky tělesné výchovy a formy tělesných cvičení. Jejich začleněním do výchovně vzdělávacího procesu se sleduje, aby studenti byli po fyzické stránce všestranně formováni, přičemž mají i možnost se podle svých zájmů sportovně vyžívat. Talentovaným studentům sportovcům se umožňuje sportovní reprezentace v našem i mezinárodním měřítku.

Česká a slovenská vysokoškolská tělesná výchova byla od vzniku československého státu bohatá na organizační formy a nejednou se na půdě vysokých škol zrodily nové progresivní formy tělovýchovného procesu (sportovní přebory vysokých škol, akademická mistrovství, československé univerziády, dálkové pochody, účast na československých spartakiádách apod.).

K zajištění realizace výchovných programů se vysoké školy snažily od poloviny minulého století vytvářet příslušné instituce. K prvním z nich patřil Malýpetrův ústav, na počátku tohoto století to pak byly lektoráty tělesné výchovy, které v předvečer Mnichova vystřídalý ústavy pro tělesnou výchovu v jednotlivých vysokoškolských městech. Organizační výstavba byla dovršena v roce 1952 zřízením kateder tělesné výchovy na jednotlivých vysokých školách, resp. fakultách. Od osvobození je institucionální zabezpečení tělesné výchovy na vysokých školách posilováno tělovýchovnými jednotami, řídicími se vzhledem ke speciálním podmínkám tělesné výchovy na vysokých školách zpravidla zvláště upravenými stanovami.

Studenti jakožto objekt vysokoškolské tělesné výchovy byli zpočátku do tělovýchovného procesu zařazováni výlučně na základě dobrovolnosti. Později — od roku 1938 — je jim účast na tělovýchovném procesu ukládána jako povinnost. Od doby, kdy se ustavuje socialistický systém tělesné výchovy, se na vysokých školách oba aspekty, tj. povinnost i dobrovolnost, uplatňují souběžně.

Z uvedeného je patrné, že československá vysokoškolská tělesná výchova se jako celek po celou dobu své existence, zejména od vzniku československého státu v roce 1918, vždy prezentovala pokrokovými cíli, moderním pojetím svého obsahu, progresivními organizačními formami a dobrou organizací. Vy-

značovala se také demokratismem a kladnými přístupy k obraně vlasti. Dnes plní významné tělovýchovné, ideové a kulturní poslání a je i významným činitelem ve vrcholovém sportu a v československé státní sportovní reprezentaci.

Na tomto minulém i současném stavu československé vysokoškolské tělesné výchovy má zcela mimořádnou zásluhu Univerzita Karlova, jejíž tělovýchovní pracovníci minulosti i současnosti stáli v čele progresivních tendencí tělesné výchovy, sportu a turistiky na českých a slovenských vysokých školách a jejíž studenti se dobře zapsali do památníku československého vysokoškolského sportu.

LITERATURA

1. BUREŠ, P. — PLICHTA, J.: Sport a tělesná kultura v Československé republice a v cizině. Praha, Almanach sportu 1931
2. ČÁP, A. a kol.: Úloha tělesné výchovy při přestavbě studia na Karlově univerzitě. Tělovýchovný sborník prací členů kateder tělesné výchovy a kateder tělesné výchovy a tělovýchovného lékařství na vysokých školách. (Dále jen Tělovýchovný sborník...) Praha, SPN 7, 1963, s. 3—17
3. ČÁP, A.: Katedry tělesné výchovy. Univerzitní zprávy. Praha, rektorát UK, 1977, 1, s. 14—19
4. ČELIKOVSKÝ, S.: Příspěvek ke zkoumání obsahu a forem tělesné výchovy na vysoké škole. Tělovýchovný sborník... 5, 1960, s. 13—115
5. Entwurf der Grundzüge des öffentlichen Unterrichtswesens in Oesterreich. Vídeň, 1848
6. CHALOUPECKÝ, V.: Karlova univerzita v Praze (1348 — 1409). Praha, Univerzita Karlova 1948
7. JEŽEK, P.: Česká knižní tělovýchovná literatura od první poloviny 19. století až do roku 1918. Tělovýchovný sborník... Supplementum 1, Praha, SPN 1968
8. JIROUSEK, J.: Podíl tělesné výchovy na přestavbě studia na učitelských větvích Univerzity Karlovy. Tělovýchovný sborník... 7, 1963, s. 19—30
9. KÁDNER, O.: Vývoj a dnešní soustava školství I. Praha, Sfinx — Janda 1929
10. KAPRÁL, V.: 25ročná činnost KTV na VŠ v ČSSR. Referát na konferenci Tělesná výchova v systéme výchovy a vzdělávání na VŠ v ČSSR z hlediska 25ročné činnosti KTV. Bratislava, 1977, dosud nepublikováno
11. KLINGER, M. — JERÁBEK, F.: Co dělá sektor C ministerstva školství a osvěty. Praha, MŠ 1947
12. KOZÁK, J. — MLATEČEK, L. — ŠNAJD, V.: Poslání a náplň tělesné výchovy na lékařských fakultách. Vysoká škola, 1963/64, s. 380—383
13. LIBENSKÝ, J.: Problematika vědecké práce na katedrách tělesné výchovy. Vysoká škola 1963/64, s. 52—57

14. LUKÁČ, J.: Politickovýchovné pôsobenie povinnej telesnej výchovy. Sborník O politickovýchovnom využití foriem telesnej výchovy na vysokých školách. Bratislava, MŠ SSR 1975, s. 13—25
15. MĚKOTA, K. — ŠORM, G.: Tělesná výkonnost studujících I. ročníku československých vysokých škol 1965. Tělovýchovný sborník... Supplementum 2. Praha, SPN 1972
16. NEČESAL, V.: Úvaha k problému tělesné zdatnosti vysokoškoláků. Tělovýchovný sborník... 1, 1956, s. 97—103
17. Organizace a zásady zabezpečení vrcholového sportu v ČSSR. Praha, ÚV KSČ 1973
18. Osnovy tělesné výchovy na vysokých školách. Praha, MŠ ČSR — MŠ SSR 1974
19. 50 let vysokoškolského sportu. Praha, Čs. vysokoškolský sportovní svaz 1974
20. PALLA, A.: Tělocvičný ústav Malýpetrův. Památník vydaný na oslavu dvacetiletého trvání tělocvičné jednoty Sokola Pražského. Praha 1883, s. 37—40
21. PERŮTKA, J.: 50 rokov športu na Univerzite Komenského v Bratislave. Sborník Päťdesiat rokov Univerzity Komenského. Bratislava, UK 1969, s. 599—632
22. POKORNÝ, V.: O práci a úkolech kateder tělesné výchovy na vysokých školách. Vysoká škola 1953, s. 213—220
23. POKORNÝ, V.: Hlavní úkoly kateder tělesné výchovy vysokých škol ve školním roce 1954/55 a pokyny pro jejich plnění. Vysoká škola 1954, s. 348—356
24. Poučení z krizového vývoje ve straně a společnosti po XIII. sjezdu KSČ. Příloha Rudého práva v lednu 1971
25. I. celoslovenské dni telesnej výchovy a športu na vysokých školách roku 1957. Bratislava, Slovenské PN 1958
26. PRAGER, A. V.: + Adolf Hájek. Sokol, XLI, 1915, s. 40—42
27. Přebory vysokých škol. Praha, SPN 1958
28. Přebory vysokých škol. Praha, SPN 1959
29. Přehled odborných a vědeckých prací dr. F. Smotlachy z tělesné výchovy (1910—1938). Praha, Nová tělesná výchova 1938
30. REITMAYER, L.: Spojení školy se životem a tělesná výchova. Vysoká škola, 1961/62, s. 165—170
31. REITMAYER, L.: K úkolům tělesné výchovy na vysokých školách. Vysoká škola, 1961/62, s. 139—147
32. REITMAYER, L.: K situaci a úkolům vysokoškolského sportu. Vysoká škola, 1965/66, s. 114—115
33. REITMAYER, L.: K novým opatřením na úseku vysokoškolského sportu. Vysoká škola, 1967/68, s. 129—132

34. REITMAYER, L.: Pohled na vývoj a situaci tělesné výchovy na našich vysokých školách v roce padesátého výročí vzniku ČSR. Teor. praxe těl. vých. 16, 1968, 12, s. 714—724
35. REITMAYER, L.: Vývoj všeobecné tělesné výchovy na československých vysokých školách v letech 1945—1967 a její současný stav. Tělovýchovný sborník... 11, 1969, s. 13—144
36. REITMAYER, L.: Pokus o souhrn poznatků a zkušeností z tělesné výchovy na vysokých školách ve světě. Sborník pedagogické fakulty Univerzity Karlovy K problémům tělesné výchovy v současné společnosti. Praha, Univerzita Karlova 1970, s. 53—77
37. REITMAYER, L.: Dějiny školní tělesné výchovy v českých zemích. Praha, SPN 1972
38. REITMAYER, L.: Dvacet let činnosti kateder tělesné výchovy na vysokých školách. Teor. praxe těl. vých. 21, 1973, 9, s. 536—542
39. REITMAYER, L.: Vysokoškolský sport — tradice, současnost, perspektivy. Teor. praxe těl. vých. 22, 1974, 3, 146—156
40. REITMAYER, L.: Přehled vývoje tělesné výchovy ve světě. Praha, SPN 1977
41. REITMAYER, L.: Přehled vývoje tělesné výchovy na území ČSSR. Praha, SPN 1978
42. Seznam osob a ústavů Univerzity Karlovy v Praze, jakož i státních zkušebních komisí ve studijním roce 1938. Praha, nákl. Akad. senátu Karlovy univerzity
43. SMOTLACHA, F.: Co je biologická tělesná výchova. Praha, Knihovna Nové tělesné výchovy 1938
44. SMOTLACHA, F.: Vznik a vývoj biologické metody tělesné výchovy. Praha, Knihovna Nové tělesné výchovy 1938
45. SMOTLACHA, F.: Pedagogické kapitoly z tělesné výchovy mládeže. Praha Knihovna Nové tělesné výchovy 1938
46. SMOTLACHA, F.: Základy vědecké tělesné výchovy. Praha, Knihovna Nové tělesné výchovy. Předmluva, I., II. — 1938, III., IV. — 1939
47. SMOTLACHA, F.: Kniha o vysokoškolském sportu. Praha, příloha Nové tělesné výchovy 1934, II. vyd. — 1935
48. Sto deset let Sokola 1862 — 1972. Praha, Olympia 1973
49. Stručné dějiny Univerzity Karlovy. Praha, UK 1964
50. SÝKORA, B.: Vysokoškolský sport se připravuje. Cíl: Čs. spartakiáda a OH v Moskvě. Československý sport, XXVII, 4. 1. 1979, s. 3
51. ŠORM, G.: Kapitoly z dějin tělesné výchovy v době osvícenství. Tělovýchovný sborník... 4, 1959, s. 91—113
52. ŠORM, G.: Tělovýchovné a branné snahy studentů pražské univerzity a techniky v letech 1847 — 1849. Tělovýchovný sborník... 3, 1958, s. 47—65
53. ŠORM, G.: Vývoj tělesné výchovy na středních školách v Čechách v letech 1848 — 1861. Tělovýchovný sborník... 2, 1957, s. 27—48

54. ŠORM, G. — WAITOVÁ, M.: Vývoj vědecké činnosti na katedrách tělesné výchovy a katedrách tělovýchovného lékařství na vysokých školách v ČSSR v letech 1952 — 1965 (s bibliografií a anotacemi vědeckých prací). Tělovýchovný sborník... 9, 1966, s. 3—57
55. ŠORM, G.: — WAITOVÁ, M.: Bibliografický přehled s anotacemi obhájených vědeckých prací členů kateder tělesné výchovy a kateder tělovýchovného lékařství na vysokých školách v ČSSR v letech 1965 — 1966. Tělovýchovný sborník... 10, 1967, s. 283—296
56. ŠTANCEL, J.: Vývoj telesnej výchovy na slovenských vysokých školách. Sborník Materiály k přednáškám z teorie telesnej výchovy na vysokých školách. Bratislava, MŠ SSR 1975, s. 171—231
57. TALLOWITZ, F.: Akademický tělocvičný spolek v Praze roku 1847 — 48. Památník vydaný na oslavu dvacetiletého trvání tělocvičné jednoty Sokola Pražského. Praha, MDCCCLXXXIII, s. 34—36
58. TUČEK, J.: Pražští šermíři a mistři šermu. Praha, Nakl. Otto Girgal 1927
59. Usnesení
- a) Usnesení strany a vlády o opatřeních k rozvoji tělesné výchovy a sportu — zákon o organizaci tělesné výchovy a sportu. Praha, Sokolské nakladatelství 1952
 - b) Usnesení ÚV KSČ ze dne 26. dubna 1956 o zvýšení úrovně a dalším rozvoji vysokých škol. Školství. Sborník právních předpisů, sv. I., Praha, SPN 1957, s. 35
 - c) Usnesení ÚV KSČ o těsném spojení školy se životem a dalším rozvoji výchovy a vzdělání v Československu. Praha, ÚV KSČ 1959
 - d) Usnesení ÚV KSČ o práci mezi mládeží. Vychovávat mladou generaci v duchu komunismu. Praha, ÚV KSČ 1962
 - e) Usnesení ÚV KSČ ke zvýšení úrovně komunistické výchovy na školách I. a II. cyklu a na školách vysokých. Praha, ÚV KSČ 1962
 - f) Usnesení ÚV KSČ k úkolům dalšího rozvoje školství a k výchově mládeže na školách. Učitel'ské noviny, 28. 10. 1964, 44
60. Vládní nařízení ze dne 13. května 1938, č. 109 Sb. z. a n., jímž se vydávají všeobecná prováděcí ustanovení k zákonu o branné výchově
61. VOLRÁB, R.: Zvláštnosti pedagogické práce v tělesné výchově na fakultách přírodovědeckých. Tělovýchovný sborník... 7, 1963, s. 31—38
62. Výnosy ministerstva školství:
- a) Výnos MŠANO ze dne 14. září 1938, č. 120 000/38-IV/1-R, jímž se vydávají zatímní předpisy o branné výchově na vysokých školách (ve Věstníku MŠANO nepublikován)
 - b) Dopis MŠVU rektorátům a děkanátům vysokých škol ze dne 9. července 1952, č. 39 592/52-V-VII/těl. vých. — záznam z porady vedoucích ústavů tělesné výchovy, konané dne 3. července 1952
 - c) Výnos MŠVU ze dne 22. července 1952, č. 39 767/52-V-VII/TV, zřízení kateder tělesné výchovy na vysokých školách. Věstník MŠVU, 1952, s. 326
 - d) Výnos MŠVU ze dne 18. září 1952, č. 43 782/52-B/1 — plánování práce kateder tělesné výchovy (ve Věstníku MŠVU nepublikován)
 - e) Výnos MŠVU ze dne 18. září 1952, č. 43 631/52-B/1 — směrnice pro podávání zpráv kateder tělesné výchovy (ve Věstníku MŠVU nepublikován)
 - f) Výnos MŠ ze dne 15. července 1954, č. 52 830/54-C I/1, jímž se zavádí nepovinná (fakultativní) tělesná výchova (ve Věstníku MŠ nepublikován)
 - g) Výnos MŠK ze dne 28. srpna 1962, č. 30 514/62-III/1a, jímž se vydávají směrnice pro školení dobrovolných tělovýchovných pracovníků ze studentů vysokých škol (ve Věstníku MŠ nepublikován)
 - h) Výnos MŠK ze dne 2. března 1963, č. 10 894/63-III/1a, jímž se vydávají směrnice pro zřizování a činnost tělovýchovných jednot Slavia na vysokých školách. Věstník MŠK, 19, 1963, 9
 - ch) Směrnice MŠ ze dne 14. července 1967, č. 856/67-III/2 pro zabezpečení dalšího rozvoje dobrovolné tělesné výchovy na vysokých školách. Věstník MŠ, 23, 1967, 27 (též příloha č. 10 časopisu Tělovýchovný pracovník, 18)
63. WINTER, Z.: O životě na vysokých školách pražských knihy dvojě. Kulturní obraz XV. a XVI. století. Praha, Matice česká a Královská česká společnost nauk 1899
64. WINTER, Z.: Mistr Kampanus. Praha, Naše vojsko 1956
65. Zákony:
- a) Zákon ze dne 1. července 1937, č. 184 o branné výchově. Sb. z. a n. 1937, s. 817
 - b) Zákon ze dne 14. července 1949, č. 187 o státní péči o tělesnou výchovu a sport. Sb. z., 1949, s. 555
 - c) Zákon ze dne 12. prosince 1952, č. 71 o organizaci tělesné výchovy a sportu. Sb. z., 1952, s. 327
 - d) Zákon ze dne 20. prosince 1956, č. 98 o organizaci tělesné výchovy. Sb. z., 1956, částka 36
66. Zápisy a dopisy:
- a) Dopis rektorátu University Karlovy ze dne 5. července 1952, č. 2194/52 ministerstvu školství věd a umění. (Archiv RUK, spis. zn. A I/4) A-20
 - b) Zápis o zasedání vysokoškolské rady UK, konané 24. 10. 1952 (Archiv RUK, č. 4348/52)
 - c) Zápis o VIII. zasedání vysokoškolské rady Univ. Karlovy ve škol. roce 1952/53, konaném 2. 7. 1953 (Archiv RUK, č. 4325/53)

- d) Zápis o X. zasedání vysokoškolské rady Univ. Karlovy ve škol. roce 1953/54, konaném dne 17. 6. 1954 (Archiv RUK, č. 4406/54)
- e) Zápis o I. zasedání vysokoškolské rady Univ. Karlovy ve škol. roce 1955/56, konaném dne 29. 9. 1955 (Archiv RUK, č. 7609/55)
67. Zásady rozvoje tělesné výchovy v ČSSR ve smyslu usnesení XIV. sjezdu Komunistické strany Československa. Praha, ÚV KSČ 1973
68. Závěrečná zpráva o průzkumu činnosti kateder tělesné výchovy vysokých škol v ČSR, provedeném ve školním roce 1973/74 především se zřetelem k úrovni pedagogické a politickovýchovné práce. Zpracoval L. Reitmayer a předložil ministerstvu školství ČSR dne 10. března 1974
69. Statistika školství — školní rok 1975—76. Praha, Ústav školských informací při MŠ ČSR 1976

LADISLAV REITMAYER

Zu Fragen der Entstehung, der Entwicklung und des gegenwärtigen Standes der Körpererziehung an den Hochschulen in der ČSSR und besonders an der Karls-Universität.

ZUSAMMENFASSUNG

Die Körpererziehung ist ein Bestandteil des Erziehungs- u. Bildungsprozesses an den tschechischen und slowakischen Hochschulen seit der Hälfte des 17. Jh. Bis zum Ende der ersten Hälfte des 19. Jh. entfaltete sie sich aber ganz gelegentlich. Ihren Inhalt bildeten besonders Fechten, Schiessübungen und Tanz, wobei diese Tätigkeit historisch nur an der Karls-Universität nachgewiesen werden kann. In den Revolutionsjahren 1848/49 bemühten sich die Studenten, nach dem Vorbild ausländischer Universitäten, um die Bildung einer Hochschul-Körpererziehungs-Anstalt und nahmen auch am Widerstand des tschechischen Volkes gegen die Wiener Regierung teil. Der Absolutismus Bachs unterdrückte die Anstrengungen um eine Einführung der Körpererziehung in das Programm der Hochschulen. Erst die Jahrhundertwende und besonders dann die Entstehung des tschechoslowakischen Staates, brachten an den tschechischen und auch an den neu entstandenen slowakischen Hochschulen eine Entfaltung der Körpererziehung und des Sportlebens. Es kam zur Bildung des tschechoslowakischen Hochschulsports, der zum Träger moderner Strömungen in der Körpererziehung wurde. Um seine Entwicklung sorgten Lektorate der Körpererziehung, die nicht nur Institutionen des Schulwesens, sondern auch gleichzeitig der Studentenselbstverwaltung waren. Zu den bedeutendsten Persönlichkeiten des damaligen Hochschulsportes gehörte Dr. František Smotlacha. Am Vorabend des Münchener Diktats wurde der freiwillige Hochschulsport für alle Studenten und Studentinnen mit tschechoslowakischer Staatsangehörigkeit in ein Pflichtfach — Körpererziehung umgeändert und im Verlauf ihrer Realisation wurden Wehrziele verfolgt. Ihre Durchführung sicherten Institute für Körpererziehung an den Hochschulen in den einzelnen Städten.

Nach der Befreiung der Republik wurde die Körpererziehung als Pflichtfach an den tschechischen und slowakischen Hochschulen erneuert und seit 1952 wurde ein sozialistisches System der Hochschulkörpererziehung aufgebaut. Es wird durch seine Komplexheit charakterisiert, seine Teile bilden obligatorische und fakultative Fächer und die Interessessporttätigkeit. Die Realisation dieses Systems sichern seit demselben

Jahre Institute (Lehrstühle) für Körpererziehung, die an allen Hochschulen, oder an ihren Fakultäten bestehen. Die Institute für Körpererziehung arbeiten eng mit den Einheiten des Hochschulsports zusammen, die in der Regel die Bezeichnung „Slavia — Hochschulen“ tragen. Die Einheiten des Hochschulsports sorgen besonders um die Entfaltung des Interessessports. Ihr Netz entspricht im Grundsatz dem Netz der Institute für Körpererziehung.

Heute erfüllt die Körpererziehung an den Hochschulen in der ČSSR bedeutende Sport-, ideelle und Kulturaufgaben und stellt auch einen bedeutenden Faktor im Spitzensport und der tschechoslowakischen Sportsrepräsentation dar.

An der Vergangenheit und der Gegenwart des tschechoslowakischen Hochschulsports hat die Karls-Universität ausserordentliche Verdienste, ihre Mitarbeiter auf dem Gebiet der Körpererziehung standen und stehen an der Spitze progressiver Tendenzen in der Körpererziehung, dem Sport und der Turistik und ihre Studenten füllten viele Blätter in den Annalen des tschechoslowakischen Hochschulsports.

MATERIÁLŸ

**MATERIÁLY K EINSTEINOVU PRAŽSKÉMU PŮSOBNÍ
Z ARCHÍVU UNIVERZITY KARLOVY**

JAN HAVRÁNEK

Pražské působení Alberta Einsteina bylo již častěji osvětleno¹. Materiály archívu Univerzity Karlovy umožňují doplnit obraz, který podávají tyto práce, o některé skutečnosti, které se přímo nebo nepřímo týkají jeho pražského působení. Zachovaly se zde katalogy posluchačů, kde jsou uvedena jména všech těch, kteří si zapisovali Einsteinovy přednášky. Třeba však hned úvodem poznamenat, že zapsání přednášky v katalogu a indexu neznamenaloby tehdy žádný závazek k návštěvě přednášky. Lze však předpokládat, že všichni zapsaní přednášky Einsteinovy někdy navštívili a mnozí z nich je navštěvovali systematicky. Dále se zachoval pro oba sledované roky podací protokol děkanství filozofické fakulty evidující všechny přípisy, které v té době dostával profesor Einstein od nadřízených školských i správních úřadů, a právě tak i všechna jeho podání děkanství a také úkoly, které mu byly děkanstvím ukládány. Zachovaly se rovněž materiály o studiu Einsteinova vědeckého pomocníka Emila Nohela, o němž ce zmiňuje ve svém životopise Einsteina Philipp Frank. Úvodem k uveřejnění těchto dokumentů je třeba stručně rekapitulovat hlavní poznatky o Einsteinově pražském učitelském působení, jak vyplývají z literatury i z rozboru zde uveřejněných materiálů.

★

1) Starší literaturu shrnuje publikace Einstein a Praha. K stému výročí narození Alberta Einsteina. Praha, Jednota čs. matematiků a fyziků, 1979, 63 str., zvláště úvodní stať sestavitele této publikace Jiřího Bičáka, Pohled na život a práci Alberta Einsteina v Praze (str. 7-16), kde je uvedena i dosavadní literatura. Souběžně, ale i nezávisle na práci Bičákové vznikly studie Józsefa Illy, Albert Einstein a Praha, Dějiny věd a techniky, roč. 12 (1979), str. 65-79 a Albert Einstein in Prague, Isis roč. 70 (1979), str. 76-84. Oba články přinášejí řadu dosud neznámých skutečností a hodnotí i vědeckou činnost Einsteinovu z doby jeho pražského pobytu. Anglická verze je poněkud stručnější, je to však novější redakce obohacená o některé nové poznatky. K příchodu Alberta Einsteina na pražskou německou univerzitu srv.: Jan Havránek, Ke jmenování Alberta Einsteina profesorem v Praze. AUC-HUCP XVII/2 (1977), str. 105-130. Nejnověji shrnuje poznatky o ohlasu Einsteinova díla u nás stať Rudolfa Komolého, Ohlas vzniku teorie relativity v Československu, DVT 12 (1979), str. 209-225 s bohatou bibliografií.

Albert Einstein žil v Praze šestnáct měsíců od začátku dubna 1911 do srpna 1912. Tři semestry přednášel na pražské německé univerzitě fyziku. Jak došlo k jeho povolání do Prahy? Odkud vyšla k němu iniciativa? Podnětem k povolání byla skutečnost, že řádný profesor fyziky na německé univerzitě Ferdinand Lippich, který zde působil od roku 1874, odcházel k 1. říjnu 1910 do penze, když po dovršení 70 let odsloužil ještě „čestný rok“. Byla vytvořena tříčlenná komise, aby doporučila tři vhodné kandidáty na uvolněnou katedru. Profesor experimentální fyziky Anton Lampa byl neaktivnějším členem této komise. Obrátil se na Einsteina, který byl tehdy mimořádným profesorem na technice v Curychu, a vyžádal si o něm dobrodání od předních evropských fyziků. Ocenění, které se Einsteinovi dostalo od proslulého berlínského profesora Maxe Plancka, že totiž jeho objevy jsou pro světovou vědu stejně převratné, jako byly svého času objevy Koperníkovy, uvedl pak Lampa ve zprávě, kterou spolu s matematikem Georgem Pickem, nejbližším pak Einsteinovým pražským spolupracovníkem, a fyzikálním chemikem Victorem Rothmundem podal v dubnu 1910 sboru filozofické fakulty a v níž navrhl Einsteina na prvním místě na místo profesora teoretické fyziky.

Až doposud se jeví celá záležitost jednoduchá a jasná. Mladý mimořádný profesor, jehož objevy měly ve světě nemalý ohlas, je povolán za řádného profesora na univerzitu, na níž se uvolnilo profesorské místo v jeho oboru. Byl zde však jeden háček. S tímto místem počítal najisto Gustav Jaumann, řádný profesor brněnské německé techniky, který v letech 1885—1901 působil v Praze jako asistent, docent a mimořádný profesor. A co víc, s Jaumannem počítalo i vídeňské ministerstvo kultu a vyučování a začalo s ním, ač byl navržen na druhém místě, jako s prvním vyjednávat. Jaumann se však urazil, prohlásil, že nechce mít nic společného s univerzitou, která dává přednost modernosti před skutečnými zásluhami, položil ministerstvu mimořádně vysoké finanční požadavky a jednání ztroskotalo. Ministerstvo, kde zároveň také Lampa intervenoval, se muselo obrátit na Einsteina. Koncem září 1910 byl Einstein ve Vídni a na ministerstvu vyplnil slovem „mojžišské“ rubriku o své náboženské příslušnosti, protože ten, kdo nepatřil k žádné uznávané církvi, nemohl zastávat místo v rakouské státní službě. Teprve potom začalo ministerstvo jednat. Od rakouského vyslance v Bernu si vyžádalo osvědčení o Einsteinově chování po dobu jeho pobytu ve Švýcarsku. Podle švýcarských policejních úřadů se Einstein „těšil během svého pobytu ve Švýcarsku, a zvláště v Bernu, té nejlepší pověsti a nebylo o něm známo nic závadného“. Po tomto vysvědčení, které bylo kladné, ač připouštělo i výklad, že za pobytu v Curychu již ta nejlepší pověst nebyla zvláštní, nebylo více překážky k jeho jmenování. 6. ledna 1911 podepsal císař František Josef Einsteinovo jmenování, když v návrhu ministra Stürgkha byly zvláště zdůrazněny jeho „skvělé úspěchy“ na poli moderní teoretické fyziky.

Když nastoupil v letním semestru 1911, očekával jej v Praze kromě katedry i ústav pro teoretickou fyziku, který byl od odchodu Lippichova bez vedoucího

i vědeckého personálu a v seznamu osob na rok 1910—11 je představován pouze zřízencem Karlem Wittichem. V následujícím školním pracoval zde pod Einsteinovým vedením vedle zřízence i vědecký pomocník Emil Nohel. Ten již v listopadu 1909 úspěšně dokončil státní zkoušky z matematiky a fyziky, přičemž si jeho písemnou práci zvláště cenil profesor matematiky Georg Pick. Jistě také proto si Nohela vzal po Einsteinově odchodu jako asistenta do svého matematického semináře. Philipp Frank ve svém životopise Einsteina vzpomíná na tohoto tehdy pětadvacetiletého „syna malého židovského sedláka“ z vesnice Mcely na Nymbursku, který se svou klídnou povahou odlišoval od nervózního prostředí. Nohel dokončil studia matematickou disertací a doktorátem s výtečným prospěchem z matematiky a matematické fyziky u profesorů Picka, Kowalewského a Franka a 6. července 1914 byl promován. Tak se rozešel s pražskou univerzitou a poté i s Čechami, protože do roku 1938 žil ve Vídni, odkud se po nacistické anexi Rakouska vrátil do Čech a žil u své sestry v Hradci Králové do prosince roku 1942, kdy byl deportován do Terezína a v říjnu roku 1944 odtud odvezen do Osvětimi, kde byl, s největší pravděpodobností, zahuben v plynové komoře.

Úřední knihy podávají svědectví o tom, že Einstein měl poměrně dost starostí jak s ústavem, tak i se seminářem pro teoretickou fyziku, který byl pro něho zřízen a do jehož knihovny byly delimitovány z knihovny matematického semináře knihy a časopisy fyzikálního obsahu. Tuto práci vykonávali Einsteinovi posluchači, pro něž si vyžádal, jak bylo tehdy při pomoci studentů při knihovnických pracích obvyklé, nevelká stipendia ve výši 50 či 60 korun. Velikou investicí, kterou prováděl Einstein jako ředitel ústavu pro teoretickou fyziku, byla instalace elektrického vedení v tomto ústavu, za niž účtovala odborná firma v září 1911 1 825 korun. Nebyla to malá částka, převyšovala dva měsíční platy Einsteinovy, jehož roční plat činil 8 872 koruny. Přednosta semináře vycházel vstříc svému zřízenci, hned po nástupu pro něj vyžádal pracovní oblek a za necelý rok další. Vedle ostatních učitelských povinností byl hned po nástupu do služby pověřen funkcí referenta pro osvobozování od kolejného pro matematické a fyzikální obory. Postupoval přitom velkoryse, všichni žadatelé až na jednoho byli od kolejného osvobozeni.

Jeho příchod nezpůsobil na univerzitě větší rozruch. Jinak nelze vysvětlit tu skutečnost, že kvestor, když do katalogu poznamenával ponejprv jméno nového profesora fyziky, zapsal, patrně podle ne zvláště čitelně vyplněného studentského nacionálu, „Eckstein“. Výuka byla povinností univerzitního profesora v rozsahu pěti hodin přednášek týdně. Tuto povinnost Einstein plnil a navíc vedl vždy dvouhodinové cvičení. V letním semestru roku 1910, který začal 20. dubna a měl trvat až do konce července, vypsals dvě přednášky: mechanika diskretních hmotných bodů (3 hodiny týdně) a termodynamika (2 hodiny). Zároveň vedl dvouhodinový fyzikálně matematický seminář. V zimním semestru 1911—1912, který trval od 1. října až do velikonoce, přednášel tři ho-

diny o mechanice a dvě hodiny nauku o teple. Dvě hodiny týdně věnoval cvičením v semináři. V posledních měsících svého pražského působení, v letním semestru 1912, přednášel tři hodiny o molekulární teorii tepla a dvě hodiny o mechanice kontinua. Také v tomto semestru vedl dvouhodinové cvičení v semináři.

Jeho přednášky (většinou obě dvě) si v prvním semestru jeho působení zapsalo 23 studentů, v druhém 21 a ve třetím 19, na cvičení se z nich přihlásilo 11, 10 a 7 studentů. Mezi nimi vždy bylo dost mimořádných posluchačů — v prvním semestru osm, v druhém a třetím po dvou. Mezi studenty matematiky a fyziky bývalo tehdy dosti mimořádných posluchačů, protože absolventi reálků, kteří se chtěli stát profesory matematiky, fyziky, deskriptivní geometrie, přírodopisu, chemie či zeměpisu na reálkách, mohli se ke státním závěrečným zkouškám hlásit po sedmi semestrech mimořádného studia, což byla výjimka ze zásady, která připouštěla ke státním zkouškám jen řádné posluchače a těmi mohli být na filozofické fakultě jen ti, kdož maturovali na klasickém nebo na reálném gymnáziu.² K nim v Einsteinově případě přibyli i tři Češi, kteří byli řádnými posluchači české univerzity. Někteří z Einsteinových studentů zapisovali jeho přednášky po celou dobu jeho pražského působení, jiní jen semestr nebo dva. Vcelku bylo jeho zapsanými žáky 36 studentů. Jeho přednáškami prošla většina těch, kdož studovali v té době na pražské německé univerzitě fyziku. Tak v zimním semestru 1911/12 studovalo v Praze fyziku,³ tj. zapisovalo dvě nebo více fyzikálních přednášek či cvičení nebo alespoň jednu fyzikální přednášku v kombinaci s přednáškami matematickými, 19 řádných a 11 mimořádných posluchačů, z nich 20 si zapsalo nejméně jednu Einsteinovu přednášku a případně i cvičení a jeden pouze cvičení. V jednom případě (J. Peyer) zapisoval Einsteinovy přednášky student, který jinak poslouchal pouze přednášky z filozofie a příbuzných oborů. Z ostatních fyziků však nejméně tři poslouchali Einsteinovy přednášky v předchozím či následujícím semestru.

Mezi jeho posluchači převažovali muži německé národnosti a katolického náboženství, ale byli tu i čtyři Češi, (v průměru tehdejší německé univerzity tvořili čeští posluchači 6 procent), tři ženy (mezi 440 studenty německé filozofické fakulty bylo v roce 1911—1912 89 žen, tj. dvacet procent), tři evangelíci a čtyři židé (v průměru univerzity činili evangelíci tři a židé devatenáct procent). Tito studenti se připravovali na dráhu gymnaziálních profesorů matematiky a fyziky. Dostí výjimečné bylo sociální složení Einsteinových posluchačů, mezi nimi bylo několik studentek a studentů z rodin bohatých či s vysokou spo-

2) Leo Beck von Managetta — Carl von Kelle, Die österreichischen Universitätsgesetze, Vídeň 1906, str. 924—925.

3) Nepřehlídím přitom k studentům chemie nebo přírodopisu, kteří vzhledem ke studijním předpisům byli povinni předložit ke státní zkoušce vysvědčení o kolokviu z experimentální fyziky a pro něž ve sledovaném zimním semestru 1911/12 vypsál Lampa „Fyzikální praktikum pro chemiky a přírodovědce“, které si mnozí z nich zapsali.

lečenskou prestiží — dva otcové byli továrníci, dva prokuristé, jeden ředitel dolů, jeden starosta velkého města, dvakrát zde najdeme jména univerzitních profesorů; na druhé straně zde bylo poměrně dost synů z rodin asi nepříliš zámožných, jejichž otcové byli: domkář, soustružník, skladník, zahradník, krejčí, účetní, pokrývač. Avšak tehdejší studijní předpisy ponechávaly studentům zcela na vůli, zda chtějí navštěvovat zapsané přednášky. Z cvičení a seminářů museli sice předkládat vysvědčení při přihlášce ke státní zkoušce, ke zkoušce z fyziky jako z hlavního předmětu však postačila vysvědčení o absolvování dvou semestrů cvičení a u fyziky jako vedlejšího předmětu dokonce vysvědčení o absolvování jediného semestru laboratorních cvičení⁴. Za těchto okolností mohli studenti zanedbávat ta seminární cvičení, která jim nevyhovovala. Tak vysvětlíme skutečnost, že v únoru 1912 si Einstein v dopise Bessovi stěžoval, že na jeho seminář chodí pravidelně jen jeden posluchač a několik „jen zpola schopných“ žen,⁵ i když v zimním semestru 1911/1912, který tehdy probíhal, bylo do jeho cvičení zapsáno osm mužů a dvě ženy, na něž se evidentně na obě vztahovala prezírává Einsteinova poznámka.

Po skončení třetího semestru svého učitelského působení Einstein Prahu opustil. Podílel se na práci komise, která doporučila Philippa Franka za jeho nástupce. 21. května 1912 vyslovil císař souhlas s Einsteinovým odchodem. Mnozí se ptali po příčině tak rychlého skončení pražského pobytu. Frank ve své biografii Einsteina soudí, že „jeho pobyt v Praze byl velmi příjemný“ a že o odchodu rozhodla Einsteinova žena, která se „nikdy v Praze dobře necítila“ a toužila po návratu do Curychu. Mohlo tomu tak být.

★

1. POSLUCHAČI ZAPSANÍ NA PŘEDNÁŠKY A CVIČENÍ ALBERTA EINSTEINA

Seznam obsahuje v abecedním pořádku jména nejprve řádných a potom mimořádných posluchačů a údaje, které o nich byly uváděny v katalogu s výjimkou jejich pražské adresy. Dále je uvedeno, kdy a které Einsteinovy přednášky či cvičení zapisovali, při čemž je užito značek ZS — zimní semestr, LS — letní semestr a dalších, uvedených u příslušných Einsteinových přednášek a cvičení.

Přednášky a cvičení, které Albert Einstein ohlásil v seznamu přednášek: Podle Ordnung der Vorlesungen an der k. k. Deutschen Karl-Ferdinands-Universität zu Prag im Sommersemester 1911 [20.

4) Beck — Kelle, cit. práce, str. 933.

5) J. Illy, Albert Einstein a Praha, DVT 12 (1979), str. 69.

April — 31. Juli 1911), str. 32, kde uvedeny jen přednášky, zatímco seminář v LS 1911 byl zřejmě ohlášen až dodatečně vyhláškou; Ordnung der Vorlesungen... im Wintersemester 1911/12 (1. Oktober 1911 — 28. März 1912), str. 33, 43; Ordnung der Vorlesungen... im Sommersemester 1912 (11. April 1912—31. Juli 1912), str. 34, 43

LS 1911 — Mechanik diskreter Massenpunkte 3 hod. = M
Thermodynamik 2 hod. = T
Místo a hodina obou kolegii budou oznámeny později.
Physikalischmathematisches Seminar 2 hod. = S
ZS 1911/1912 — Mechanik 3 hod. Pondělí, středa, pátek 9—10
Klementinum II = M
Wärmelehre 2 hod. Úterý, čtvrtek 9—10
Klementinum II = T
Übungen im Seminare 2 hod. Podle dohody,
Přírodovědný ústav = S
LS 1912 — Molekulartheorie der Wärme 3 hod. Pondělí, úterý,
středa, 9—10, posluchárna matematického semináře = T
Mechanik der Kontinua 2 hod. Čtvrtek, pátek 9—10,
posluchárna matematického semináře = M
Übungen im Seminare. Pátek večer od 8 hod.,
budova přírodovědného ústavu = S

Zapsaní posluchači *)

a) řádní

Emma Beckerová, 1887 Praha, n., ev., 6.—8. sem., otec továrník LS 1911 —
M, T, S; ZS 1911/12 — M, T, S; LS 1912 — M, T, S
Otto Fanta, 1890 Praha, n., ž., 6. sem., otec lékárník; přestoupil z berlínské
univerzity LS 1912 — T, S
Wilhelm Gudra, 1891 Údlice, okr. Chomutov (přísl. Teplice), n., k., 1. sem.,
otec lékař v Teplicích ZS 1911/12 — M
Felix Hrubesch, 1889 Český Krumlov, n., k., 6.—8. sem., poručník řezník a ma-
jitel domu, osvobozen zcela, LS 1911 — M, T; ZS 1911/12 — M, T; LS 1912
— M, T
Fridolín Kaspar, 1887 Stříbro, č., k., 1. sem., otec gymn. profesor ve výslužbě,
bytem na Smíchově LS 1911 — T

*) Pořadí zápisu: jméno, rok narození, místo narození a domovská příslušnost (je-li odlišná, uvedeno v závorce), národnost (n. — německá, č. — česká), náboženství (k. — katolické, ev. — evangelické augsburské konfese, ž. — židovské), semestr posluchačových studií, otec, příp. poručník, jeho zaměstnání a bydliště (je-li odlišné), případné osvobození od kolejného, semestr, značka zapsané přednášky nebo cvičení

Rudolf Kolbe, 1884 Mirošov (přísl. Rosice), n., k., 8. sem., otec ředitel dolů ve
výslužbě, bytem v Brně ZS 1911/12 — M, T
Karl Lampecker, 1888 Děčín, n., k., 4.—5. sem., otec skladník, osvobozen zcela
LS 1911 — M, T, S; ZS 1911/12 — M, T, S
Franz Leide, 1886 Sedlnice (Morava), n., k., 8. sem., plnoletý^{a)}, osvobozen zcela
LS 1911 — M, T
Franz Loos, 1889 Ličkov (přísl. Libočany), n., k., 6.—8. sem. otec řídicí učitel,
osvobozen zcela LS 1911 — M, T, S; ZS 1911/12 — M, T, S; LS 1912 —
M, T, S
Josef Mrázek, 1891 Podbořany, n., k., 3. sem., otec učitel, osvobozen zcela
ZS 1911/12 — M, T
Helene Nothmann-Zuckerandlová, 1888 Petropolis (Brazílie), n., ev., 6.—8.
sem., adoptivní otec profesor právnické fakulty v Praze
LS 1911 — T; ZS 1911/12 — T; LS 1912 — T
Josef Peyer, 1888 Cukmantl^{b)}, (přísl. Mikulov, okr. Teplice), n., k., 4. sem., otec
soukromý úředník, bytem Vinohrady ZS 1911/12 — M, T
Leo Pollak, 1888 Praha, n., k., 10. sem., otec redaktor LS 1911 — T, S
Walter Posselt, 1888 Jablonec n. N., n., k., 6.—7. sem., otec purkmistr v Jablonci
LS 1911 — M, T; ZS 1911/12 — M, T, S
Anton Reinel, 1887 Trnovany, n. k., 8. sem., poručník rolník v Trnovanech,
osvobozen zcela LS 1911 — M, T
Josef Reinel, 1890 Trnovany, n., k., 3.—4. sem., poručník rolník v Trnovanech,
osvobozen zcela ZS 1911/12 — S; LS 1912 — M, T, S
Hedwig Robitscheková, 1890 Praha, n., ž., 6.—8. sem., otec účetní, osvobozena
zcela LS 1911 — M, T, S; ZS 1911/12 — M, T, S; LS 1912 — M, T, S
Friedrich Seidel, 1890 Duchcov (přísl. Nebočany, okr. Děčín), n., k., 4.—6. sem.,
poručník v Duchcově (uvedeno jen jméno), osvobozen zcela LS 1911 —
M, T; ZS 1911/12 — M, T; LS 1912 — M, T, S
Rudolf Toepel, 1889 Koblenz, n., ev., 4.—5. sem., otec sekretář Říšské banky;
přestoupil z univerzity v Göttingen ZS 1911/12 — M, T, S; LS 1912 —
M, T, S
Josef Vordrén, 1890 Karlshütten (přísl. Dobříš), n., k., 4. sem., otec revírník
ve Vlašimi, osvobozen zcela LS 1911 — M, T
Georg Weber, 1889 Graz, n., k., 8. sem., poručník dvorní rada Holzinger, pro-
fesor filozofické fakulty v Praze LS 1912 — M
Wenzel Weigel, 1888 Čenčice (okr. Podbořany), n., k.; 1.—2. sem., otec domkář,
osvobozen zcela ZS 1911/12 — M, T; LS 1912 — M, T

a) plnoletí posluchači (starší 24 let) nebyli povinni uvádět údaje o otci nebo po-
ručníkovi

b) dnes Pozorka

Adolf Winter, 1880 Ostrov n. O., k., 8.—9. sem., otec zámecký zahradník, osvobozen zcela LS 1911 — M, T, S; ZS 1911/12 — M, T
 Franz Xaver Woska, 1886 Bernartice (okr. Trutnov; přísl. Lampertice, okr. Trutnov) n., k., 8. sem., otec řídicí učitel v Lamperticích LS 1912 — M, T
 Eduard Zehrl, 1889 Cheb, n., k., 8. sem., otec krejčí LS 1911 — M, T

b) mimořádní

Franz Bruml, 1892 Klatovy, n., ž., 1.—3. sem., poručník továrník v Plzni LS 1911 — M, T, S; ZS 1911/12 — T, S; LS 1912 — M, T, S
 Karl Fleischmann, 1887 Jablonec n. N., n., k., 8.—9. sem., otec prokurista v Jablonci; osvobozen zcela LS 1911 — M, T, S; ZS 1911/12 — M, T, S
 Samuel Frankfurter, 1883 Sobotiště (Slovensko, přísl. Holešov, Morava) n., ž., 4.—6. sem., osvobozen zcela LS 1911 — M, T, S; ZS 1911/12 — M, T, S; LS 1912 — M, T
 Alfred Heiss, 1877 Ústí n. L., n., k., 3. sem. LS 1911 — T
 Miroslav Hrabák, 1893 Smíchov, č., k., 2. sem., otec soustružník kovů v Prostějově, osvobozen zcela LS 1912 — M, T
 Adolf Hrubeš, 1882 Bohnice (přísl. Chotusice), č., k., 1. sem., otec pokrývač LS 1911 — M
 Karl Ruppert, 1889 Schönfeld u Lokte, n., k., 7.—8. sem., otec obchodník střížním zbožím, osvobozen zcela LS 1911 — M, T, S; ZS 1911/12 — M, T
 Ernst Singer, 1891 Terezín, n., k., 3. sem., otec obchodník LS 1911 — M, T
 Otakar Starý, 1893 Vysoké Mýto, č., k., 1. sem., otec drogist, osvobozen zcela LS 1912 — M, T
 Wilhelm Steinberger, nar. Linec, rok neuveden, n., náb. neuvedeno, 1. sem., otec prokurista LS 1911 — M, T, S
 Fritz Theimer, 1891 Bílina, n., k., 1. sem., otec řídicí učitel ZS 1911/12 — M

2. EINSTEINŮV STYK S DĚKANTSTVÍM FILOZOFICKÉ FAKULTY PRAŽSKÉ NĚMECKÉ UNIVERZITY (ZÁPISY TÝKAJÍCÍ SE EINSTEINA V PODACÍCH PROTOKOLECH FILOZOFICKÉ FAKULTY Z LET 1910/11 a 1911/12^{c)})

Školní rok 1910/1911

Čj.	Došlo	Věc:	Vyřízení:
775	22. 2.	Statthalterei vom 4. Feber 1911 Z. 10/9 — 388 Bewilligung einer Jahresremuneration von 800 K (400 K am Schlusse jeden Semesters anzuregen) für die Leitung des Seminars bei der Lehrkanzel für theoretische Physik an Prof. Einstein.	
930	3. 4.	Amtserinnerung um Delegierung einer Kommission behufs Übergabe des Institutes für theoretische Physik an Prof. Einstein.	An die Statthalterei geleitet.
952	11. 4.	Prof. Einstein um Flüssigmachung der 1. Rate per 1000 K der bewilligten Übersiedlungskostenentschädigung von 2000 K.	An die Statthalterei geleitet.
959	12. 4.	Statthalterei vom 7. April 1911, Z. 10/9—1420 Übergabe des Institutes für theoretische Physik an Prof. Einstein für den 12/4. 1911 9 h. vormittag	930 Prof. Einstein verständnisst
962	14. 4.	Prof. Einstein um Flüssigmachung des Reinigungspauschales per 50 K 54 h pro 1911 für das Institut für theoretische Physik.	An die Statthalterei geleitet.
963	14. 4.	Derselbe um Flüssigmachung einer Dotation per 800 K pro 1911 für das Institut für theoretische Physik.	dtto

c) Příslušné spisy se v Archívu UK nedochovaly, takže záznamy v podacím protokolu jsou jediným svědectvím o jejich existenci.

Čj.	Došlo	Věc:	Vyřízení:
979	20. 4.	Prof. Einstein um Herstellungen und Anschaffungen im Institut für theoretische Physik.	An die Statthaltereie geleitet.
1017 - 1032	sine mezi 29. 4. a 2. 5.	Gesuche um Befreiung von Kolleggelde Mathematik I. 1017 Buhn Theodor 1018 Dietrich Franz 1019 Egerer Greta 1020 Fleischmann Karl 1021 Frankfurter Samuel 1022 Grünfeld Elisabeth 1023 Kaspar Fridolin 1024 Loos Franz 1025 Mayer Josef 1026 Mrazek Josef 1027 Pellet Anton 1028 Ruppert Karl 1029 Seidel Friedrich 1030 Sternberger Wilhelm 1031 Vordrén Josef 1032 Winter Adolf	Herrn Prof. Einstein als Referenten zugewiesen. 16
1172	3. 5.	Statthaltereie vom 19. April 1911 Z. 10/A-1355 Flüssigmachung des Stipendiums jährlich 600 K vom 1. Mai 1911 bis Ende April 1912 an Emil Nohel (Hilfskraft am Institut für theoretische Physik).	Dekan Prof. Einstein zugestellt.
1179	3. 5.	Amtserinnerung Dekanat an die Proff. der Fachgruppe II „Mathematik, Astronomie, Physik und Chemie“ u. III „Naturwissenschaften“ um Äusserung betr. die Änderung dieser Überschriften im Lektionskatalog.	Prof. Weinek, Pick, v. Lindenfeld, Wähner, Pelikan, Czapek, Spitaler, Lampa, Einstein, Rothmund, Grünwald, u. Kirpal mitgeteilt.

Čj.	Došlo	Věc:	Vyřízení:
1192	5. 5.	Statthaltereie vom 20. April 1911 Z. 10/A-1420/1 Protokoll der Übergabe des Instituts für theoretische Physik an Prof. Einstein.	930 ad acta
1208	8. 5.	Prof. Einstein um Ausforderung einer Bluse u. eines Beinkleides für den Aushilfsdiener Karl Wittich.	An die Statthaltereie geleitet.
1221	9. 5.	Prof. Einstein um Bewilligung einer jährlichen Dotation von 400 K für die Ausstattung der Bibliothek des physikalischen Seminars.	An das Ministerium für Kultus und Unterricht geleitet. (Im Wege der Statthaltereie)
1280	20. 5.	Proff. Pick und Einstein legen Rechnung über das in der Heizperiode 10/11 verbrauchte Material des math. Kabinetts (Inst. f. theor. Physik).	An die Statthaltereie geleitet.
1314	26. 5.	Statthaltereie vom 10. Mai 1911 Dienstaenersatz und Übersiedlungskostenbeitrag Prof. Einstein. Das Ministerium um Flüssigmachung ersucht.	952 Prof. Einstein verständigt
1326	27. 5.	Statthaltereie vom 9. Mai 1911 Z: 10/A-1519 Flüssigmachung des Reinigungsverlages von 50 K 54 h für das Institut für theoretische Physik.	962 Prof. Einstein verständigt
1344	2. 6.	Statthaltereie vom 15. Mai 1911 Z: 10/A-1518 Flüssigmachung der Jahresdotation per 800 K des Instituts für theoretische Physik ab 1911 in 4 gleichen Raten.	Prof. Einstein verständigt

Čj.	Došlo:	Věc:	Vyřízení:
1376	12. 6.	Antrag Pick, Lampa, Einstein, Spitaler, Grünwald zur Abgränzung der Prüfungsfächer mathematischer und physikalischer Richtung für das Doktorat der philosophischen Fakultät.	Prof. Pick zur Antragstellung 19. 6. 1911
1499	1. 7.	Prof. Einstein um Zuerkennung eines theoretisch-physikalischen Seminarstipendiums von 40 K an stud. phil. Franz Loos.	An die Statthaltereie geleitet.
1537	17. 7.	Statthaltereie vom 4. Juli 1911 Z: 10/A—389/2 Flüssigmachung der 1. Rate von 1000 K vom als Dienntaxenersatz u. Übersiedlungsbeitrag bewilligten Betrag von 2000 K an Prof. Einstein	Prof. Einstein verständigt
1559	22. 7.	Prof. Einstein um Flüssigmachung seiner Seminarsremuneration per 400 K für das S. S. 1911	An die Statthaltereie geleitet.
1699	1. 8.	Prof. Pick u. Einstein Herstellungen im naturwissenschaftlichen Institutsgebäude zwecks Unterbringung der dortselbst befindlichen Institute und Seminare in den freigewordenen Naturalwohnungen.	An die Statthaltereie geleitet unter Z. 1696 5. 8.
1715	7. 9.	Statthaltereie vom 26. Juli 1911 Z: 12 B—483 Flüssigmachung von 425 K 03 h an Löwi Klemperer u. 64 K an W. Voitl für Heizmateriale im Institut für theoretische Physik und im mathematischen Seminar pro 1910/11.	Prof. Einstein und Pick verständigt.
1727	7. 9.	Statthaltereie vom 4. August 1911 Z: 10/A—2125 Installierung der elektrischen Beleuchtung im Institut für theoretische Physik im Betrage von 1825 K.	Prof. Einstein verständigt

Čj.	Došlo:	Věc:	Vyřízení:
1744	7. 9.	Statthaltereie vom 15. August 1911 Z: 10/A—388/1 Flüssigmachung der Remuneration von 400 K für die Leitung des Seminars für theoretische Physik pro S. S. 1911 an Prof. Einstein.	Prof. Einstein verständigt
1764	12. 9.	Statthaltereie vom 1. September 1911 Z 10/A—2015 Abweisung des Ansuchens Prof. Einstein betr. Seminarstipendium von 40 K an Franz Loos mangels Bedeckung. Im Einvernehmen mit Prof. Pick konnte dieses Stipendium aus den für Bibliothekszwecke an das mathematische Seminar pro S. S. 1911 zugewiesenen Betrages von 300 K gedeckt werden, worüber zu berichten ist.	1499 Prof. Einstein und Pick verständigt 19. 10. 1: 409/11/12
1779	20. 9.	Dekanat um Kommissionsbericht beziehungsweise Vorschlag betreffend Erweiterung der Übungen im mathematischen Seminar. (Kommissionsmitglieder: Pick, Lampa, Einstein, Spitaler).	Prof. Pick zur Veranlassung
1780	20. 9.	Dekanat um Vorschläge betreffend die Wiederbesetzung der Lehrkanzel für Mathematik nach a. o. Prof. Josef Grünwald. (Kommission: Pick, Lampa, Einstein).	dtto
Skolní rok 1911/1912			
83	12. 10.	Statthaltereie vom 3. Okt. 1911, Z: 10/A—2014/1 Urgenz betreffend Zuwendung eines Seminarstipendiums (theoretische Physik) für Franz Loos.	Prof. Pick und Einstein verständigt. V: 409 (11/12)

Čj.	Došlo	Věc:	Vyřízení:
315	21. 10.	Prof. Einstein um Bewilligung von 360 K jährlich als Seminarstipendium für das Seminar für theoretische Physik.	Dem Ministerium für Kultus und Unterricht vorgelegt. 1:930
316	21. 10.	Derselbe um Erhöhung des Reinigungspauschales des Instituts für theoretische Physik von 50 K 54 h auf 90 K jährlich.	An die Statthaltereie geleitet.
409	13. 11.	Prof. Pick und Einstein Zuweisung eines Seminarstipendiums von 40 K aus dem mathematischen Seminar für Bibliothekszwecke zugewiesenen Betrag von 300 K.	An die Statthaltereie geleitet.
413	13. 11.	Statthaltereie vom 3. Nov. 1911 Z: 10/a—1760/1 Bewilligung einer ordentlichen Dotation von 300 K von 1912 angefangen zur Ausgestaltung der Seminarbibliothek für Institut für theoretische Physik.	1221 (10/11) Prof. Einstein erkundigt.
586	2. 12.	Statthaltereie vom 21. Nov. 1911 Z: 10/a—1541/1 Genehmigung der Einrichtung von 5 Telephonnebenstationen im naturwissenschaftlichen Institutsgebäude für... und für Institut für theoretische Physik nach Beginn 1912.	505 (10/11) Die Institutsvorstände verständigt.
647	12. 12.	Prof. Einstein um Flüssigmachung der 2. Rate per 1000 K der Entschädigung per 2000 K für Diensttaxe und Übersiedlung.	An die Statthaltereie geleitet.
662	13. 12.	Prof. Einstein um Bebleichung und Rahmung des Glasers Mašata per 9 K 20 h.	An die Statthaltereie geleitet.

Čj.	Došlo:	Věc:	Vyřízení:
755	8. 1.	Prof. Einstein um Flüssigmachung der Dotation per 300 K des Seminars für theoretische Physik.	Der Statthaltereie vorgelegt
782	12. 1.	Statthaltereie vom 27. Dez. 1911 Z: 10/a—2958 Glaserrechnung Mašata für das Institut für theoretische Physik zur Aufklärung zurück.	662 Prof. Einstein verständigt 13. 1.
871	27. 1.	Prof. Einstein Wiedervorlage der Glaserrechnung des Franz Mašata.	Der Statthaltereie vorgelegt.
912	3. 2.	Prof. Einstein um Enthebung vom Lehramte mit 30. September 1912 in Folge Berufung an die eidgenössische technische Hochschule in Zürich.	Dem Ministerium für Kultus und Unterricht vorgelegt.
932	9. 2.	Prof. Einstein um Ausfolgung des Arbeitskleides (Bluse und Beinkleid) für den Aushilfsdiener Karl Wittich.	Der Statthaltereie vorgelegt.
1011	26. 2.	Prof. Einstein Verrechnung und Inventarzuwachsverzeichnis pro 1910. Dtto pro 1911. Verrechnung des Reinigungspauschales pro 1910. Dtto pro 1911.	Der Statthaltereie vorgelegt.
1065	8. 3.	Prof. Pick und Einstein Äusserung betreffend Aufteilung der 6 Seminarstipendien des mathematischen Seminars auf dieses und das Institut für theoretische Physik.	Der Statthaltereie vorgelegt.

Čj.	Došlo	Věc:	Vyřízení:
1068	9. 3.	Prof. Einstein um Weiterbestellung des Emil Nohel als wissenschaftlichen Hilfskraft am Institut für theoretische Physik vom 1. Mai 1912 bis 30. Sept. 1912. Remuneration 600 K.	Der Statthaltereie vorgelegt.
1069	9. 3.	Prof. Einstein, Lampa, Pick um Einsetzung einer 3 gliederigen Kommission behufs Antragstellung betreffend Neubesetzung der Lehrkanzel für theoretische Physik.	
1116	19. 3.	Erklärung der Prof. Pick und Einstein betreffend Aufteilung der Seminarstipendien für das mathematische Seminar und das Institut für theoretische Physik.	Der Statthaltereie vorgelegt.
1119	19. 3.	Amtserinnerung an die Kommission betreffend Wiederbesetzung der Lehrkanzel für theoretische Physik (Pick, Lampa, Einstein).	Der Kommission (Pick) zugeteilt.
1150	26. 3.	Statthaltereie v 9. März 1912 Abweisung des Antrages Prof. Einstein um Ausfolgung des Arbeitskleides an den Aushilfsdiener Karl Wittich 1912. Die Beteiligung kann erst am 1. Oktober 1913 erfolgen.	932 Prof. Einstein mitgeteilt.
1168	28. 3.	Prof. Einstein um Flüssigmachung der Seminarremuneration per 400 K pro W. S. 1911/12 und der Hälfte (180 K) der mathematischen Seminarstipendien für Stipendien des Instituts für theoretische Physik à 50 K an Franz Loos, Emma Becker, Hedwig Robitschek und 30 K für die Seminarbibliothek.	Der Statthaltereie vorgelegt.

Čj.	Došlo	Věc:	Vyřízení:
1212	10. 4.	Statthaltereie vom 16. März 1912 Z: 10/a—1707/3 Flüssigmachung der ordentlichen Jahresdotation von 300 K zur Ausgestaltung der Seminarbibliothek für theoretische Physik.	755 Prof. Einstein mitgeteilt
1413	1. 5.	Statthaltereie vom 13. April 1912 Z: 10/a—600 Flüssigmachung des Stipendiums jährlich 600 K an die wiederbelassene wissenschaftliche Hilfskraft vom Institut für theoretische Physik Emil Nohel, vom 1. Mai 1912 — Ende Sept. 1912.	1688 Prof. Einstein verständigt
1441	7. 5.	Statthaltereie v 20. April 1912 Z : 10/a — 2744/3 ai 1911 Flüssigmachung der Seminarremuneration per 40 K an Prof. Einstein pro W. S. 1911/12 und der Seminarstipendien per 50 K an Franz Loos, Emma Becker und Hedwig Robitschek, für Bibliothekszwecke 30 K des Seminars für theoretische Physik.	1168 Prof. Einstein verständigt
1474	13. 5.	Prof. Pick und Einstein Verrechnung des in der Heizperiode 1911/12 für das mathematische Seminar und das Institut für theoretische Physik verbrauchten Heizmaterials.	Der Statthaltereie vorgelegt.
1577	5. 6.	Kommissionsbericht und Vorschlag zur Wiederbesetzung der nach Prof. Einstein erledigten Lehrkanzel für theoretische Physik.	Dem Ministerium für Kultus und Unterricht vorgelegt.
1581	5. 6.	Ministerium für Kultus und Unterricht vom 1. Juni 1912 Z: 25.853 Enthebung Prof. Einsteins aus der lehramtlichen Stellung Ende September 1912.	912 Dekret Prof. Einstein zugestellt.

Čj.	Došlo:	Věc:	Vyřízení:
1686	26. 6.	Statthalterei vom 15. Juni 1912 Z: 10/a—944/ai 1912 Einstellung der Aktivitätsbezüge Prof. Einstein mit Ende September 1912	Zur Kenntnis.
1707	3. 7.	Statthalterei vom 4. Juni 1912 Z: 12 B, 628 Flüssigmachung von 458 K 20 h für pro 1911/12 an das Institut für theoretische Physik geliefertes Heizmateriale (Klemperer, Voitl).	1474 Prof. Einstein verständigt
1760	15. 7.	Prof. Einstein um Flüssigmachung der Summe von 400 K pro S. S. 1912, der Seminarstipendien à 50 K an Emma Becker, Franz Loos und Hedwig Robitschek des Restes per 30 K für Bibliothekzwecke des Seminars für theoretische Physik.	Der Statthalterei vorgelegt.
1821	25. 7.	Amtserinnerung Ansuchen um Delegation einer Kommission behufs Übergabe des Instituts für theoretische Physik an den Dekan für 27. 4.	An die Statthalterei geleitet (per Post).
1864	2. 9.	Statthalterei vom 20. Juli 1912 Z: 10/a—1027 Flüssigmachung des Stipendiums von 600 K an die neu ernannte wissenschaftliche Hilfskraft vom Institut für theoretische Physik, Felix Hrubesch, vom 1. Okt. 1912 bis Ende Sept. 1913.	1594 (kde asi omylem jako návrh podaný prof. Lampou)
1866	2. 9.	Statthalterei vom 30. Juli 1912 Z: 10/a—2744/6 ai 1911 Flüssigmachung der Summe von 400 K pro S. S. 1912 an prof. Einstein, der Seminarstipendien von je 50 K an Emma Becker, Franz Loos, Hedwig Robitschek und von 30 K an die Seminardirektion.	1760

Čj.	Došlo:	Věc:	Vyřízení:
1873	2. 9.	Statthalterei von 10. August 1912 Protokoll über die Übergabe bzw. Übernahme des Inventars des Instituts für theoretische Physik von Prof. Einstein an Dekan Czapek.	1821 Zur Kenntnis.
1970	20. 9.	Ministerium für Kultus und Unterricht vom 17. September 1912 Z: 42.466 Ernennung des Dr. Philipp Frank Priv.-Doz. an der Universität Wien zum a. o. Professor der theoretischen Physik mit Rechtswirksamkeit vom 1. Oktober 1912. Allerhöchste Entschliessung vom 7. September 1912.	Zur Kenntnis.

3. EINSTEINŮV PODÍL NA RIGOROSNÍCH ZKOUŠKÁCH PODLE RIGOROSNÍHO PROTOKOLU FILOSOFICKÉ FAKULTY NĚMECKÉ UNIVERSITY 24. III. 1877 — 18. XII. 1913 — PROTOKOLL ÜBER DIE AKTE ZUR ERLANGUNG DER DOCTORSWÜRDE AN DER PHILOSOPHISCHEN FAKULTÄT DER UNIVERSITÄT ZU PRAG .

415. *Stransky* Emil, geb. am 4. Juli 1882 zu Beraun (Böhmen). dz: Assistent an der k. k. deutschen technischen Hochschule in Prag. Vater: Phil. Stransky, Hausbesitzer in Beraun. (Wissenschaftliche Abhandlung, von wem begutachtet)* „Infinitesimalgeometrie der Raumkurven auf Grundlage einer Nicht-Eukleidischen Massbestimmung“
Begutachter: a) Prof. Pick, b) Prof. Grünwald 20. IV. 1911
a) approbiert 6. Mai 1911
[Fachrigorosum, 2 stündig, aus] Mathematik und Experim. Physik [abgelegt am] 8. Juli 1911
Ausgezeichnet Pick
genügend Einstein
ausgezeichnet Lampa

* v závorkách [] uvedeny předtištěné hlavičky rubrik

approbiert mit dem Kalkül „ausgezeichnet“ Beck
[Datum der Promotion, Namen der Funktionäre]
7. November 1911

Rektor Rauchberg
Dekan Czapek
Promotor v. Beck

429. *Mifka* Victor, geb. 9. Juni 1886 zu Budweis (Böhmen) ...

[Wissenschaftliche Abhandlung, von wem begutachtet]
„Über die innere Reibung kolloidaler Metallösungen“

Begutachter: a) Prof. Lampa, b) Prof. Einstein 21. Juni 1911

a) b) approbiert 22. Juni 1911 Beck, Dekan

[Fachrigorosum, 2 stündig, aus] Experimentalphysik und Mathematik

[abgelegt am] 24. Juni 1911

genügend Lampa

genügend Einstein

genügend Pick

approbiert mit dem Kalkül „genügend“ Beck, Dekan

[Datum der Promotion, Namen der Funktionäre]

5 Juni 1911

Rektor: Prof. Grünert

Dekan: Prof. v. Beck

Promotor: Prof. Schmid

4. MATERIÁLY TÝKAJÍCÍ SE EINSTEINOVA ASISTENTA EMILA NOHELA

a) Spisy zkušební komise pro gymnasia (německé)

Nr. 45 ex 1908/09 *Nohel Emil*

Curriculum vitae*

[Herr] Emil Nohel [geboren am] 3. Januar 1886 [zu] Mzell (Böhmen),
mosaischer [Konfession, erhielt den Mittelschul-Unterricht am Gymnasium
zu] Prag Neustadt, Graben [woselbst er die Reifeprüfung mit] vorzüglichem
[rukou úředníka opraveno tužkou na: ausgezeichnetem] [Erfolg]
ablegte.

[Vom Jahre] 1905. [an widmete er sich insbesondere dem Studium der]
Mathematik und Physik [als ordentlicher Hörer der philosophischen Fakultät
an der] Prager deutschen [Universität durch] 7 [Semester] nachdem er
vorher durch 1 Semester als ordentlicher Hörer an der juristischen Fakultät
inskribiert war [hörte zudem Vorlesungen über] Philosophie, Pädago-

*) Text v hranatých závorkách [] předtištěn na formuláři

gik, Deutsche Sprache, Chemie und Schulhygiene. [Er beteiligte sich an den
Übungen und Arbeiten des] mathematischen [Seminars durch] 6 [des]
mathematisch-physikalischen Seminars durch 5, des philosophischen Seminars
durch 2 Semester.

[An den praktischen Übungen im physikalischen Institute beteiligte er
sich durch] 2 [Semester, im chemischen Institute durch] 1 [Semester.]

[Aus der Philosophie und Pädagogik erwarb er sich Colloquienzeugnisse
über] Logik mit sehr gutem, über Didaktik mit vorzüglichem [Erfolge], aus
Schulhygiene mit ausgezeichnetem Erfolge.

[Unterschrift:]

Emil Nohel

[Adresse:]

Prag II, Torgasse 11

b) [Themata zur häuslichen Bearbeitung für den Lehramtskandidaten] Nohel
Emil

[I. Hauptfächer. A] Mathematik Hauserbeit erlasse. F. Lippich [B] Physik
Elastische und Elektromagnetische Lichttheorie in anisotropen Medien.
25. II. 1909 Lecher

c) [Thema zu der im] Okt. 1909 [stattfindenden Klausur-Prüfung den Lehramts-
kandidaten Herrn] Nohel Emil

[Hauptfach:] Mathematik

a) Der „wahre Wert“ von $(2 - \frac{x}{a})^{\frac{1}{2}}$ für $x = a$ ist zu ermitteln.

b) Krümmungsradius und Evolute von $y = \frac{a}{2} (e^{\frac{x}{a}} + e^{-\frac{x}{a}})$
ist zu bestimmen.

c) Die Gleichung $y'' + \alpha^2 y = \cos \beta x$ ist zu integrieren. Der Fall $\beta = \alpha$ ist
besonders zu beachten.

Pick

Zu beweisen daß die Gleichung dritten Grades

$$\begin{array}{ccccccc} a - x & f & g & = & 0 & & \\ f & b - x & e & & & & \\ g & e & c - x & & & & \end{array}$$

[für reelle Werte von a, b, c, e, f, g] drei reelle Wurzeln besitzt. Bei welchen
Problemen ist die Gleichung von Wichtigkeit?

Pick

d) [Thema zu der im] Juni 1909 [stattfindenden Klausur-Prüfung den [Lehramtskandidaten Herrn] Nohel Emil

[Hauptfach:] Physik

Ohmscher Widerstand w u. Kapazität K in einem Wechselstrom.

Gut Lecher

Spektralanalyse

Gut Lecher

e) [Gutachten über die Hausarbeit]

Nohel Emil [aus] Mathematik

Antrag: Ich beantrage, dem Kandidaten die Hausarbeit aus der Mathematik zu erlassen.

[Gutachten] Die dem Gesuch des Herrn N o h e l beiliegende Arbeit „Ausführungen zur natürlichen Geometrie ebener Transformationsgruppen“ enthält eine im mathematischen Seminar unter meiner Leitung ausgeführte Untersuchung, bei welcher der Kandidat seine Befähigung zu selbstständigem Denken sowie Gewandheit in Ausführung analytischer Operation zweifellos in höherem Grade erwiesen hat, als durch die Hausarbeit den Prüfungsvorschriften gemäss zu erproben ist.

Prag, 27 Februar 1909

Pick

[Klausur-Arbeit]

[Gesamturteil:] Befriedigend.

Die Ausarbeitung ist in allen Hauptsachen richtig.

Pick

[Mündliche Prüfung]

[Gesamturteil:] Befriedigend

[Fragen:] Langrange'sche Interpolationsformel; Gleichmäßige Konvergenz; Vollständige Systeme partieller Differenzialgleichungen; Symmetrische Funktionen der Wurzeln algebraischer Gleichungen.

[Gutachten:] Abgesehen von einzelnen Unrichtigkeiten zeigt der Kandidat Verständnis und Vertrautheit mit dem Gegenstande.

Pick

Pelikan

Lampa

f) [Gutachten über die Hausarbeit]

Nohel Emil [aus] Physik

[Gesamturteil] vorzüglich

Die Arbeit gibt eine sehr klare und übersichtliche Zusammenstellung, die auch ziemlich selbständig zu sein scheint.

[Prag, am] 6. Mai 1909

[Klausur-Arbeit]

[Gesamturteil:] Vorzüglich.

Beide Themate sind in äußerst zufriedenstellender Weise behandelt.

Lecher

[Prag, am] 5. Juni 1909

[Mündliche Prüfung]

[Gesamturteil:] Vorzüglich.

[Fragen:] Regel von Guldin mit einem Beispiele. Vokaltheorie nach Helmholtz. Historische Entwicklung unserer elektrolytischen Vorstellungen. Messung der Stromarbeit bei Gleich- u. Wechselstrom. Galvanometrischer und Effektivwert. Beugung. Gitterspektrum. Äußerste Grenzen desselben.
Alle Fragen wurden nicht nur sehr gut sondern, auch so rasch beantwortet, daß eine Reihe von Zwischenfragen aus Nachbargebieten ermöglicht wurden, welche tiefes Verständnis und fleißiges Studium bewiesen.

Lecher

[Prag, am] 8. Juni 1909

[Gutachten über die mündliche Prüfung im] Okt. 1909 [des Lehramtskandidaten] Nohel Emil [aus] Deutscher Unterrichtssprache. Der Kandidat hat den Inhalt von Goethes Götze, den Umlaut u. die unregelmässigen schwachen Verba in lobenswerter Weise vorgeführt.

Hauffen

Pelikan

[Auf Grund dieser Ergebnisse wurde Herr] Emil Nohel [durch Beschluss der unterzeichneten Prüfungskommission vom] 4. November 1909 [für befähigt erklärt]

Mathematik und Physik [als Hauptfächer an Gymnasien und Realschulen unter Gebrauch des Deutschen als Unterrichtssprache zu lehren.

K. k. deutsche Prüfungskommission für das Lehramt an Gymnasien und Realschulen in Prag.

Prag, am] 4. November 1909

Direktor: Lippich

Examinatoren: Pick

Lecher

Pelikan

Lampa

Hauffen

b) Zprávy v seznámě osob (Personalstand der k. k. Deutschen Karl-Ferdinands-Universität in Prag)

podle stavu k počátku studijního roku 1911/12, str. 49
K. k. Institut für theoretische Physik (II. Weinberggasse, 3)
Vorstand: Prof. Dr. Albert Einstein
Wissenschaftliche Hilfskraft: E. Nohel
Aushilfsdiener: Karl Wittich

podle stavu k začátku studijního roku 1912/11, str. 52 a 1913/14, str. 53.
K. k. Mathematisches Seminar (II. Weinberggasse, 3. Telephon Nr. 2333)
Direktor: Prof. Dr. Georg Pick
Assistent: Emil Nohel

K tomu zmínka v podacím protokolu z roku 1911—12 pod čj. 1948 z 20. 9. 1912: „Statthaltereí v. 17. Sept. 1912, Z: 10/a — 1081/1 ai 12, um Aufklärung warum für den am mathematischen Seminar zu bestellenden Assistenten Emil Nohel 1400 statt 1700 K beantragt wurden“. Vyřizeno odpovědí místodržitelství s odvoláním na čj. 1595 ze dne 10. 6. 1912, jímž prof. Pick navrhl ustanovení Emila Nohela za asistenta matematického semináře od 1. října 1912 do 30. září 1914.

c) Záznam v rigorosním protokolu filosofické fakulty německé univerzity 30. XI. 1912 — 5. XII. 1929, str. 24,

48. Emil Nohel [geboren am] 3. Jänner 1886 [zu] Mcel in Böhmen, [Maturitätszeugnis] des St. Gymnasium Prag-Graben vom 8. Juli 1904, [Universitätsstudien] 7 Semester als ord. Hörer d. phil. Facultät in Prag und 1 Semester an der jurid. Facultät in Prag*)

[Absolutorium] vom 8. November 1913

[Wissenschaftliche Abhandlung, von wem begutachtet]

Zur natürlicher Geometrie ebener Transformationsgruppen.

Zur Begutachtung an H. Prof. Pick und H. Prof. Kowalewski am 10. December 1913

Approbiert von Prof. Pick am 11. December 1913 und von Prof. Kowalewski am 15. Jänner 1914.

Steinherz, Dekan

[Fachrigorosum, 2stündig, aus] Mathematik und mathematische Physik [abgelegt am] 26. Juni 1914

Ausgezeichnet Pick

Ausgezeichnet Kowalewski

Ausgezeichnet Frank

Einstimmig approbiert mit dem Calcül „ausgezeichnet“ Steinherz, Dekan

[1 stündiges Rigorosum aus] Philosophie [abgelegt am] 19. Februar 1914

ausgezeichnet Ehrenfels

ausgezeichnet Kraus

Einstimmig approbiert mit dem Calcül „ausgezeichnet“ Steinherz, Dekan

[Anmerkung] Mit Beschluss des Prof. Collegiums vom 4. December 1913 die Einrechnung eines juristischen Semesters in die philosophische Studienzeit bewilligt.

Steinherz, Dekan

[Datum der Promotion, Namen der Funktionäre]

6. Juli 1914

Rektor v. Zeynek

Dekan Steinherz

Promotor Freymond

Dnem 6. července 1914 je datována poslední zmínka o Emilu Nohelovi ve spisech pražské německé univerzity.

d) Sdělení Rady židovských náboženských obcí v České socialistické republice ze dne 19. 7. 1979, čj. 1137/79 o tom, co paní Brodová, archivářka RŽNO, zjistila v kartotéce RŽNO:

PhDr. Emil Nohel žil ve Vídni až do anexe, odkud utekl ke své setře paní Ottilii Mahlerové do Hradce Králové, Jiřího ulice čp. 282. Z Hradce Králové byl deportován do Terezína transportem č. Ci-37 dne 21. 12. 1942 společně se svou sestrou a odtamtud byl deportován dne 16. 10. 1944 pod číslem Er-1186 do Osvětimi, odkud se nevrátil.

JAN HAVRÁNEK

Materialien aus dem Archiv der Karls-Universität zu Einsteins Prager Wirkungszeit.

ZUSAMMENFASSUNG

Die Prager Wirkungszeit Albert Einsteins wurde schon öfters erläutert. Die im Archiv der Karls-Universität erhaltenen Materialien ermöglichen dieses Bild um einige Tatsachen zu ergänzen, die direkt oder übermittelt mit diesem Wirken zusammenhängen. Die hier veröffentlichte Edition enthält: 1. Ein Verzeichnis aller Studenten, die eine der Vorlesungen Einsteins inskribierten. Es muss aber gleich bemerkt werden, dass eine Inskription der Vorlesung im Katalog oder im Index des Studenten damals nicht die Pflicht beinhaltete die Vorlesungen auch zu besuchen. Es kann aber trotzdem angenommen werden, dass viele der inskribierten Studenten Einsteins Vorlesungen systematisch, andere wenigstens von Zeit zu Zeit besuchten. In der Einleitung werden die Vorlesungen und Übungen angeführt, die Einstein in seiner Prager Wirkungszeit (3 Semester) ausschrieb, weiter folgen dann in alphabetischer Reihenfolge Angaben über die ordentlichen Studenten (Namen, Geburtsdatum und Geburtsort, event. Heimatsangehörigkeit, die Volkszugehörigkeit, Religionsbekenntnis, Semesterzahl, Beruf des Vaters oder Vormunds, event. Angaben über das Kollegengeld und eine Bezeichnung der von ihm inskribierten Vorlesungen). Es folgen die ausserordentlichen Studenten, die sich aber in unserem Falle nicht bedeutend von den ordentlichen Studenten unterscheiden — es handelt sich hier um solche Stu-

110

dentem, die nicht an Gymnasien, sondern nur an Realschulen ihre Reifeprüfung abgelegt hatten und sich zur Staatsprüfung vorbereiteten, um Professoren an den Realschulen werden zu können. Weiter waren es drei ordentliche Studenten der tschechischen Universität. Das ganze Verzeichnis enthält 36 Namen. Einsteins Vorlesungen wurden also von einer überwiegenden Mehrheit der damaligen Physikstudenten der Prager deutschen Universität inskribiert.

2. Das Material illustriert Einsteins Verkehr mit dem Dekanat und zwar auf der Grundlage der einzigen erhaltenen Quelle, des Einreichungsprotokolls der Fakultät, welches eine Übersicht über die Akten enthält, die im Universitätsarchiv nicht mehr erhalten sind. 3. Weiter enthält die Edition Eintragungen über zwei Rigorosen, bei welchen Einstein als Examinator auftrat. 4. Die Edition wird abgeschlossen mit den Materialien über Einsteins Prager Assistenten Emil Nohel, welche gleichzeitig auch die damaligen Prüfungsformen und hiermit auch das Studienniveau an der Universität illustrieren.

REFERÁTY A ZPRÁVY

Nové práce ke starším dějinám pražské univerzity

K osmdesátému výročí narození českého historika církevních dějin V. Bartůňka byl vydán sborník dvou jeho statí s úvodním slovem J. Merella, který podává stručný životopis oslavence¹⁾. První studie je věnována *dějinám kapituly a kaple Věch svatých* na Pražském hradě. Bartůňkův přehled zachycuje vývoj hradní kaple od roku 1185, kdy byla založena, přes rok 1340, kdy se stala kapitulou s jedenácti kanovnickými místy, až do současnosti. Významné místo určil kapli Karel IV., když ji přisoudil postavení královské kaple podle vzoru francouzské St. Chapelle. Její úloha byla ještě zdůrazněna roku 1366, když fundátor kapituly dal její prebendy pro zajištění kolegiátů nově založené Karlovy koleje pražské univerzity. Bartůňek bohužel přehlédl skutečnost, že současně s tím byl dán podnět k založení samostatné koleje Věch svatých, již byl darován „Bohutův dům“, zjevně na Malé Straně, odkud bylo její sídlo v osmdesátých letech 14. století přeneseno na Staré Město pražské. Tak došlo v textu k několika nemilým záměnám faktů o Karlově koleji a koleji Věch svatých. Korektně je vylíčen další vývoj kaple, kdy vazba kapituly k pražské univerzitě byla posílena roku 1383 papežským ustanovením o třech konservátorech univerzitních práv. Jedním z nich se stal prá-

1) Václav Bartůňek, *Stručné dějiny kolegiátní kapituly a královské kaple Věch svatých na Pražském hradě*. [Praha] 1979 (Charita), str. 5—41 (skriptum o celkovém rozsahu 69 stran obsahuje dále autorovu studii *Pražský arcibiskup Jan Bedřich Valdštejn*, str. 43—68 a úvod Jana Merella, Václavovi Bartůňkovi k osmdesátinám, str. 3—4].

vě děkan kapituly Věch svatých. S univerzitou byla kaple spojena ještě v polovině 15. století, potom však nebylo možno překlenout rozpory mezi katolickou kapitulou a utrakvistickými místy. Univerzitě zůstala pouze kolej Věch svatých neboli Andělská, o níž ovšem musela vést dlouholeté spory s administrátory strany pod jednou. V 17. století souvislost s pražskou vysokou školou prakticky mizí, protože kapitule byl dán nový úkol, být strážkyní roku 1588 přenesených ostatků sv. Prokopa. Navázání na původní středověkou tradici představovala až praxe 18. století při obsazování kanovnických míst, která byla opět vyhrazena pro význačné učitele teologické fakulty pražské univerzity.

Šestnáctý ročník sborníku *Studie o rukopisech* přináší dvě práce dotýkající se středověkých dějin naší univerzity. V první z nich shrnuje J. Kejř zprávy o činnosti jednoho z prvních profesorů právnické fakulty *Bonsignora de Bonsignori*²⁾. Bonsignori, který byl doktorem dekretů boloňské univerzity, začal v Praze působit asi od roku 1350. Kejř provedl paleografický a věcný rozbor glossovaných Dekretálů Řehoře IX. zachovaných ve fondu olomoucké kapitulní knihovny a bezpečně prokázal, že se jedná o studijní materiál tohoto pražského kanonisty. Kodex vznikl podle autorova názoru ještě v Boloni, ale došel se jasně do Prahy s Bonsignorim, o kterém je známo, že zde přednášel právě Dekretály.

Studie J. Kadlece o *dvou dílech pražského mistra Ondřeje z Brodu* nás pak zavádí do odlišné situace přelomu 14. a 15. století, do doby prvního velkého

2) Jiří Kejř, *Po stopách prvního profesora práv na pražské univerzitě. Studie o rukopisech XVI, 1977*, str. 3—11

vzestupu české reformace³⁾. Prvním studovaným dílem je Ondřejova postila na nedělní a sváteční perikopy. Postila psaná latinsky byla asi čtena česky, jak naznačují česká slova v textu. Místem kázání byla nejmenovaná kaple, o níž se Kadlec domnívá, že šlo o Betlém, kde podle jeho zjištění mistr Ondřej působil. Je tu ovšem otázka, zda postila nemohla být napsána pro českou kazatelnu pražské metropolitní kapituly (F. M. Bartoš, Čechy v době Husově, str. 258), mezi jejíž významné členy mistr Ondřej z Brodu patřil. Druhým rozebíraným dílem je Ondřejovo synodální kázání z roku 1403, které má s předešlou postilou společný reformní charakter zaměřený proti nezdravým poměrům tehdejší církve.

Práce J. Vaniše o hospodářství královského města Loun přináší i několik údajů k hospodářským dějinám pražské univerzity v pohusitském období⁴⁾. Autor mj. studuje osudy vsi Smolnice, kterou získaly husitské Louny sekularisací majetku augustiniánského kláštera v Roudnici. Avšak zástavy krále Zikmunda, z nichž poslední byla Matyáši Loudovi, zemanovi z blízkých Chlumčan, držbu Smolnice zkomplikovaly. Po sporu s městem Louny o užívání vesnice se obě strany rozešly smírně. Díky Matyášovu daru se Smolnice nakonec dostala do majetku nově zřízené pražské univerzity koleje sv. Apoštolů, která je známa spíše podle jména svého zakladatele jako Loudova kolej. Vaniš pokračuje ve

3) Jaroslav Kadlec, Reformní postila a synodální kázání mistra Ondřeje z Brodu. Studie o rukopisech XVI, 1977, str. 13–26.

4) Jaroslav Vaniš, Hospodaření královského města Loun v druhé polovině 15. století. Příspěvek k městskému hospodaření královských měst v Čechách, Práce z hospodářských dějin 1, Praha 1979 (Ústav československých a světových dějin ČSAV), 239 stran (o koleji vsi Smolnice na str. 44–50). Viz též M. Svatoš, Listiny k počátkům koleje Matyáše Loudy z Chlumčan. AUC — HUČP XVII/1, 1977, str. 71–96.

sledování dějin vesnice i v poděbradské době, kdy lounští měšťané získali celou ves, ale museli odevzdávat koleji polovinu ročních úroků. Tak tomu bylo až do roku 1547, kdy byla Smolnice městu odebrána a kolejní důchod byl vyplácen z královské komory.

Michal Svatoš

Antika a česká kultura. Zpracoval autor-
ský kolektiv za vedení Ladislava Varcla,
Praha 1978 (Academia), 576 stran + 33
obrazových příloh

Pražské nakladatelství Academia přišlo se závažným vydavatelským činem, když shromáždilo jedenáct odborníků z oboru historie, literární historie, historie umění, filologie a dějin práva k sepsání souboru statí o antickém dědictví v české kultuře. Autoři si svůj úkol rozdělili do pěti základních kapitol členěných do tematických a chronologických podkapitol podle jednotlivých typů uměleckého projevu a vědních disciplín. Co do rozsahu a významu se autoři soustředují převážně na literární tvorbu, jíž bude především věnována pozornost recenzentů.

První dvě kapitoly se zabývají českou antickou tradicí od 10. století až do počátku vlády Jana Lucemburského a ve 14. a 15. století. Jejich tematickým doplnkem je třetí kapitola pojednávající o recepci římského práva v Čechách. Závěrečné kapitoly zahrnují časově rozsáhlé období od konce husitství do současnosti jsou děleny epochou národního obrození.

Na začátku všech úvah o antické tradici ve středověkých Čechách, kterým je věnována první kapitola knihy, stojí oprávněně konstatování, že její vznik je možno klást teprve do doby christianisace země. Jejím hlavním šířitelem, s výjimkou několika učených jednotlivců působících v klášterním a kostelním prostředí je latinská církevní škola, která udržuje kontinuitu latiny jako jazyka vzdělanců. Jiný způsob zachování antic-

ké vzdělanosti ve středověku představuje vlastní literární tvorba. V podkapitolách o latinských kronikách, listech Jiřího z Isernie, veršovaných skladbách 13. a 14. století a o adaptaci antických témat v české próze přemyslovského období se autoři vesměs zabývají jednotlivými výpůjčkami z antické literatury nebo jejich použitím v českém prostředí. Společným tenorem studií první kapitoly je zjištění, že i přes značné procento citací (ovšem většinou zprostředkovaných různými sbírkami známých výroků) z antických autorů je v českolatinské próze, ať už jde o díla hagiografická, kronikářská nebo epistolografická, antický svět zcela ve stínu světa biblického. Poněkud odlišné to je u české psané prózy a poezie, v nichž je patrná recepcí nejen určitých floskulí, ale i převod celé látky do národního jazyka. Je potom zásluhou tohoto druhu literatury (bajky, životopisy, historická próza), že se rozšiřuje okruh příjemců slovesného umění, uvědomíme-li si, že se jedná o díla spíše přednášená než čtená. Ve výtvarném projevu románského a gotického umění, jimž jsou věnovány závěrečné části první kapitoly, lze sledovat stopy antiky jen s obtížemi. Jistě to není dáno jen mírou dochování románských památek nebo základní koncepcí gotiky, protože přes několik stylistických výpůjček, především v české romanice, tu stojí základní fakt, že výtvarné umění je ideologizovaným obrazem církevního myšlení doby soupeření křesťanství s pohanstvím, v níž má antika jen mizivé místo.

Před jinou situací stáli autoři druhé kapitoly věnované období od vlády Karla IV. do poděbradské doby. Zde se již začínají ozývat myšlenky humanismu a renesance, dvou duchovních proudů programově navazujících na antiku. Česká společnost 14. a 15. století reaguje na italský humanismus především ve dvorském a univerzitním prostředí, ale i v rodící se husitské apologetice. Působení raného italského humanismu je rozebráno ve stejnojmenné podkapitole, je-

hož dosah je určen jednak přímým stykem s prvními italskými humanisty, ale hlavně korespondencí členů Karlova dvora s touto oblastí. Rozbor antického povědomí u mistra Jana Husa a dalších husitských osobností prokázal onen významný posun, který se udal s antickým dědictvím v české reformaci. Citáty uznávaných scholastických autorit zaseté do aktualisujících dobových kontextu zesilují moralisující zaměření výroků a dodávají jim silnou politickou tendenci. Tím se autorka této podkapitoly dostala až ke zjištění funkce antické vzdělanosti ve stěžejním období našich středověkých dějin. Tradičním a dříve již zpracovávaným tématům jsou věnovány části druhé kapitoly pojednávající o rukopisné tradici antické literatury a jejím výskytu v českých knihovnách. V obou případech je zdůrazněn význam, jaký mělo pro rozšíření klasické literatury založení pražské univerzity a kolejních knihoven. Na druhé straně se oprávněně konstatuje, že v pohusitském období se tento fond soustřeďuje v soukromých knihovnách českých humanisticky zaměřených osobností. Vliv antiky se začal také výrazněji projevovat ve výtvarném umění. Dominantním jevem tu je přijetí římské triumfální symboliky, zvláště tam, kde se dílo obrací k většímu okruhu recipientů — v architektuře, monumentálním sochařství, ale i ve sfragistických pracích, což dovoluje autorovi stati mluvit přímo o „konstantinovském umění“ karlovské doby. Samostatnou, i když nevelkou kapitolou, tvoří pojednání o vývoji římského práva v českých zemích. Autor načrtl základní rysy recepcí římského práva v Čechách, která začíná pod vlivem církve u listinného materiálu, aby se později rozšířilo do oblastí římského a kanonického práva do zemského práva a dalších speciálních právních okruhů. Stať tak poskytuje širší čtenářské obci zasvěcenou souhrnnou informaci o této vědní disciplíně.

Čtvrtá kapitola je věnována tradici antické kultury v období od husitství do

počátků národního obrození. Těžiště kapitoly, v níž také převažují studie o slovesném umění, leží ve dvou úvodních podkapitolách o odkazu antiky v latinšky a česky psané literatuře českého humanismu. Speciální studie pak pojednávají o antice v dílech dvou významných představitelů naší reformace — Jana Blahoslava a J. A. Komenského. Nově je tu zastoupeno renesanční a barokní divadlo, v nichž se antice dostává značného místa jak uváděním antických témat tak přímým provedením antických her. Konečnou částí kapitoly je studie o postavení antiky v českém renesančním výtvarném umění.

Autoři závěrečné kapitoly sborníku, zabývající se antickým prvkem v české kultuře od doby obrození, měli úkol oproti svým předchůdcům poněkud ušnědněný. Měli totiž k dispozici téměř vyčerpávající analýzu ohlasů a tradování antiky v české vzdělanosti od obrození do první světové války, provedenou prof. Karlem Svobodou¹⁾. Jeho monografie, pódchycující po celoživotním badatelském úsilí všechny oblasti duchovní kultury vytčené doby (od uměleckých projevů až po odbornou a pedagogickou činnost klasických filologů), zůstává neměně tematicky a chronologicky uspořádaným souborem faktů, za které K. Svoboda nešel. To měli autoři posledního oddílu publikace na paměti, a i když se v úvodní poznámce k páté kapitole vděčně hlásí ke Svobodově studii, jsou si vědomi, že je to pouze užitečná příručka pro badatele, která však již neodpovídá požadavkům současné vědy. Snahou přispěvatelů této kapitoly nebylo sebrat veškerý faktografický materiál k danému tématu, nýbrž zjistit, jakou funkci mělo antické dědictví ve vývoji novodobé české vzdělanosti, v jakých podobách žila antická kultura v myšlení a tvorbě Čechů posledních dvou století, jaké byly prameny těchto podob

1) K. Svoboda, *Antika a česká vzdělanost od obrození do první války světové*. Praha 1957.

a konečně jak se začleňuje české pojetí antiky do dobové struktury celoevropské kultury.

O to především usiluje redaktor závěrečné kapitoly sborníku, nedávno zesnulý literární historik, polonista se širokým kulturně historickým záberem. V úvodu podává přehled dobových obrazů antické kultury, jak se vytvářely v průběhu vývoje evropského myšlení v jednotlivých národních literaturách, v terminologii používané autorem — přehled komplexních modelů antiky. Je zde shrnuto, co tvořilo normu „klasické“ literatury pro evropského vzdělance s její hierarchizací žánrů, a ukázáno, jak tento kánon vyvolal reakci v podobě tzv. heroikomické parodie. Od renesance, odkdy se datuje nově reflektovaný pohled na antiku, dochází v různých dobách a prostředích pod vlivem pronikání nových myšlenkových proudů ke změně estetického vnímání antických vzorů, a tím k rekonstrukci systému přijatých hodnot antického myšlení, v jádře neměnných. Následkem toho vznikly a koexistovaly různé modely stylizované antiky: od modelu renesančně humanistického až po výmarský klasicismus. Autor nezapomíná ani na vliv školského chápání antiky na utváření povědomí antické kultury u české inteligence. Tento nástin mu posloužil jako uvedení do statí o recepci antiky v české literatuře doby národního obrození. Zde zkoumá, které z modelů antiky a v jaké podobě působily jako myšlenkové zdroje naší obrozenecké literatury, protože česká vzdělanost se většinou neseznamovala s antickým dědictvím bezprostředně, nýbrž prismaticem v Evropě již ustálených modelů antiky. Článek si všímá jednotlivých druhů slovesného umění a sleduje vztah jejich antikizujících tendencí vzniklých převážně četbou klasiků, zprostředkovanou školou, ke skutečnosti. S těmito tendencemi skoncoval až vrcholný romantismus. Pozoruhodné je autorovo tvrzení o homérovském charakteru RKZ.

Podkapitola volně navazující na zpra-

cování obrozenecké tvorby zdůrazňuje odklon májové generace od antické tradice vyjma historickou tragedií, jejíž látka vzatá z antické historie umožňuje májovcům vyjádřit dobově aktuální sociální a politické ideje. Týž autor, když probírá lumírovské období, rozpoznává dvě linie antikou inspirované literatury: nonkonformní tvorbu kritizující stav tehdejší společnosti a „linii souhlasného rozmnožování“ stávajících hodnot, i když si je vědom, že je to dělení pouze orientační. Studie ukazuje odlišný vztah k antické inspiraci u dvou hlavních představitelů antikizujících tendencí tohoto období, u J. Zeyera a J. Vrchlického.

Přelom století a meziválečné období rozebírá odbornice věnující se již delší čas ohlasům antiky v novodobé české literatuře. I ona vysledovala ve „svém“ období dvě odlišné básnické koncepce antiky. První je schematizující pojetí realisty J. S. Machara, po vzoru F. Nietzscheho apriorně vyzdvihujícího pohanský Řím nad křesťanský svět, které „obrazoborci“ Macharovi posloužilo jako zbraň proti klerikalismu. Stejně ahistorická a uměle vykonstruovaná je koncepce antiky našich dekadentů, propagovaná okruhem *Moderní revue* v čele s A. Procházkou a J. Karáskem ze Lvovic. Jím byla antika na jedné straně snem o říši krásy a harmonie, kam toužili uniknout před všední životní realitou, na straně druhé světem, kde nacházeli spřízněné duše v pocitu melancholie, únavy či znechucení, do kterých promítali své estetické vnímání života. Autorce patří uznání za odpovědné zhodnocení progresivního významu (byť v omezeném rámci daného tématu) této literární skupiny v kontextu české literatury přelomu století. Nespokojila se s bagatelizující nálepkou „estétské gesto spojené s odvrátem od života“ či „konservativní křídlo České moderny“ apod., která se stala zaběhaným klišé české literární historie posledních desetiletí. V příspěvku *Meziválečné období* jsou vyzdvížena dramata O. Fischera pro jejich aktualizaci

jičí humanistickou interpretaci antické předlohy a je ukázáno, jak nové prožitky a vidění světa po první světové válce způsobily odklon od „věčných a neměnných“ hodnot kulturního dědictví, včetně antiky a přinesly neotřetelou inspiraci spojenou s netradičními formálními postupy. Proto ani naše avantgarda nepotřebovala antický odkaz pro vyjádření moderního postoje. Výjimku tvořilo avantgardní divadlo — Frejkovy inscenace Aristofana a politická satira Voskovce a Wericha, kteří využívali středoškolských znalostí latiny k duchaplné slovní komice a školského traktování antické mytologie a historie k nekompromisní kritice soudobé společnosti spojené s absurdním humorem.

Informativní *Přehled vývoje českého překladu z děl antické literatury* podává historický nástin teorie a praxe zčešťování děl psaných v klasických jazycích, která byla nerozlučně spjata s teoretickým sporem prozodickým a charakter českého verše. Jsou zde vystiženy meze filologického překládání, jež vyvrcholilo činností klasického filologa Josefa Krále a jeho školy. Tyto nedostatky se snažila odstranit následující generace překladatelů kladoucích důraz na umělecký dojem překladu.

V páté kapitole pokračuje i sledování antického fenoménu ve výtvarném umění, a sice od 18. století do současnosti. Jednotlivé studie našich historiků umění se snaží objasnit, jak působilo antické dědictví na novodobou českou architekturu, české sochařství, české malířství 19. století a moderní českou malbu a proč je antika stálým inspiračním zdrojem pro výtvarníky posledních dvou století. Redakční rada díla nezapomněla ani na antické motivy v původní české hudební tvorbě.

Vlivem antické estetiky na vývoj české estetické vědy a zvláště na moderní českou estetiku se zabývá odborník, specializující se na problémy estetiky a filozofie se zřetelem k antickému pojetí a řešení těchto problémů. Potřebná a podnětná stať *Antika a česká filoso-*

fie 19. století je prvním sumarizujícím pokusem o postižení myšlenkového odkazu antiky v duchovním klimatu české společnosti a zejména ve filozofii minulého století. Přetrvávání antického myšlenkového vkladu v novodobé české filozofii souvisí s potřebou pevného historického vědomí českého národa.

K celkovému kladnému ocenění posuzovaného díla chceme nicméně připojit několik připomínek k celkové koncepci publikace či k jednotlivým přístupům řešení dílčích úkolů, i když jsme si vědomi, s jakými obtížemi se setkává úspěšná realizace tak obsáhlého záměru. Předně, rozdílný přístup autorů ke zpracování tématu způsobilo jistou disproportiončnost úrovně celého sborníku. Vedle studií uveřejňujících výsledky nových výzkumů a přístupů k dané látce se tu setkáváme s pracemi pojatými zcela tradičním způsobem nebo opakujícími ve směr známá fakta. Zkoumání antického dědictví formou úzce specializovaných studií nedovolilo, až na výjimky, vystihnout vzájemně dobové působení a souvislosti tvorby s odlišnými výrazovými prostředky, čímž se vytváří dojem izolovaného vývoje jednotlivých druhů umění. V partiích o středověkém období schází bližší určení a charakteristika dostupnosti, výlučnosti a funkce latinského jazyka ve společnosti. Autoři kapitoly o 18. až 20. století setrvávají v tradičním přístupu literární historie, který si všímá pouze tzv. „vysoké“ literatury, kdežto „periferní“ oblast písemnictví (např. lidové kalendáře, zábavné a vzdělávací časopisy a noviny), jež jistě spoluvytvářela představu o antické společnosti v čtenářském povědomí široké veřejnosti, je jako kulturně historický a literárně historický pramen opomíjena. Ostatně i korespondence významných tvůrců využívajících antickou kulturu by mohla přiblížit dobové chápání významu antiky. Konečně, stejně jako redakce sborníku pocítujeme jako závažný nedostatek, že pro úplný obraz české vzdělanosti chybí osvětlení podílu středního a vysokého školství na formování

klasického vzdělání především českého měšťanstva od konce 18. století a na udržení kontinuity s evropskou myšlenkovou tradicí. Rovněž se domníváme, že by bylo užitečné poukázat na průběh boje o význam výuky klasickým jazykům probíhajícího u nás od minulého století, na jeho společenské a myšlenkové kořeny. Vždyť i zde připravil K. Svoboda podklady pro budoucí syntézu.

Celkově můžeme shrnout, že po několika dřívějších stručných pokusech o přehled úlohy antické tradice při formování evropské a v jejím rámci i české národní kultury a po mnoha dílčích, tematicky a časově vymezených pracích²⁾ zaplňuje tento sborník citelnou mezeru v našich vědomostech o vývoji české kultury. Kniha Antika a česká kultura se začleňuje se zdarem do současného světového hledání životnosti antiky v národních kulturách a dokazuje, že antická vzdělanost je jedním z pojetek naší národní kultury s evropským myšlenkovým světem.

Martin Svatoš — Michal Svatoš

Pocta dr. Emmě Urbánkové. Spolupracovníci a přátelé k 70. narozeninám. Uspořádal Pavel R. Pokorný, Praha 1979 (Státní knihovna ČR), 503 stran

Sborník prací k uctění významného životního jubilea PhDr. Emmy Urbánkové, dlouholeté správkyně oddělení rukopisů a starých tisků bývalé Univerzitní knihovny, dnes Státní knihovny ČR v Praze, a autorky několika prací o dějinách knihoven naší univerzity, obsahuje vedle úvodního slova K. Kozelky a soupisu oslavenčinných prací (bibliografii sestavil J. Kunc) celkem třicet odborných studií. Více jak třetina z nich je věnována dějinám pražské univerzity, jezuitské akademie nebo přímo univerzitní knihovny.

Jejich řadu zahajuje Karel Beránek článkem *Bednie v Klementinu* (str. 25

²⁾ Obsáhlá literatura je uvedena v bibliografii recenzovaného díla.

34) podávající oficiální popis beánské, deposite na jezuitské akademii u sv. Klimenta a edici řádu deposite s jeho českým překladem. Příspěvek *Františka Hoffmana Rukopis Státní knihovny ČR XIV G 45* (str. 71 — 83) popisuje rukopisný sborník jihlavského původu z počátku 15. století, který obsahuje texty z žákovského prostředí. Jeho vznik klade Hoffmann do prostředí pražské univerzity. Autor vyslovuje domněnku, že jeho autor byl univerzitní student, který později působil v jihlavské městské kanceláři nebo škole a mj. upozorňuje, že i u dalších jihlavských rukopisů lze vysledovat vztah k pražskému univerzitnímu okruhu. Článek *Zdeňka Horského Hájkova a Proxena výzva k účasti na přednáškách o Eukleidovi* (str. 97 — 117) je věnován rozboru dvou univerzitních vyhlášek zvonících na přednášky Eukleidových Základů profesora Tadeáše Hájka z Hájku (1556) a Šimona Proxena ze Sudetu (1561). Horský nejdříve podává jejich původní text a poté hodnotí význam obou pražských mistrů pro výuku geometrie na univerzitě. *Jaroslav Kadlec* přispěl k poznání činnosti pražských univerzitních profesorů 14. a 15. století soupisovou prací *Literární činnost Mistra Mařika Rvačky* (str. 145 — 164), kterou rozdělil do dvou částí. První obsahuje spisy vzniklé na pražské univerzitě, druhá zahrnuje díla sepsaná na koncilu v Kostnici a za Rvačkova pobytu v Polsku. Z práce nad novou edicí Husových spisů vznikla studie *Jiřího Kejře Kvestie „De Moyse legislatore“ — dílo Husovo?* (str. 171 — 183), která zpochybňuje Husovo autorství této kvestie na základě srovnání dochovaných textů. Výsledkem Kejřovy analýzy je časové vřechení kvestie do let 1407 až 1408 (ev. 1412), upozornění na její vztah k Viklefovi a nakonec i skepse k dosavadnímu přijímání autora díla. Článek *Josefa Petráně „Znaky“ pražské univerzity v Richentalově kronice* (str. 249 — 254) se věnuje výskytu univerzitních erbů v kronice Ulricha Richentala z 15. století. Mezi nimi se rovněž nachází údajný znak

pražského obecného učení užívaný lipskými mistry v Kostnici, jehož dominantním heraldickým kusem je ruka s knihou. Petráň dochází k závěru, že tento znak nebyl ve skutečnosti nikdy používán. Je ovšem možné, že v dalších případech působily Richentalovy „fantasie“ na vznik skutečných univerzitních erbů. *Josef Polišenský* přináší ve výtahu *Neznámý popis Prahy a pražské univerzity z roku 1707* (str. 255 — 265), jehož autorem byl člen portugalského poselstva k vídeňskému dvoru. Portugalský tisk obsahuje popis pražské klementinské koleje srovnávající ji se známou univerzitou v Coimbre. Klementinské koleje se rovněž týká článek *Pavla Preisse Freska Jana Hiebla v knihovním sále Klementina* (str. 285 — 306), vysoko hodnotící koncepci a provedení interiéru pražské jezuitské knihovny. Příspěvek *Františka Šmahela Husitská „Collecta de probationibus propositionum“ v rukopise SK ČR VIII F 16* (str. 365 — 389) podává kodikologický a obsahový rozbor traktátového sborníku pražské univerzity proveniencie. Šmahel jej datuje do roku 1410 a po zařazení do viklefovského okruhu logických děl navrhuje nové určení autorství, které přičítá mistru Jeronýmovi Pražskému. *Karel Chyba* zde uveřejnil užitečný *Seznam zaměstnanců Univerzitní knihovny v letech 1777 — 1800* (str. 419 — 426) zachycující údaje i o nižším a pomocném personálu knihovny. Článek *Anny Fechtnerové Jiří Fery a Jiří Plachý* (str. 427 — 457) objasňuje osudy a literární působení dvou známých jezuitských profesorů, u jejichž jmen docházelo v dosavadní literatuře k častým záměnám. Závěrečné *Glosy na okraj lékařských knih Mistra Křišťana Bedříšky Wižďálkové* (str. 475 — 503) podávají srovnání jednotlivých verzí lékařských knih známých v 15. a 16. století pod jménem pražského univerzitního mistra Křišťana z Prachatic. Autorčiny vývody poukazují na nutnost zevrubnějšího studia univerzitních disciplín a kritičtějšího přístupu při vydávání těchto děl.

Mi. S.

Josef Hejnic, Latinská škola v Plzni a její postavení v Čechách (13. — 18. století). Rozpravy Československé akademie věd, řada společenských věd 89/2, Praha 1979 (Academia), 69 stran + 8 obrázkových příloh

Studii o městské partikulární škole v Plzni navazuje J. Hejnic na svou dřívější monografii o latinské škole v Českém Krumlově a na článek o plzeňské městské škole v období humanismu (o nich referáty v tomto sborníku XII/1-2, 1973, str. 284 — 285 a XIX/1, 1979, str. 96 — 97). Předmětem autorova zájmu je opět latinská škola města katolického zaměření, která sehrála významnou roli nejen v dějinách kraje, ale i v historii celého českého školství.

Hejnic si úkol rozdělil do dvou významných částí. V první se zabývá dějinami městské školy ve čtyřech časových úsecích. Počátky školy spadají do prvních desetiletí 14. století, kdy se musela o své žáky dělit se staršími řádovými školami ve městě a okolních klášterech. Od vzniku pražské univerzity je patrný vzestup studentské frekvence, pokud tak můžeme interpretovat zvyšující se počty imatrikulovaných plzeňských studentů v Praze. Husitství, které pronikavě zasáhlo do dějin Plzně, přisoudilo i velký význam škole jednoho z nej přednějších královských měst katolické strany v zemi. Vrcholu svého působení dosáhla škola v době renesančního humanismu, kdy jí prošla řada významných českých humanistických literátů a pedagogů. Plzeňská škola byla první mezi městskými školami, která používala tištěných příruček a učebnic. Závažné období představuje první čtvrtstoletí druhé poloviny 16. století, v němž došlo k opětovnému navázání styků s pražskou utrakvistickou univerzitou. Potridentský vývoj katolicismu však ukončil dobu „konfesionálního smíru“ a od roku 1576 je na místo rektora plzeňské školy dosazován mistr prošlý pražskou jezuitskou akademií, která převzala presentační právo ke škole. Šestnácté století je rovněž

dobou, kdy můžeme zaznamenat množící se výskyt studentů z Plzně na zahraničních univerzitách. A jsou to nejen katolické vysoké školy v Krakově a Vídni nebo jezuitská řádová učiliště v Ingolstadtu a Štýrském Hradci, ale i vzdálené italské univerzity (např. Bologna, Siena a Perugia) a dokonce luteránské univerzity v Lipsku a Vitemberku. Hejnicův pokus o shromáždění údajů o Plzeňanech na cizích vysokých školách svými výsledky názorně ukázal, jaké úkoly tu naše dějepisectví očekávají a jaké pozoruhodné výsledky může dosáhnout.

Druhá část rozpravy je věnována údajům o vnitřním životě školy, její architektonické podobě, institucionálnímu členění, poměru školy k duchovní a světské vrchnosti a plzeňskému studentstvu. Za významný považují autorův poukaz na proměny vztahu školy k městské faře a městské radě. Hejnic přesvědčivě dokazuje, že vývoj byl rozhodnut jednoznačně ve prospěch městské rady, která získala patronátní právo nad školou, což potvrzují i analogie s dalšími partikulárními škol v Čechách. Obecně to může být důkazem váhy, jakou měšťanstvo přikládalo vzdělání (ať už byly praktické konsekvence získaného vzdělání jakékoliv) a na druhé straně potvrzením úlohy školy v ideovém zápase reformace s protireformací. Hejnicova studie, která je zdařilou sondou do dějin českého partikulárního školství, může být instruktivním návodem dalším výzkumu i díky závěrečnému seznamu plzeňských studentů na zahraničních univerzitách 15. až 17. století, odkazujícímu, stejně jako obsáhlý seznam literatury, na základní ediční a soupisové práce.

Michal Svatoš

O nových pracích k dějinám univerzit v NSR

Reinhard Riese, autor knihy, která proměňuje růst vysokého školství rozvojem společnosti a zvláště růstem průmyslové výroby, úvodem kritizuje, že mezi histo-

rickými a sociologickými pracemi o vysokých školách není myšlenkového kontaktu. Práce k univerzitním dějinám byly podle jeho soudu většinou jubilejní spisy, hledící na minulost vědních oborů různými brýlemi a připomínající vlastně jen jména uznávaných profesorů (níže cit. práce, str. 15—16). O tom, do jaké míry platí jeho tvrzení i o pracích, které vyšly v NSR během posledních pěti let, si čtenář může učinit předběžný závěr po přečtení tohoto obzoru, který se snaží vybrat z tamní produkce nejzávažnější práce a typické ukázky různých směrů i žánrů v univerzitním dějepisectví.

Středověké univerzity nejsou již dávno ve středu pozornosti badatelů v NSR, na tom má jistě nemalou vinu i zde klesající znalost latinského jazyka. Proto příjemně překvapí, že *Bernard Michael* podal na mnichovské universitě v roce 1975 jako svou disertaci komentovanou kritikou edici díla *Goswina Kempgyna de Nussia Trivita studentium* s podtitulem „*Die Einführung in das Universitätsstudium aus dem 15. Jahrhundert*“ (München 1976, 112 str.). Filologicky velice náročný text zřejmě pochází z Erfurtu, kde jeho autor, magister artium, přednášel ve třetí čtvrtině 15. století astronomii. Ve formě „cento“, tj. z materiálů známé básně sestaveného nového díla, je tu podán jakýsi průvodce akademickým životem pro studenta přicházejícího na univerzitu. Editor se však právem pozastavuje nad tím, jak mohl přicházející nový student s nevalnými znalostmi latiny porozumět tak složitému textu. Moralistní návody se střídají se satirickými šlehy, přitom však Kempgynova příručka obsahuje mnoho pozoruhodných svědectví o skutečném životě studentů 15. století. Studentům, jejichž prvním úkolem na univerzitě bylo zvládnout latinu, dává autor cenné rady, aby mešetřili dary svým učitelům — pokud jsou chudí, mohou jim to vynahradiť službami — aby se vystříhali bitek a užívání zbraní a aby spali ve své vlastní posteli, ráno včas vstávali a chodili na přednášky. Krčma

a hráčská vášeň jsou pekelné nástrahy, které ďábel uchystal pro studenty. Do vídáme se tu též, jaké byly požadavky při bakalářské zkoušce ze sedmi svobodných umění a co bylo požadováno z filozofie. Vydavatel pak konfrontuje tyto údaje s tím, co požadují tehdejší erfurtská statuta. Právě v této konkrétní a věcné části spočívá nej cennější přínos tohoto návodu.

Vstupu Židů mezi univerzitně vzdělanou inteligenci věnovala svou disertaci *Monika Richarzová* *Der Eintritt der Juden in die akademischen Berufe: Jüdische Studenten und Akademiker in Deutschland 1678—1849*. (Tübingen 1974, 257 str.). Autorka nejprve sleduje změnu názoru na nereligiózní, vědecké studium mezi židovskými vzdělanci. První zájem o univerzitní vzdělání a grady, které křesťanské univerzity udělovaly, nachází v 16. století, mj. v díle pražského židovského astronoma Davida Ganse. Byli to zvláště lékaři, kteří usilovali o doktorský titul. Na padovské univerzitě bylo již v 16. století promováno 80 židovských doktorů, avšak ve střední Evropě vstupují první židovští medicí do univerzitních poslucháren až na sklonku 17. století, a to pouze do poslucháren univerzit protestantských. Tam přicházeli tehdy i studenti ze zemí katolických, takže Praha byla jako rodiště židovských studentů zapsaných na pruských lékařských fakultách velice čteně zastoupena. Mezi 37 židovskými studenty berlínského chirurgicko-medického kolegia z let 1737—1769 bylo 5 pražských rodáků, mezi všemi židovskými studenty medicíny v Prusku 18. století bylo 20 pražských rodáků (více bylo jen rodáků z Berlína — 52 a Královce — 25). Vedle nich zde studovalo i nemalé množství pokřtěných Židů („*judaes convertus*“). Překvapí nás informace, že: „V roce 1645 byl ve Frankfurtu nad Mohanem připuštěn k výkonu svého povolání židovský lékař Dr. Salomon Bing, který předtím navštěvoval jezuitská kolegia v Mohuči a v Praze“. Skutečnost, že by nepokřtěný žid mohl studovat v Klementinu, se zdá

být neuvěřitelnou. Shledává-li kniha Moniky Richarzové pro 18. století jednotlivé případy židovských studentů, pak pro první polovinu 19. století se její zájem soustřeďuje na sociální stránku přílivu židovských studentů na všechny německé vysoké školy, na všechny jejich fakulty. Ukazuje, že v prvních desetiletích 19. století převažovali mezi studenty židovského původu lidé z poměrně zámožných rodin. Avšak v dalších desetiletích zájem o vzdělání v židovských rodinách spíše dále rostl — zastoupení židů mezi vysokoškolskými studenty bylo asi trojnásobně vyšší (3%) než jejich podíl na obyvatelstvu Německa (1%) vzdor tomu, že při uplatnění svého vzdělání, zvláště právního, naráželi na mnoho překážek. Jen v některých městech pronikli mezi advokáty, zvláště ve Frankfurtu nad Mohanem, státní služba jim zůstávala v předbřeznové době uzavřena, zato pozoruhodně velký podíl měli již v předbřeznové době v liberálně orientovaném tisku. Rozborem mimořádné aktivity židovských studentů a absolventů univerzit včetně lékařů v politickém životě revolučního roku 1848—49 tato kniha končí. Autorka se snaží — ne vždy se stejným zdarem — pohlížet na celý nástup židovských studentů do řad akademických občanů spíše očima židovské společnosti, která odsuzovala ty, kdož opouštěli tradice a víru svých otců, má však přitom pochopení pro tendence směřující k asimilaci, upozorňuje však na to, že vzdělání, přijetí životního stylu a názorů křesťanské společnosti, ba ani sám křesťanství nestačil k tomu, aby asimilant byl přijat křesťanskými vzdělanci jako rovnoprávný partner.

Predbřeznové období, kterým končí kniha Richarzové, je ve středu zájmu většího počtu prací. Klaus Franken věnoval svou disertaci poměrům na bádenských univerzitách a nazval ji slibně *Hochschulpolitik in Baden 1819—1848* (Göttingen 1975, 240 str.). Ve skutečnosti tu najdeme jen poctivě ze spisového materiálu vypsáný ohlas Karlovarských

usnesení z 20. září 1819 v Bádensku, popis uzavření freiburské univerzity 1832 a následující pak její reorganizace a konečně řadu zajímavých detailů k politice bádenské vlády ve věci povolávání profesorů na heidelberskou i freiburskou univerzitu. Nemálo zajímavých detailů nemůže ovšem zastřít nedostatek koncepce. Není to málo, ale rozhodně to není rozbor vysokoškolské politiky státu, jehož univerzity právě ve sledovaném období měly čelné místo v rozvoji politického myšlení v Německu.

Ani práce Friedricha Gackenholtze *Die Vertretung der Universitäten auf den Landtagen des Vormärz* (Karlsruhe 1974, 264 str.) není vyčerpávající analýza zastoupení vysokých škol ve sněmech německých států. O zastoupení vysokých škol na sněmech v Bavorsku, Hanoversku, Hessensku-Darmstadtsku, Hessensku-Kasselsku, Sasku, Sasku-Výmarsku a Württembersku tu nenajdeme o nic více, než jen povšechnou informaci. Vynahrzuje to však důkladný rozbor poměrů v Bádensku, kde autor shledává vliv ústavy napoleonského království Westfálského, v jehož sněmu, rozděleném podle stavů, zasedalo vedle 70 zástupců pozemkového vlastnictví a 15 představitelů obchodu a podnikání i 15 „učenců a zasloužilých občanů“, kteří reprezentovali „vědecký stav“. Druhá polovina práce je věnována volbám představitelů freiburské univerzity do první, vyšší komory bádenského sněmu. Hlasovací právo měli profesori a vedle jména kandidáta, jemuž odevzdávali svůj hlas, psali také (oboje anonymně) volební hesla („Wahlpruch“), jakési devisy, charakterizující jejich myšlení. Všeobecně liberální hesla vyhlášená těmi, kdož v roce 1819 a následujících pak volbách vysílali do sněmu Karla von Rottecka, byla v roce 1830 vystřídána podstatně radikálnějšími devisami, když profesori, převážnou většinou titíž, odevzdávali své hlasy Karlu Theodoru Welckerovi. Ve čtyřicátých letech význam univerzitních voleb poklesl, čelní liberálové soustředili svou pozornost na dru-

hou komoru, do níž byli vysíláni občanskými voliči. Rozbór volebních hesel podává jinde nedostupné svědectví o proměnách smýšlení mezi profesory freiburské univerzity a není divu, že připoutává i nejvíce pozornosti recenzentovy.

Rovněž ve sbírce pramenů k dějinám mnichovské univerzity, kterou řídí Laetitia Boehmová a Johannes Spörl, je druhý svazek věnován první polovině 19. století. Nazývá se *Dokumente zur Studien-gesetzgebung in Bayern in der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts* a zpracoval je *Herald Dickerhof* (Berlin 1975, 462 str.). Vydavatel se věnuje otázkám spojeným se zápasem za zrovnoprávnění filozofické fakulty s ostatními, zejména pak poslední fázi tohoto zápasu, jehož ústřední postavou byl Friedrich Wilhelm Schelling. Jsou to dokumenty různorodé — od reformních programů z posledních let působení univerzity v Landshutu přes ministerská akta pojednávající o novém obsazení stolic po přeložení do Mnichova v roce 1826 až po rozbor vzniku pokrokových statut z roku 1827. Vydavatel úsporně vybíral z dokumentů jen podstatné části, zbytek nahrazoval registry. Zvláštní místo pak mají dokumenty, které zachycují představu čelných reformátorů — Schellinga a Thiersche o rozsahu a metodě všeobecného studia. Neméně pečlivě je dokumentována i zpátečnická reforma z roku 1838 a názory jejího duchovního otce Johanna Josefa Görrese. Následují doklady z rušného roku 1847, kdy zvláště univerzitního světa se dotkla aféra Loly Montezové, a konečně z roku 1848, který i pro bavorské univerzity znamenal zavedení svobody učení. Na závěr jsou pak uveřejněna statuta z roku 1852, která vyšla ze snah obdobných snahám Lva Thuna v Rakousku — měla omezit pokrokovou politickou roli univerzit při respektování jejich specifického místa ve vědě i výuce. V příloze je uveřejněna statistika frekvence na mnichovské univerzitě v letech 1826—1876 a životopisná data profesorů, kteří v této době na univerzitě působili. Pramenná edice

dává tak nejen dobrý přehled událostí v bezprostředním sousedství Čech, ale poskytuje též mnoho cenného materiálu pro komparaci pražských a mnichovských poměrů.

To, co v edici Dickerhofově je spíše jen dozvukem starších snah, reformní úsilí let 1848—49, je námětem monografie *Wolfganga Königa Universitätsreform in Bayern in den Revolutionsjahren 1848—49* (München 1977, 303 str.). Königova kniha se opírá o archiv mnichovské univerzity i jiné archivy, její základ však tvoří dobová publicistika — noviny, letáky, brožury a knihy. Atmosféra v Mnichově a v menším stupni i ve Würzburku byla ve chvíli březnové revoluce roku 1848 ovlivněna — a z části i deformována — tím, že od událostí roku 1847 král hledal podporu liberálů, kteří měli významné pozice zvláště ve Würzburku. Revoluce zaktivizovala studenty, v centru jejich zájmu bylo úsilí o zrušení karlovarských usnesení z roku 1819, úplnou svobodu sdružování a studentských spolicích, zrušení imatrikulační komise, v níž o přijímání studentů konec konců rozhodoval náčelník „univerzitní a městské policie“. Prvním dvěma požadavkům bylo vyhověno, imatrikulační komise však byla zachována, změna byla jen v tom, že náčelníka policie nahradil prorektor. Kniha podrobně informuje o hnutí mimořádných profesorů a docentů, o cestě bavorských profesorů na kongres německých vysokoškolských učitelů do Jeny (jejich cestovní výlohy plně hradil bavorský stát), o snaze zlepšit postavení docentů — „universitních pariů“, jak se sami označovali. Zvláště složitou byla otázka reaktivování Döllingera a ostatních klerikálů propuštěných roku 1847. Probíhala pro jejich známé konzervativní smýšlení dosti pomalu, sbory filozofické a právnické fakulty kladly jejich návratu nemalé překážky. Döllinger se vrátil až na začátku zimního semestru 1849 a Höfler dal přednost odchodu do Prahy. Ovšem v jižním Bavorsku bylo 9 konzervativních profesorů zvoleno poslanci ve-

le 7 profesorů liberárního smýšlení. Kniha končí rozbořem politických postojů bavorských profesorů i jiných intelektuálů v revoluci, kdy vedle konzervativců a liberálů sleduje i radikální demokraty, mladohegeliany, působící sice převážně mimo univerzity, mající však vliv na levici studentského hnutí. König srovnává ukazatele věku a sociálního postavení univerzitních profesorů z celého Bavorska s tím, ke kterému politickému směru se připojili.

Jedná-li Königova kniha o problematice v jedné zemi, zaměřil se Rainer Lersch ve své knize *Wissenschaft und Mündigkeit: die didaktische Aufgabe der Hochschulreform in demokratischer Geschichte seit 1848* (Bochum 1975, 412 str.), která je věnována dějinám reform a reformních diskusí v Německu po roce 1848, na sledování projektů a návrhů vycházejících od demokratické levice i liberálního středu všech německých států v revolučním roce. Podrobně analyzuje zvláště jednání kongresu vysokoškolských učitelů v Jeně a studentského parlamentu v Eisenachu. Soustřeďuje se na kritiku neúčelných, z neohumanistického ideálu vycházejících abstraktních tézí pronášených na těchto shromážděních a v jistém odtržení od společenských potřeb vidí jak nedostatek těchto shromáždění, tak i jejich neblahý příklad pro další vývoj reformních snah německých vysokoškolských učitelů až do šedesátých let 20. století. Avšak podrobný popis jednání nejen durynských celoněmeckých, ale i pruských a jiných shromáždění německých vysokoškolských pedagogů, který Lersch v poněkud obtížném, až samoúčelně sociologizujícím jazyce podává, zdá se potvrzovat dávno již tézi Griewankovu, že podstatou celého hnutí byla snaha mimořádných profesorů po prestižním i platovém zrovnoprávnění s profesory řádnými. Při četbě dobových dokumentů by se dokonce zdálo, že emancipace neordinářů byla ústřední otázkou celé německé revoluce roku 1848—49.

Neméně sociologicky je orientována i kniha Reinharda Rieseho *Die Hochschule auf dem Wege zum wissenschaftlichen Großbetrieb* (Stuttgart 1977, 412 str.). Autor se snaží o maximum exaktnosti, opírá se o přebohatý statistický materiál jak celoněmecký, tak zvláště bádanský, své závěry z celkového rozboru vývoje německého vysokého školství z let 1860—1914 vždy konfrontuje s detailním rozbořem poměrů v Heidelbergu a na obou dalších bádanských vysokých školách, univerzitě ve Freiburgu a technice v Karlsruhe. O tom hovoří i podtitul jeho knihy: *Die Universität Heidelberg und das badische Hochschulwesen 1860—1914*. Při studiu poměrů v Heidelbergu a Bádensku využil i fondů univerzitního archivu i archivu zemského a dokonce i rodinné korespondence velkovévodovy. Důkladná příprava, se kterou přistoupil Riese ke své práci, a jeho vskutku poctivá snaha po samostatných, všestranně podložených závěrech mu dávají právo k přisněmu, i když snad trochu paušálním odsudku jiných prací o dějinách vysokých škol, jak je uveden na počátku tohoto přehledu. Cíl, který si Riese postavil, byl mnohem náročnější než jen oslava. Šlo mu o poučení, které může studium reformních snah minulého století poskytnout těm, kdož usilují o reformu univerzit dnes. Nejprve sleduje faktory, které způsobily růst počtu studentů v Německu v druhé polovině 19. století. I když uveřejňuje pozoruhodný diagram Waltera G. Hoffmanna, který pomocí regresní přímky dokládá těsnou korelaci mezi růstem průmyslové výroby na hlavu a podílem vysokoškoláků mezi mladou populací v rozmezí 18—25 let, neomezují se na obecnou vazbu mezi růstem industrializace a vysokoškolskou frekvencí, ale rozebírá i faktory dílčí, jako bylo připuštění žen do vysokoškolských poslucháren (z celého Německa nejprve v Bádensku až v roce 1900), prodlužování studia a prudký vzestup zájmu o vysokoškolské studium mezi dětmi z rodin neakademické

inteligence, z rodin nižších úředníků a zvláště učitelů. Zájem o vysokoškolské vzdělání kolem přelomu století 19. a 20. rostl přesto, že náklady na přípravné vzdělání se nejen nesnižovaly, ale spíše stoupaly a pomocné zdroje, které dříve umožňovaly nemajetným gymnazistům vystudovat (stipendia, levné bydlení apod.), měly stále menší význam. Těžiště Rieseho monografie spočívá ve druhé části, v níž se zabývá proměnou struktury heidelberské univerzity ve sledovaném čase. Více než dvě stě stránek věnovaných této problematice osvětluje — vždy s přihlédnutím k vývoji na jiných německých univerzitách — proměnu tradiční univerzity, jejíž poslání spočívalo v udělování akademických gradů, v široce založené centrum přípravy odborníků a zvláště výzkumné práce. Autorovu pozornost upoutávají zvláště relace počtů příslušníků různých skupin vysokoškolských pedagogů, recenzent ocenil nejvýše jeho podnětnou a hluboce fundovanou analýzu seminářů od původního centra praktické výuky studentů teologie spjatého s hmotným jich zajištěním přes středisko přípravy filologů až po dobře vybavená střediska bádání a vědecké výchovy. Dějiny přírodovědných ústavů, zejména Bunsenem po čtyřicet let řízeného chemického ústavu, ukazují, jak ne vždy snadno se prosazovaly potřeby vědeckého pokroku i tam, kde nechybělo pochopení ze strany státních úřadů i průmyslových podnikatelů. Nesnáze zrodu heidelberské akademie věd a její stínová existence na samém sklonku sledovaného údobí nutí k zamýšlení nad různými formami podpory vědecké a publikační činnosti profesorů a jiných odborníků soustředěných kolem univerzity, které již tehdy mnohdy vedly k vytváření abundančních administrativních aparátů. Zběžně jsou osvětleny i snahy o koordinaci práce mezi ministerstvy německých států a předválečného Rakouska, které se týkaly rovnocennosti gradů udělovaných vysokými školami, stejně jako náznaky spolupráce rektorů a vysokoškolských učitelů. Na závěr

kniha je umístěna bohatá tabulková příloha sestavená z celoněmeckých i bádanských statistik, která mj. ukazuje (str. 358), jak i v Heidelbergu, kde ještě v roce 1880 připadalo na jednoho řádného profesora 20 studentů, narůstal počet studentů mnohem rychleji a v roce 1911 již na žádné neteologické fakultě nepřipadalo na 1 řádného profesora méně než 40 studentů. I když Rieseho kniha není ani snadnou, ani příliš zábavnou četbou a snaha po důkladnosti zavádí autora nejednou až k vskutku nepodstatným detailům, je to práce fundamentální a při studiu dějin středoevropských univerzit a jejich funkce ve společnosti předmonopolního kapitalismu a na samém počátku etapy následující znamená významný krok vpřed.

Jako pozdrav z jiného, dávno již minulého světa připadá čtenáři kniha, která nese nápis *Alma mater Francico Josephina*. Podtitul vysvětlí čtenáři, že se jedná o slavnostní spis ke stému výročí černovické univerzity, který vyšel v roce 1975 v Mnichově (*Die deutschsprachige Nationalitäten-Universität in Czernowitz. Festschrift zum 100. Jahrestag ihrer Eröffnung 1875*. Vydal Rudolf Wagner, München 1975, 427 str.). Předmluvu chválící zvláště „duch věrnosti“ napsal Otto Habsburg, jehož portrét v dětských šatičkách spolu se staříčkým mocnářem, zakladatelem univerzity, zdobí úvodní listy knihy. Pořadatel i autoři knihy, většinou sedmdesátníci, se opřeli o dávné jubilejní publikace a vykreslili idylický obraz opory německé kultury a vědy v Bukovině, života jejich studentů a zvláště jejich buršáckých spolků, jejichž v barvách provedené znaky vhodně zdobí tuto knihu. Cituplné vzpomínky a vyprávění si všimají rumunských, ukrajinských, ba i polských studentů této univerzity, nikde se však nedočtete, že, jak uvádějí rakouské statistiky, na počátku 20. století dvě pětiny jejich posluchačů byly židovského náboženství.

S knihou, pro jejíž ideové zaměření je slovo konzervativní příliš mírné, výrazně kontrastuje nenáročně vydaná brožura

Universität und demokratische Bewegung s podtitulem *Ein Lesebuch zur 450. Jahrsfeier der Philipps-Universität Marburg* (Marburg 1977, 388 str.), kterou redigovali Dieter Kramer a Christina Vanjová. Kniha vyšla jako jedna z publikací v řadě věnované sociálním dějinám a dějinám dělnického hnutí. Vydavatelé se hlásí ke škole profesora Abendrotha a již v úvodu své práce zdůrazňují, že jim jde o to, aby při příležitosti univerzitního jubilea byly zdůrazněny pokrokové tradice marburské univerzity, tradice, které zde jsou přesto, že univerzity po staletí sloužily „udržování vlády, obhajobě vykořisťování a indoktrinace v pravém slova smyslu“, a tuto skutečnost nemíní autoři této čítanky ani v nejmenším zakrývat. Jsou si vědomi toho, že vývoj univerzity vždy odrážel protiklady té společnosti, v níž působila.

Vydavatelé shromáždili početný autor-
ský kolektiv, na čítance se podílelo 24 autorů z řad studentů či mladých absolventů marburské univerzity, z nichž jen několik překročilo třicítku. (Nejstarší spoluautor této knihy je o dvacet let mladší než nejmladší z pisatelů dějin černovické univerzity). A právě tak jako autoři je mladý i duch této knihy. Po úvodním, poněkud rozsáhlejším příspěvku Jürgen Burgera o vztahu univerzity k demokratickému hnutí v letech 1527—1848 následuje mozaika krátkých příspěvků, zřejmě původně seminárních referátů, někdy neumělých a jindy poněkud naivních, ale vždy poctivě dokumentovaných a vedených jasným ideovým záměrem — stranit vždy pokroku a univerzitu, její studenty a profesory posuzovat jen podle toho, zda pokroku sloužili či zda, a to bylo častěji, stáli v řadách jeho odpůrců. Tak již Burger v úvodní stati odsuzuje studentské excesy a útoky na měšťany v 17. století, naproti tomu pečlivě shledává pokrokové stránky působení učitelů, zvláště právníků, v 18. století. Oslavné tóny nachází až tam, kde píše o studentech druhého desetiletí 19. století, zejména roku 1817. Další příspěvky osvětlují vztahy

hornohesenských demokratů k marburské univerzitě, vliv giessenských „Černých“ na marburské studenty i působení bojovníka za konstitucionalismus profesora Sylvestra Jordana a jeho odsouzení a odstranění z univerzity proto, že neobrání velezrádné činnosti svých přátel. Jordana ve vězení navštívil a báseň, ve které mu vyslovil své sympatie, složil tehdejší marburský student Wilhelm Liebknecht, který pak musel utéci do Švýcarska. Činností studentů a zvláště dvou pokrokových profesorů Hildebranda a Bayrhofera v revoluci 1848 se zabývá Christina Vanjová, která uvádí i to, že první z nich, bojovný demokrat, potrestaný v padesátých letech hessenskou vládou i dvěma léty vězení, byl zároveň rozhodným odpůrcem socialismu. H. G. Hofsecker studuje vztah univerzity a dělnického hnutí před první světovou válkou. Zjišťuje, že k dělnickému hnutí se připojilo jen pár studentů, pocházejících z rodin maloměšťáků, nižších vrstev střední buržoazie a z rodin židovské inteligence. Z učitelů marburské univerzity našel cestu k sociální demokracii jen jediný docent, sociolog Robert Michels, který se právě proto nemohl stát v Marburku profesorem. Michelsovu případu je věnován zvláštní článek, nazvaný „Ein Berufsverbot in Marburg vor 70 Jahren“, který ovšem nezavírá oči ani před tím, že Michels se posléze v Itálii stal propagátorem a oslavovatelem tamního fašismu. Dále pak následují krátké, kritické medailónky vlivných reakčních i pokrokových profesorů. Tak vysoce je oceněna činnost pedagoga Paula Natorpa, příspěvek věnovaný Martinu Heideggerovi zase obsahuje ostré odsouzení sociální funkce jeho filozofie vůbec a v době jeho marburského působení 1922—1927 zvláště. Důkladně je osvětlena reakční role tradičních studentských organizací, buršenshaftů a korpsů v revoluční krizi v prvních letech výmarské republiky, zejména při Kappově puči. Podrobně je osvětlena fašizace univerzity včetně propuštění dvou profesorů, jednoho z rasových a jednoho z politických

důvodů, a náběhy k protifašistickému hnutí v letech 1933—36, kdy za komunistickou činností byli tři studenti odsouzeni do vězení. Evangeličtí teologové zachránili tory z marburské synagogy při křišťálové noci roku 1939. Nejvýznamnější postavou protifašistického odporu na univerzitě byl profesor Werner Krauss, který byl za svou činnost odsouzen k smrti, ale omilostněn. Po válce pak po krátkém působení v Marburku odešel do Lipska. Oslavná biografická skica sepsaná Dieterem Kramerem je věnována „otci rudého Marburku“, profesoru Wolfgangu Abendrothovi. Poslední příspěvky v této čítance osvětlují demokratické studentské hnutí v Marburku od poloviny šedesátých let, boj studentů proti „nouzovým zákonům“ a důsledky „výnosu o radikálech“, které se projevily při zákazech výkonu povolání v sedmdesátých letech. Zatímco některé příspěvky se plně ztotožňují s radikální studentskou opozicí let šedesátých, jiné kritizují ostře některé její stránky, zvláště její protiparlamentarismus.

Tato „čítanka“ ukazuje, že nemálo lidí v Marburku se kriticky zamýšlí nad funkcí německých univerzit v přítomnosti i v minulosti. Nejsou, jak ukazuje celá tato souborná recenze, zcela osamoceni, i když jdou v kritice reakčních rysů v jejich působení nejdál ze všech.

Jan Havránek

Bibliografie k dějinám evropských univerzit

Při zrodu nové bibliografické publikace¹⁾ hrála rozhodující úlohu iniciativa J. M. Fletchera z birminghamské univerzity, který se na posledním zasedání Mezinárodní komise pro dějiny univerzit roku 1977 ve Varšavě ujal úkolu, průběžně zpracovávat bibliografii k dějinám evrop-

¹⁾ The History of European Universities. Work in Progress and Publications I. 1977. Ed. by John M. Fletcher, Birmingham 1978, 41 stran.

ských univerzit, která by byla uveřejňována v ročních intervalech. Fletcher požádal o spolupráci na dvacet badatelů z dvanácti zemí (mimo Evropu je zde zastoupena pouze Kanada), kteří dodali podklady za rok 1977. Československá produkce, podchyčená kompletně zatím pro dějiny Univerzity Karlovy, byla shromážděna F. Šmahelem.

Nová bibliografie má poněkud netradiční koncepci a třídění. Je v zásadě teritoriální, protože zachycuje odbornou literaturu k dějinám evropských univerzit vzniklou na území té které země v jednom roce, přičemž není rozhodující, o které univerzitě pojednává. Bibliografický materiál jednotlivých zemí byl rozdělen do dvou hlavních skupin — připravovaná díla (Work in Progress) a vydané publikace (Publications). Uvnitř těchto skupin je řazení abecední podle autorů nebo vydavatelů. Bibliografie není číslována a nemá jmenný rejstřík, což zatím při jejím poměrně malém rozsahu není na závadu, ale do budoucna bude asi vydavatel nucen o tomto kroku uvažovat. Dílo je uzavřeno kombinovaným místním a věcným rejstříkem.

Druhý díl *mezinárodní bibliografie k dějinám univerzit* přináší bibliografické zpracování historie portugalských a čtyř dalších evropských univerzit²⁾.

Bibliografie zachovává schéma přijaté pro první díl, které bylo vypracováno tehdejšími předsedou Mezinárodní komise pro dějiny univerzit prof. S. Stelling-Michaudem³⁾. To znamená, že bibliografie je diferenční a výběrová. Zpracovatelům se ovšem ponechává na vůli, upravovat podle potřeby základní členění díla. Každá univerzita nebo země

²⁾ Bibliographie internationale de l'histoire des Universités II. Portugal — Leiden — Pécs — Franeker — Basel. Ed. A. Moreira de Sá (Lisbon), R. Ekart (Leiden), M. Fényes (Pécs), A. de Kalbermatten et L. Haeberli (Basel), Genève 1976 (Librairie Droz), X + 219 stran.

³⁾ O něm zpráva v AUC — HUCP XV/1, 1975, str. 114—116.

je registrována ve zvláštní kapitole, která je uvnitř dělena do skupin a podskupin a samostatně číslována. Kapitola o portugalských univerzitách zahrnující období 1288 až 1537 má své těžiště pochopitelně ve dvou nejstarších univerzitách země — Coimbre a Salamance. Další kapitoly jsou pak věnovány univerzitám v Leidenu, Pécsi, Franekeru a Basileji.

Druhým svazkem velkého *bibliografického kompendia k dějinám francouzských univerzit* navazuje S. Guenéová na předchozí díl věnovaný univerzitě v Orléansu⁴). Úvodní slovo J. Monfrina seznamuje čtenáře se základním členěním práce a shrnuje výsledky „bibliografické aktivity“ podněcené Mezinárodní komisí pro dějiny univerzit. Monfrin konstatuje, že podchycení dějin jednotlivých univerzit je zatím vedeno dvěma způsoby. Jednak jsou evidovány v mezinárodní bibliografii, o níž je podávána zpráva v předchozích odstavcích, nebo v bibliografiích jednotlivých zemí či univerzit. Do této druhé skupiny se řadí také anotovaná práce.

Struktura zpracování bibliografie je u každé z 54 univerzit a 13 protestantských akademií z dnešního francouzského území shodná. Literatura a prameny o každé škole jsou rozděleny do sedmi základních skupin: 1) obecné práce, 2) institucionální podoba, 3) topografie a budovy, 4) mistři, studenti a jejich literární činnost, 5) výuka, 6) každodenní život a 7) problémy. Zvláštností je samostatná kapitola o protestantských akademiích jako celku. Počet uváděných francouzských univerzit (54 bez Paříže) je sice úctyhodný, ale je nutno upozornit na jeden důležitý fakt. O plné polovině lze totiž říci, že byly založeny pouze na papíře anebo měly velmi krátký

4) Simonne Guené, *Bibliographie de l'histoire des Universités françaises des origines à la Revolution II. d'Aix-en-Provence à Valence et académies protestantes*. Paris 1978 (Éditions A. et J. Picard), XXI + 495 stran.

život, takže jejich bibliografie nepřesahuje jednu stranu.

Každé univerzitě je věnována zvláštní kapitola se samostatným číslováním. Kapitoly jsou uvedeny stručným nástinem nejdůležitějších dat z dějin univerzity. Největší rozsah mají kapitoly o nejznámějších francouzských vysokých školách v Montpellier (12. století), Orléansu (1235) a Avignonu (1303), které patří k nejstarším univerzitám Evropy. Nejmladší zde zaznamenanou školou je univerzita v Nancy (1768).

Michal Svatoš

Günter Steiger, Ich würde doch nach Jena gehn... Weimar 1978, 224 str.

Krásná, bohatě ilustrovaná kniha — 175 černobílých i barevných ilustrací zaujímá bezmála polovinu jejího obsahu — je dílem autora, jehož monografie o tradicích německého studentstva z prvních desetiletí 19. století byla již v tomto časopise recenzována (srv. AUC-HUCP XIV/1-2, s. 214—215). Snad dříve než zhodnotíme obsah této knihy musíme říci, že Steigerovo dílo je výtvarným i literárním holdem slavným tradicím velké univerzity malého města, že vypovídá o autorově lásce k almae matris Salanae a v neposlední řadě i o tom, kolik péče je památkům univerzitní minulosti věnováno právě v městě nad Sálou.

Výtvarná dokumentace zde shromážděná je pozoruhodná — vedle současných portrétů a žánrových fotografií zde nalezneme i archívni fotografie univerzitních budov i domů, kde bydleli a žili slavní příslušníci jenské akademické obce a jež byly při bombardování zničeny. Staré plány i grafické listy, kresby z památníků i ozdobné titulní listy univerzitních matrik, medaile i grafické listy, ukázky rukopisů i dávných listin a zejména sochy, bysty a obrazy spjaté s univerzitní minulostí ilustrují její dějiny, snímky poslucháren i všedního života studentů pak zastupují současnost — minulost ovšem vysoce převažuje nad

současností, představovanou asi dvaceti pečlivě vybranými snímky.

Ilustrace stejně jako text svědčí o tom, jak právě hmotné památky i citlivě obnovené památníky univerzitních tradic jsou zvláště blízké autorovi, který v čele univerzitní kustodie pečuje o to, aby studenti právě tak jako hosté jenské univerzity na každém kroku cítili blízkost velkých univerzitních tradic.

Oslava města uvádí tuto knihu a další kapitola pak zachycuje čelné postavy prvních let činnosti univerzity po jejím založení roku 1557, spory, které zde probíhaly v rámci formující se zemské luteránské církve a mnoho se zde dovídáme o portrétech i jiných památkách, které se z té doby zachovaly na zdech budov či ve starých fondech univerzitní knihovny. Univerzita byla těsně spjata s městem, zvláště pak s jedním z jeho nejvýznamnějších výrobních odvětví, s knihtiskem. Jena se stala, v neposlední řadě právě díky své univerzitě, sídlem mnoha nakladatelů a tiskáren, jen mezi léty 1652—1723 bylo v univerzitní matrice zapsáno a tak i její jurisdikci podléhalo 130 tiskařů, jejich pomocníků a knihkupců. Dojmy cizích návštěvníků, nahodilých hostů i studentů podávají pěkná, barvitá svědectví o škole a městě, jistě poněkud příkrášlená vzpomínkami na vždy pěkná léta mladosti. Autor však ukazuje i stinné stránky krásného života studentů a přísně odsuzuje zhrubnutí studentských mravů po třicetileté válce, jež vyvrcholilo v první čtvrtině 18. století, kdy 44 jenských studentů zahynulo při rvačkách a soubojích násilnou smrtí. Cizí studenti i učitelé ze vzdálených krajin byli vždy chloubou jenské univerzity. Tak Anton Wilhelm Amo z dnešní Ghany, první Afričan, který dosáhl na evropských univerzitách stupně magistra, zde přednášel osvícenskou filozofii v duchu idejí Christiana Wolffa v letech 1739—1747. Nejčtenější skupinu mezi zahraničními studenty zde tvořili studenti slovenští, luteránští bohoslovci. Steiger zde uvádí mj. Jiřího Palkoviče, Bohuslava Tablice

a pochopitelně i nejvýznamnější z nich, Pavla Josefa Safaříka a Jana Kollára. Kollárovu studiu v Jeně, jeho láске k Frederice Schmidtové i jeho básnické tvorbě z let 1817—19, jež strávil v tomto, tehdy tak vzrušujícím městě, je věnována samostatná kapitola, obohacená mnoha citáty z Kollárových pamětí.

Jena zůstávala dlouho ještě v 18. století univerzitou konzervativní, pietismus tu byl převládajícím učením a jeho stoupenčí, profesori, kteří stáli za katedrou až do chvíle své smrti, bránili pronikání osvícenských myšlenek. Ale nezabránili. V osmdesátých letech došlo ke zlomu a univerzita vstoupila do své nejslavnější epochy. Deset let tu působil Schiller jako profesor historie a univerzita dodnes pečlivě chrání vše, co napovídá o jeho životě, zejména zahradní dům, ve kterém přebýval. Goethe měl na univerzitní záležitosti značný vliv jako ministr, v Jeně přebýval jako vychovatel sasko-výmarských princezen. Zajímá se tam zvláště o univerzitní knihovnu a botanickou zahradu. V letech 1794—1799 přednášel v Jeně Fichte a jeho stolicí pak převzal Schelling, který se stal profesorem roku 1798, kdy mu bylo 23 let. Pět let tu působil i Hegel a také bratři Humboldtové patřili do okruhu jenské univerzity. Zvláštní kapitola je pak věnována studentskému hnutí vrcholícímu wartburskou slavností roku 1817. Jsou zde shromážděny dokumenty ke vzniku černo-červenozlaté německé trikolory a nastíněny osudy profesorů Friese a Okena, těsně spjatých se studentským hnutím; znovu se přitom poukazuje na jejich bysty stojící v Goethově aleji a stejně je vylíčen i osud bysty Fritze Reutera, zachyceného zde jako usedlého, vážného literáta a ne v podobě revoltujícího mladého básníka, jak jej znala Jena. Je zde přetištěn oběžník děkana Bachmanna, jímž doporučuje disertační práci Karla Marxe, která „ukazuje právě tolik ducha jako sečtělosti“, jako výbornou za podklad pro udělení doktorátu, když kandidát předložil vysvědčení o studii v Bonnu a Berlíně

a zaplatil zkušební taxu. Děkan soudil, že k disciplinárním přestupkům, které jsou v kandidátových vysvědčeních zmíněny, nemusí jenský sbor přihlížet. Profesori pak svými podpisy vyjádřili souhlas s názorem děkana a jenská univerzita se může dohodnout pyšnit tím, že právě ona udělila doktorát zakladateli vědeckého socialismu. Steiger pak vyslovuje tézi o krizi německých univerzit v 2. polovině 19. století. Pokud má na mysli to, že v tomto období přestávají být centry pokrokového myšlení, má jistě pravdu. Avšak na rozvoji vědy se právě v této době významně podílely. Kniha pak ukazuje portréty — doslova i v přeneseném slova smyslu — pozoruhodných vědeckých osobností Jeny: Ernsta Haeckela, psychiatra Hanse Bergera, objevitele elektroencefalografu, fyzika Felixe Auerbacha, oběti nacismu, dětského lékaře Jussufa Murada Ibrahima a zvláště astronoma a optika Ernsta Abbe, učence těsně spjatého s jenskou optikou, jemuž zase univerzita vděčila za to, že Zeissova nadace a pak i dary dalších jenských podniků, zvláště velkých nakladatelství, pomohly univerzitě překonat finanční těžkosti. Ale ani stinné stránky nacionalistické univerzity za 1. války i po ní autor nezasílá. Uvádí tu mj. svědectví belgického historika Henri Pirenna, který zde byl za první války internován, o tom že zdejší profesori byli zaujatými stoupenci výbojného německého imperialismu. Tento duch zde přečkal výmarskou republiku a nový rozmach prožil za nacistické éry. Lépe je však mluvit o světlých než o stinných stránkách, a proto zde nalézáme svědectví o činnosti tří s jenskou univerzitou spjatých antifašistů — Juliese Schaxela, Theodora Neubauera a Arvida Harnacka.

Vpravdě na troskách, hmotných i duchovních, začala v roce 1945 obnova jenské univerzity. Závěrečné kapitoly knihy vyprávějí o poválečné cestě vysokého učení, o dělnicko-rolnických fakultách, o budovatelské práci studentů, o oslavách roku 1958, o sblížení vědy s praxí. Vyobrazení sochy „Dělnická tří-

da a inteligence — jedna socialistická rodina“, stojící před novou výškovou budovou univerzity, symbolicky uzavírá knihu, která obrazem i slovem, zajímavě, názorně a přitom na vysoké vědecké úrovni provází čtenáře více než čtyřmi stoletími dějin jenské univerzity.

Jan Havránek

Sabine Schumann, Die „nationes“ an den Universitäten Prag, Leipzig und Wien. Ein Beitrag zur älteren Universitätsgeschichte. Disertace Freie Universität Berlin (1975), 285 str.

Referovaná práce se dostává na stránky tohoto časopisu se zpožděním, dalo by se říci s neomluvitelným zpožděním. To však bylo způsobeno technickými okolnostmi. Protože ale o tématu v následujících letech nebylo mnoho psáno¹⁾, bude snad mít upozornění na ni i tak svůj význam, tím spíše, že ani jinak se práce nedočkala — zejména díky malotirážnímu tisku, jenž není k dispozici na knižním trhu — velké publicity. Pro nás má však disertace svou důležitost, i když autorka neumí česky a tedy nestudovala přímo českou literaturu, byť se na druhé straně snažila tento nedostatek odstranit — ovšem s kolísavým výsledkem — konzultacemi s některými českými specialisty a i jinak se pokusila aspoň částečně naše výsledky využít (o některých nedostacích a mezerách v tomto směru viz ještě níže).

Nejdříve obecně ke struktuře práce. Ta se skládá z rozsáhlého seznamu literatury (a ovšem i pramenů), úvodu, čtyř kapitol a závěru. V úvodu autorka zejména formuluje otázku, která je hlavním tématem celé práce a jež zní, zda univerzitní národy, které v 15. století byly ve svém původním významu korpo-

1) Ani Cobbanova paralelně se objevivší kniha (o ní v tomto časopisu 16/2, 1976, str. 96nn.) nepodává nic podstatnějšího a tak je stále základem kniha P. Kibreové, z níž vychází i Schumannová.

rativních organizací fakticky překonány, se nestaly výrazem relevantních politických poměrů a živnou půdou revolučních idejí a hnutí (str. 37n). První kapitola je stručnou retrospektivou obecné problematiky se zvláštním zaměřením na analýzu pojmu korporace ve středověku a se zaměřením na poměry dvou nejvýznamnějších příkladů, totiž Boloně a Paříže. (str. 43—71). Druhá kapitola (str. 72—154) je věnována pražským poměrům do Dekretu kutnohorského pod charakteristickým titulkem Die Universität Prag im Spannungsfeld eines sich manifestierenden Nationalbewusstseins, třetí sleduje Kutnohorský dekret v jeho předpokladech i následcích (str. 155—205) a čtvrtá vývoj národů na univerzitách ve Vídni a Lipsku (str. 206—277), kde se problém sleduje zhruba do sklonku 15. století, tj. do proniknutí humanismu. Na jiných univerzitách se fenomén národů v uvedeném regionu neuplatnil, proto jsou sledovány pouze potud, pokud mají význam pro některé otázky uvedených tří univerzit. Ze tu v čele zájmu stojí zcela jednoznačně pražská univerzita, je čtenáři patrné na první pohled.

Nepovažují za potřebné setrvávat déle u první kapitoly²⁾, která podává instruktivní kompilativní shrnutí výsledků obecného bádání a tak se dostává na pořad kapitola druhá. V úvodní části se

²⁾ Ovšem nelze tu neupozornit na to, že se ani pro obecné poměry nevyplácí nesledovat českou literaturu. Mám tu na mysli stať M. Boháčka o statutech německého národa v Boloni ve Studiích o rukopisech 7, 1968, str. 23—67. Proto nelze hovořit o nejstarších statutech tohoto národa v Boloni z r. 1497, je-li povědomost o statutech o 150 let starších (která též autor ostatně vydal s příslušným komentářem pod titulkem Note marginali agli statuti della nazione tedesca a Bologna recentemente scoperti, Studi in onore di Edoardo Volterra VI, 1969, str. 49 separátního otisku). Ruší také, že se napařád hovoří ve 14. století o německých univerzitách, do nichž je tak počítána i univerzita pražská.

tu sleduje funkce pojmu natio³⁾ v obecném měřítku, tj. zejména v oblasti organizace koncilní, kde je členění podle národů běžným zavedením od r. 1274 (koncil lyonský), aby se pak stále více precizovalo. Ukazuje se tu na obecný význam zavedení národů, zejména na jeho složku správní, a zdůrazňuje se, že v naprosté většině případů jde o zařízení ryze politického charakteru, nikoliv nacionálního. A právě v Čechách dochází k specifické symbióze některých podstatných rysů národního uvědomění s hnutím na vlastní univerzitě i s jeho propojením s českým národem. A skutečně lze vést paralelu a vidět úzké vazby mezi národním hnutím českým a českým univerzitním národem, i když byly na univerzitě ještě všelijak umocněny (ale i zamlženy) problémy sociálními, tj. nepoměrem mezi kvantitativním vzrůstem českého národa a jeho představitelů a jejich omezenými (tj. více omezenými) možnostmi uplatnění. Dále vychází autorka z premisy, že rozdělení na národy na univerzitě, jejíž založení spadá v jedno s jinými Karlovými činy na posilnění českého státu, bylo vkladem, jenž byl výrazem původní slabosti správní struktury těžce instituce. To je ovšem otázka diskusní a pro její řešení zřejmě není a ani nebude dostatečné množství podkladů.

Další výklady a poznámky platí otázkám vzniku nejstarších statut, interpretaci zmínek o „národech“ a konstatování, že národy, které se takto vytvořily, tvořili jak učitelé, tak studenti (na rozdíl od pražských zvrů). A do zorného pole se dostává od r. 1372 i tehdy vzniknuvší právnická univerzita. Podrobně se sleduje i teritoriální zázemí jednotlivých národů a pak jejich konflikty počínaje

³⁾ Snad lze upozornit na větší výzkumný úkol německý, mající tématem sledování vzniku a rozvoje středověkých národů; zatím vyšly dva sborníky monografických studií, z nichž zaslouží v tomto kontextu pozornost obecně zaměřená rozprava W. Schlesingera.

prvním osazením Karlovy koleje, s hlavním zřetelem ovšem ke sporům let 1384—1385. Další větší partie je věnována frekvenci na univerzitě v souvislosti s měnicím se vzájemným vztahem jednotlivých národů (s tabulkou, týkající se univerzity právnické) a odchodům z univerzity před rokem 1409 v souvislosti se vznikem nových ústavů v okolních oblastech, zejména v říši. Tu autorka přináší podrobné seznamy osob podle jednotlivých univerzit, potvrzujíc známou ovšem pravdu, že značný díl osob, které je konstituovaly, pocházel přímo z Prahy (zejména jde o Heidelberg, ale i Kolín, Erfurt a pochopitelně Vídeň). Vítané tu jsou zejména konkrétní seznamy s nejzákladnějšími biografickými daty.

Nejsoustavněji je zpracována kapitola o Kutnohorském dekretu. Autorka tu dobře vidí proporce i vzájemné vztahy, i když jí chybí znalost některých speciálnějších statí (např. J. Kejřova kniha o M. J. z Jesenice, či F. Šmahelova stať o Jeronýmově chvále svobodných umělců ve sborníku Strahovská knihovna sv. 6—7). Nemá smysl podávat detailně obsah jejich jednotlivých vývodů, jen je třeba říci, že své hlavní úsilí autorka zaměřuje na možnosti určitějšího odhadu počtu osob, které se secese účasnily. Podrobným studiem pramenů a zejména matrik těch univerzit, jež padají v úvahu z uvedeného časového období (svým způsobem podrobujíc revizi starší bádaní, které těmto otázkám už věnovalo pozornost) dochází k závěru, že maximální odhad počtu odešedších osob může činit 500 duší. Obrací se tak výslovně proti Šmahelově odhadu, že šlo zhruba o 700—800 osob a zdůvodňuje své nižší odhady tím, že Šmahel při svých analýzách u všech v úvahu připadajících univerzit bere v úvahu jen léta 1409—1411, u Lipska však jde až k r. 1433. To odmítá jako „entscheidenden methodischen Fehler“, ale řekl bych, že z neporozumění. Neboť Šmahel tu sleduje Erlera v interpretaci, že termín „Pragensis“ byl užíván v souvislosti s pla-

cením resp. promíjením taxy právě jen těm, kteří přicházeli z pražské univerzity a to leckdy i se značným zpožděním. O tom, že se lipská univerzita cítila — aspoň když se to hodilo — přímo pokračováním staré pražské univerzity přinesl nově zajímavé údaje J. Petráň⁴⁾ a tak lze spíše říci, že by se mělo i u dalších univerzit počítat s jistým, i když jistě dosti omezeným počtem původně pražských studentů, kteří se na nich rozhodli pokračovat ve studiu s určitým časovým odstupem. Z toho plyne, že její odhad (neboť nikdy už nebude moci jít o nic jiného) je přece jen poněkud podceněn. Můžeme autorce vytýkat v této souvislosti i některá další přehlédnutí (tak např. považuje-li za průměrnou denní cestovní rychlost v měsících květnu — červnu 15 km — str. 194 apod.), nemá to ale smyslu. Podstatné je, že z druhé strany jednoznačně potvrzuje poměrně omezený počet osob, které z Prahy tehdy odešly a jež lze tedy nejspíš odhadovat na 600—800 osob.

Bylo by možno uvádět další autorčiny postřehy v této kapitole, jež si zaslouží pozornosti ať ve smyslu kladném či diskusním. V každém případě úvahy nad nimi vedou dále, neboť jsou vedeny snahou dopracovat se nových výsledků, i když se to vždy — zejména pro nemožnost důkladného zvládnutí české literatury — nedaří. A konečně lze ještě stručně zmínit poslední kapitolu, jež je svým způsobem rovněž bohemikální, neboť ukazuje mj. podrobně na vliv formulací pražských statut na statuta vídeňská i lipská i na úlohu tamních „národů“, která je rozdílná. Zejména na lipské univerzitě šlo o instituci, přežívající velice dlouho. Přesto, že autorka ukazuje zřetelně vliv pražských statut, neopomíná zdůraznit rozdílnost situace, za níž statuta vznikají a tím i odlišnost funkcí.

⁴⁾ „Znaky“ pražské univerzity v Richtentalově kronice, Pocta dr. Emmě Urbánkové, Praha 1979, str. 249—254.

A konečně třeba upozornit na několik důležitých formulací ze závěru práce, jež zejména konstatují, že v Praze „národy“ dostaly záhy vedle své původní výlučně správní funkce i funkci politickou (autorka říká dimenzi), což se jinde nestalo a posléze, že otázku, položenou úvodem (a citovanou na počátku referátu) oprávněně zodpovídá negativně. Ojedinelost pražských poměrů tak znovu zřetelně vystupuje do popředí.

Ivan Hlaváček

Karl Konrad Finke, Die Tübinger Juristenfakultät 1477—1534. Rechtslehrer und Rechtsunterricht von der Gründung der Universität bis zur Einführung der Reformation, Tübingen, J. C. B. Mohr (Paul Siebeck) 1972, 299 stran

Univerzita v Tübingen byla českými, především šlechtickými studenty navštěvována až v druhé polovině 16. stol. V období předreformačním známe pouze jednoho našeho studenta tam imatrikovaného¹⁾. Práce K. K. Finka má však přece pro studium dějin pražské univerzity a české vzdělanosti podstatný význam. Slouží totiž jako zajímavý srovnávací materiál a především jako zdroj četných podnětů dalšího výzkumu pražské a české problematiky.

Finkova kniha má za předchůdce přehledné dějiny zpracování celé univerzity v Tübingen z pera J. Hallera z let 1927—29²⁾. Z jednotlivých fakult dostalo se pak monografie pouze fakultě teologické prací H. Hermelinka z r. 1906³⁾. Pramenná základna badání nad historií

¹⁾ Srovnej K. Hrdina, Studenti z českých zemí na vysokých školách v cizině. Věstník KČSN XXVIII—XXIX, Praha 1919—20, s. 63. Byl to r. 1499 Erasmus Henricius ex Bohemia.

²⁾ J. Haller, Die Anfänge der Universität Tübingen 1477—1537, Bd. 1, 2. Stuttgart 1927—1929.

³⁾ H. Hermelink, Die Theologische Fakultät in Tübingen vor der Reformation 1477—1534, Tübingen 1906.

tübingenské univerzity není pro předreformační období bohatá. Valná část archivu před r. 1524 včetně matriky právnické fakulty zanikla. Autor proto opřel svůj výklad o univerzitní Liber conductionum, o materiály archivu bývalého říšského města Schwäbisch Hall a o bohatě shromážděnou literaturu monograficky se vážící k jednotlivým osobnostem profesorů a k jejich univerzitní i mimouniverzitní činnosti.

Práce sestává ze čtyř oddílů. V prvním (s. 1—52) je sledováno založení, vývoj a organizace univerzity a právnické fakulty jako její nejvýznamnější součásti a v podstatě konstitutivního prvku, druhá je věnována obsahu a způsobu právnické výuky (s. 53—77), třetí — nejrozsáhlejší (s. 78—224) — je soubor biografií profesorů fakulty a konečně čtvrtá (s. 225—241) přináší bibliografický přehled jejich prací. Přílohy obsahují seznam absolventů dosáhnuvších doktorského gradu, přehled učitelů fakulty podle data imatrikulace, obsahlou bibliografii a soupis pramenů.

Univerzita v Tübingen vděčí za svůj vznik humanisticky orientovanému hraběti a později vévodovi Eberhartovi im Bart a jeho humanistickému příteli a rádcí Johannu Vergenhansovi. Hraběte Eberhartia vedla při založení univerzity nejen snaha vytvořit ústav pro vzdělávání kvalifikovaného úřednictva, ale především chtěl seskupit při svém dvoře kruh vzdělanců, které pak pověřoval významnými úřady i diplomatickými posláním. (Srovnej např. prof. Vergenhans, s. 81—95). Zdar tohoto úsilí posunul viremberské hrabství mezi nej přednější oblasti zaalpského humanismu. Právnická fakulta a její profesori (především Vergenhans, Krafft, Croatia a Penninger) stáli pak ve středu tohoto dění a výrazně je ovlivňovali.

Univerzita byla založena papežským privilegiem z r. 1476, které hrabě doprovodil při jeho publikování r. 1477 vlastní zakládací listinou a privilegiem na univerzitní svobody. Dodatečně bylo r. 1484 dosaženo i privilegia císaře Frid-

richa III. Hmotně byla univerzita zabezpečena deseti kanovníckými prebendami kapitulního kostela, jehož probošt se stal kancléřem univerzity a výnosem pěti far, jejichž patronem byl hrabě Eberhart. Hrabě si jako fundátor ponechal na univerzitě velký vliv: měl právo presentace kanovníků kapituly a tím i profesorů, byl nejvyšším správcem kapitulního jmění, zasahoval i do univerzitní samosprávy. Tato práva nepůsobila však za života hraběte Eberharta rušivě, ponevadž s většinou rozhodujících osobností univerzity byl v úzce přátelských vztazích a mnozí profesori zaujímali čelná místa státního aparátu. Závislost na zeměpánu při jmenování nových profesorů se po r. 1495 uvolnila a získanou autonomií si univerzita již dokázala udržet.

Autor pak na základě statut fakulty z roku 1495 sleduje fakultní samosprávu, vycházející ze vzoru basilejské univerzity, odkud do Tübingen přešla i řada profesorů, fakultní funkcionáře a jejich činnost, způsob udílení jednotlivých stolic a spolupůsobení sboru právnické fakulty při správě celé univerzity.

Zde je zajímavá zmínka o snahách právnické fakulty o jisté osamostatnění ze svazku univerzity, které ovšem nedošlo plného uskutečnění, rozbor mimořádně velkého zaměření univerzity na římské právo (3 stolice pro kanonické právo, 3 pro římské) a charakteristika sboru profesorů regentů jako učitelů se stálým platem, přičemž profesori církevního práva byli držiteli kanovníckých prebend, profesori římského práva byli placeni z výnosu far. Otázce platů věnuje autor dosti místa (s. 30–38). Profesori byli ustanovováni na období 5 let, doživotní profesury byly univerzitě vnuceny až za habsburského regentství v zemi po roce 1522. Platy profesorů byly na horní hranici platů obvyklých na univerzitách severně Alp, pohybovaly se okolo 100 zl. ročně. Mnozí profesori fakulty si ovšem doplňovali příjmy jako radové zeměpána, přisedící zemského soudu apod. Rozhodně zaned-

batelné nebyly ani příjmy z právnických dobrozdání, jichž např. prof. Preninger psal ročně několik desítek, každé v ceně okolo 40 zl. Tyto doplňkové příjmy většinou vysoce přesahovaly základní profesorský plat. Autor vysoce hodnotí význam právnické fakulty v Tübingenu pro právní praxi. Wirtemberska zvláště od počátku 16. stol.

Studium trvalo na tübingenské právnické fakultě dva a půl roku k bakalářskému gradu v každém z práv, od bakalaura k licenciátu taktéž. Stále obvyklejší byla kombinace studia obou práv. Základem výuky církevního práva byly Dekretály a Clementina, studium římského práva zahrnovalo Justinianův Codex, Digesta, Infortiatum a Instituce. Výklad i disputace probíhaly latinsky, pro výklad pojmů, ale patrně nejen pro něj, byl užíván jazyk národní — němčina.

Dále je pozornost věnována promočním poplatkům (s. 74–77). Bakalářské promoce v každém z práv stála 8 florénů a 26 šilinků (obojího práva 12 fl. a 26 šil.) a pohoštění pro univerzitní radu. Promoce licenciátská stála 17 fl. [29 fl. 14 šil.] opět spolu s pohoštěním. Konečně udělení doktorátu si od licenciáta vyžádalo 5 fl. (12 fl.), hostinu pro hodnostáře promoci přítomné a dary biretů a rukavic všem vyučujícím fakultě⁴).

Třetí kapitola je biografická. Vzhledem k tomu, že profesori fakulty byli většinou významnými osobnostmi kulturního i politického života, mohl se autor opřít o četné biografické studie a podat jejich obsáhlé medailonky. Škoda jen, že sebraný materiál nebyl zhodnocen jako celek. Takto lze pouze stanovit, že většina profesorů pocházela z řad patriciátu a měšťanské inteligence. Z těchto kruhů si získávali i manželky, přičemž — na rozdíl od Prahy — vstu-

4) Srovnej Z. Winter, O životě na vysokých školách pražských knihy dvoje, Praha 1899, s. 470–564, zvl. s. 516nn., 557nn.

povali do manželství, aniž museli opustit akademickou dráhu. Velmi podrobně se autor věnuje též majetkovým poměrům profesorů. Pro nedostatek pramenů musel však, bohužel, resignovat na sledování činnosti i osudů těch přednášejících z řad doktorů i bakalářů, kteří nepatřili (alespoň pravděpodobně) mezi sbor regentů. Stejně tak stojí mimo rámec práce otázky po složení, životě i poabsolventské působnosti studentů fakulty. V těchto otázkách byly však patrně hranice práce určeny dostupnými prameny.

Jiří Pešek

Jerzy Michalewicz — Maria Michalewiczowa, Liber beneficiorum et benefactorum Universitatis Jagellonicae in saecul's XV — XVIII. Tomus I. Fundationes pecuniariae Universitatis Jagellonicae saec. XV — XVIII. Pars I. Redactor Helena Madurowicz—Urbańska, Cracoviae MDCCCCLXXVIII, XXXIV + 673 stran

První z pěti plánovaných děl pramenů k hospodářským dějinám Jagellonské univerzity v Krakově, a to část první, zpracovaný manželi Michalewiczovými, shromáždil materiál o peněžních fundacích krakovské univerzity 15. až 18. století. Předmluva redaktorky H. Madurowicz-Urbańskiej seznamuje uživatele s programem projektu pramenné příručky k ekonomickým dějinám univerzity v Krakově. Autoři pak ve stručnosti informují o postupu heuristických prací a obsahu svazku, rozebírají institucionální předpoklady a právní formy krakovských univerzitních fundací a podávají zásady zpracování materiálu. Tak se dozvídáme, že byl podchycen soubor téměř třiceti tisíc dokumentů, pro něž užívají označení „hospodářský archiv Jagellonské univerzity“. Jsou to písemnosti původu papežského, královského nebo biskupského (vesměs erektčního charakteru), dále samozřejmě vlastní univerzitní dokumenty (listiny o přijetí fundací, zápisy v úředních knihách ap.)

a aktový materiál spojený se správou fundací, beneficií, nadací a stipendií.

Materiál prvního dílu byl z edičních důvodů rozdělen do dvou částí. Anotovaná první část obsahuje analytické zpracování jednotlivých fundací krakovské univerzity, druhá pak shrne dokumentaci o jejich majetku. Základní řazení svazku je chronologické v rozpětí dvou hlavních mezníků — roku 1400 a 1802. První díl registruje celkem 1314 fundací daného období a 29 dalších položek po roce 1802. Informace o každé fundaci jsou rozloženy do devíti sloupců. První tvoří pořadové číslo, v druhém sloupci jsou uvedena nejdůležitější data o fundaci, především první a poslední zmínka o její existenci. Ve třetím sloupci jsou krátce seznámená základní životopisná data o fundátorech, čtvrtý a pátý uvádí výši fundacího kapitálu a renty v původních měnách. Další sloupec zahrnuje seznamy majetku, z něhož byla fundace založena, a sedmý sloupec odkazuje na číslo, pod nímž bude uveřejněn popis majetku fundace ve druhé části prvního dílu. Osmý obsahuje důležitá fakta o statutu a vlastníkovi fundace, o rozdělování důchodů a renty a závazcích spojených s fundací. Závěrečný sloupec podává ve zkratkách odkazy na tištěné nebo dosud nevydané prameny popisovaných fundací. Autoři již na tomto místě komentují zásady zpracování pro druhou část tohoto dílu. Pro zahraniční badatele je připojeno francouzské resumé.

Práce na sbírce pramenů k hospodářským dějinám krakovské univerzity byla provázena četnými monografickými studiiemi k jednotlivým fundacím a nadacím, metodickým problémům zpracování pramenného materiálu spojeným s formulováním základních směrů hospodářského vývoje univerzity. S obdivem tak můžeme sledovat impozantní dílo krakovských kolegů, které, pokud je nám známo, nemá zatím při studiu univerzitních dějin období. Můžeme konstatovat, že tento a jistě i další svazky budou výteč-

ným podkladem pro srovnání s ostatními univerzitami, zvláště středoevropského typu, jehož je Krakov významným představitelem, a doufejme, že najdou své zúročení i v připravované souhrnné publikaci o hospodářských dějinách Jagellonské univerzity. Mi. S.

Z literatury o cestách polské šlechty za vzděláním v 17. století.

Polská historiografie věnuje již tradičně značnou pozornost tématu u nás dosti opomíjenému — cestám polských šlechticů za vzděláním na zahraniční univerzity a dvory¹⁾. Zvláště poslední léta přinesla několik zajímavých edic a prací dovolujících hlouběji nahlédnout do problematiky „kavalírské“ peregrinace²⁾. Pramenem jsou tu zprávy o cestách, deníky, vzpomínkové črty v pamětech, cestovní instrukce a korespondence s domovem.

Z edic a zpracování let sedmdesátých jmenujme K. Muszyńské (ed.), *Jasia Lugowskiego podróże do szkół w cudzych krajach 1639—1643* (PIW, Warszawa 1974, 452 s.), s velmi cenným úvodem, nové vydání³⁾ *Pamiętniku Jerzego Ossolińskiego* (PIW, Warszawa 1976, 201 s.), při-

¹⁾ Z české literatury je to vlastně pouze práce Z. Kalisty, *Mládí Humprechta Jana Černína z Chudenic. Zrození barokního kavalíra*, Praha 1932. Ze starší polské produkce je nutno jmenovat alespoň Czubekovu edici M. Rywocki, *Księgi peregrynackie (1584—1587)*, Archiwum do Dziejów Literatury i Oświaty w Polsce 12, (1910) a soubor edic A. Dantysza z prací *Studia z dziejów wychowania w Polsce*, Kraków 1921.

²⁾ Zmínme alespoň W. Czapliński — J. Długosz, *Podróż młodego magnata do szkół. Studium z dziejów kultury XVI i XVII w.*, Warszawa 1960 a H. Barycz, *Opowieść o studiach zagranicznych vicerektora uniwersytetu padewskiego*, in: *Z dziejów polskich wędrówek naukowych za granicę*, Wrocław 1969.

³⁾ Srovnaj J. Kolasa — J. Maciszewski — W. Czapliński (ed.), *Jerzy Ossoliński, Pamiętnik (1595—1621)*, Wrocław 1952.

zené W. Czaplińským, práci A. A. Wituska, *Młodość Tomasza Zamojskiego (O wychowaniu i karierze syna magnackiego w Polsce w pierwszej połowie XVII w.* — Wydawnictwo Lubelskie, Lublin 1977) a konečně soubornou edici materiálů o cestě polského králevice: *Podróż królewicza Władysława Wazy do krajów Europy Zachodniej w latach 1624—1625 w świetle ówczesnych relacji* (Wydawnictwo Literackie, Kraków 1977, 476 s.) zpracovanou A. Przybosem. Po všimněme si blíže alespoň některých z nich.

Živě psaná prvá část památníku pozdějšího velkého kancléře J. Ossolińského přináší obraz jeho studií ve Stýrském Hradci v letech 1608—1612 a především popis cesty kolem Evropy, kterou po návratu svého staršího bratra z Itálie podnikl Jerzy Ossoliński v letech 1613—1616. Cesta magnátského syna měla zvláště v prvních etapách až neobvykle skromný ráz. Vyprávění (podobně jako otcova instrukce na cestu) klade velký důraz na využívání kupeckých cest a spojů, informací, korespondence i sítě peněžnické.

Mladý odchovanec jezuitů projevoval o skutečné vzdělání zájem až abnormálně intenzivní — především o právo, historii, politické nauky a živé jazyky. Neodmyslitelným doplňkem byla ovšem též přijetí významnými osobnostmi (student byl vybaven dokonce královskými doporučujícími listy), společenské události, a ovšem celková „kavalírská“ výchova od šermu a tance až po jízdu na koni.

Šlechtic katolického vyznání a jezuitské výchovy nemusel se před třicetiletou válkou ještě vyhýbat protestantským zemím. Přes Čechy a Německo dospěl na univerzitu v Lovani, po ročním pobytu přešel přes Nizozemí, Flandry a Anglii do Paříže, kde ve studiu pokračoval. Zajímavým rysem studia je, že když se Ossoliński na univerzitách inskriboval a úspěšně deklamoval a disputoval, dával před pravidelnými kursy zásadně přednost veřejným přednáškám a soukromým či polosoukromým lekcím jed-

notlivých univerzitních profesorů. To je ovšem rys pro šlechtická studia obecný. Třiapůlletá „kavalírská“ cesta byla završena procestováním Itálie.

Památník není pramen rozsáhlý, poskytuje však obraz mimořádně plastický. Z dokumentů, které text navíc obsahuje, je nejzajímavější podrobná cestovní instrukce vypracovaná studentovým otcem. Určuje způsob cestování a především obsah studia, přičemž je výslovně požadováno též studium Justinianových Institutů.

Druhá z edic, které věnujeme pozornost, je poněkud méně čtivá, o to však obsažnější a rozsáhlejší. Soubor písemností spjatých s cestou Jasia Lugowského na Moravu, do Rakous, Bavor a Itálie je svým způsobem unikátní. Jeho základ tvoří obsáhlá korespondence z moravské, rakouské a bavorské části jeho cesty, rejstřík výdajů z této doby a přehledný cestovní diář mladého Jasia. Soubor dopisů — jedna z mála významných epistolografických památek Polska 17. stol., která nepochází z magnátských kruhů — vyměňených mezi studentovým otcem, preceptorem, studentem a dokonce i famulem ukazuje velmi barvitě všední dny zahraniční peregrinace.

Po studiích na Nowodvorských školách při krakovské univerzitě v letech 1634—1638 se mladý Lugowski vydal na pětiletou cestu za vzděláním a dovršením výchovy. Jak upozorňuje vydavatelka v obsáhlém úvodu k edici, důvodem jeho cesty nebyla pouze nezpůsobilost krakovské univerzity poskytnout šlechtickému studentu odpovídající vzdělání. Ani jiné univerzity nemohly jeho výchovu zajistit. Peregrinace mezi nimi umožňovala však absolvovat jen neatraktivnější část výkladů, seznámit se s různými způsoby výuky a není možno zapomenat, že především sama peregrinace představovala moment velmi lákavý. O získání titulů a diplomů se prakticky nejednalo.

Otec Lugowski, iniciátor cesty, kladl důraz především na rétoriku (a to i v

polském jazyce), v menším rozsahu na logiku, filozofii a hlavně na římské právo (Justinianův Codex). Prvořadým cílem zahraničního pobytu bylo však ovládnutí cizích jazyků, především němčiny, která byla od 16. až do poloviny 17. stol. jazykem polského královského dvora. Zajímavá je málo tajená nedůvěra jinak věrně katolického Lugowského staršího vůči jezuitům, na jejichž školy syna posílal. Ten se svým doprovodem navštívil akademie v Olomouci a Ingolstadtě, gymnázium v Innsbrucku, univerzity v Sienně, Římě, Boloni a Padově. Sám žádného gradu nedosáhl, jeho preceptor, kněz Naruszowicz byl však (patrně v Boloni) promován doktorem obojího práva. Studii se aktivně účastnil i famulus, vybraný z řady uchazečů otcem Lugowským, který měl dělat mladému šlechtici partnera a dávat mu příklad ve studiu.

Italská část cesty je zachycena jen skoupými zápisy deníku, které se studijní problematice nevěnují takřka vůbec — spokojují se se zběžnou charakteristikou jednotlivých škol, zato pečlivě zaznamenávají zajímavosti a památky po cestě.

Významný oddíl edice tvoří účty vedené preceptorem. Editorka podává v úvodu jejich rozbor. Celá pětiletá pouť skupiny student — preceptor — famulus, což můžeme spolu s editorkou považovat za průměrný a nutný průvod studenta z řad střední a nižší šlechty, stála 15 000 polských zlatých. Účty z první poloviny cesty dovolují provést podrobnější analýzu výdajů⁴⁾. 56 procent všech výdajů činila strava a ubytování, 15 procent šatstvo, zakoupené

⁴⁾ Editorka provedla na s. 30n. úvodu edice rozbor otištěných záznamů. Protože však sama v komentáři k němu uvádí doplňkové vydání na výpravu, která nejsou v materiálu edice zahrnuta, považoval jsem za nutné upravit v tomto ohledu její výsledky. Snížil se tak především podíl výdajů na ubytování a stravu, vzrostlo procento výdajů na šatstvo.

ovšem zčásti již před počátkem cesty, pouhých 9 procent vlastní přepravní náklady, 3 procenta výdaje spojené s výukou jazykům, nákup knih a školních potřeb, 5 procent plat preceptora a 12 procent ostatní výdaje (např. lékař, pošta, hoštění návštěv a almužny).

Cesta na studia nebyla tedy nic levného a samotná výprava byla na hranici finančních možností nižší šlechty. Byly-li takové cesty přesto velmi časté, patrně se počítalo se zhodnocením vydaných peněz po návratu ze studií ve formě získaných úřadů či postavení při dvoře. Podobně motivována byla i účast preceptorů.

Alespoň letmo se ještě zmiňme o souborné edici relací z cesty královice Wladysława Wasy po Evropě v letech 1624—1625. Tato cesta, která nebyla klasickou poutí za vzděláním, míjela síce univerzity nevládně a měla mimo společenských a „turistických“ i cíle politické, byla však po technické stránce až na nákladnost a početnost průvodu (rok trvajících pouť padesátileté výpravy stála 182 000 dukátů) obdobou magnátských peregriací. Relace několika členů výpravy (základem edice byl deník Stefana Paca, královicova sekretáře, část historického díla ředitele výpravy a pozdějšího kancléře litevského A. S. Radziwilla o posledních Vasovcích a deník Jana Hagenawa, jednoho z dvořanů) přináší velmi zajímavý obraz této cesty.

V této souvislosti je nutno zmínit i knihu věnovanou problematice se studijní peregriací úzce spojenou — vlastnímu cestování. *A. Mączak* v knize *Życie codzienne w podróżach po Europie w*

XVI i XVII wieku (PIW, Warszawa 1978, 383 s.) probírá na základě obsáhlé pramenné základny jednotlivé stránky cestovatelské problematiky. Bohužel, právě studentská peregriace je tu opomenuta. I tak je však kniha cenným dokreslením problematiky námi sledované.

Celkově lze tedy shrnout, že cesty polské šlechty na studia do zahraničí, které se hromadněji rozšířily od 40. let 16. století a svého vrcholu dosáhly v první polovině století 17., měly za hlavní úkol společenskou výchovu urozené mládeže, získání zkušeností z relativně samostatné cesty, osvojení si jazyků — do pofrancouzštění polského dvora po polovině 17. stol. to byla především němčina — prohloubení znalostí latinské rétoriky a získání základní orientace v římském právu, praktické filozofii, politice a historii. Velký zájem projevovali polští studenti též o vojenství. Navštěvovali hlavně univerzity a akademie, ale i vladařské dvory a „turisticky“ slavná a společensky živá města. Hlavním a nejlákavějším cílem cest byla samozřejmě Itálie.

Cesta mladého šlechtice neměla vést k získání gradů, šlechtě nepotřebných, patřila však mezi významné předpoklady společenského vzestupu. Historické zkoumání nesmí též podceňovat význam těchto cest pro neurozené členy šlechtických doprovodů. Tím spíše je pak nutno litovat, že výzkum této, pro studium kultury a vzdělanosti pozdně feudální společnosti významné problematiky, není v českých zemích takřka prováděn a není přehled ani po pramenné základně.

Jiří Pešek

ACTA UNIVERSITATIS CAROLINAE 1980

HISTORIA UNIVERSITATIS CAROLINAE PRAGENSIS

Příspěvky k dějinám Univerzity Karlovy

Tomus XX. Fasc. 1

Redakční rada:

akademik Václav Vaněček, předseda, doc. PhDr. Jan Havránek, CSc., tajemník
doc. PhDr. Ivan Hlaváček, CSc., JUDr. Karel Litsch, CSc.,
RNDr. Luboš Nový, DrSc., doc. PhDr. Marie Pravdová, doc. MUDr. Ludmila
Sinkulová, CSc., PhDr. Anna Skýbová, CSc., PhDr. Josef Tříška, CSc.,
doc. PaedDr. Chrudoš Vorlíček, CSc.

Vydala Univerzita Karlova, Praha 1980

Prorektor-editor prof. RNDr. Václav Prosser, CSc.

Odpovědný redaktor doc. RNDr. J. V. Černý, CSc.

Vedoucí univerzitní edice PhDr. Zdeňka Vávrová-Rejšková

Návrh obálky Jaroslav Příbramský

Vytiskly Moravské tiskařské závody, n. p., závod 41, Opava

Náklad 500 výtisků. Vydání I. Cena Kčs 15,—